INFORME SOBRE EL DRET A L'ALIMENTACIÓ A CATALUNYA

IMPACTES DE LA POBRESA ALIMENTÀRIA A CIUTAT VELLA I NOU BARRIS (BARCELONA)

2014

OBSERVATORI DESC
WWW.OBSERVATORIDESC.ORG
EntrePueblos EntrePobles herriarte
EdPAC

INFORME SOBRE EL DRET A L'ALIMENTACIÓ A CATALUNYA

IMPACTES DE LA POBRESA ALIMENTÀRIA A CIUTAT VELLA I NOU BARRIS (BARCELONA)

2014

OBSERVATORI DESC
WWW.OBSERVATORIDESC.ORG
EntrePueblos EntrePobles herriarte
EdPAC

INFORME SOBRE EL DRET A L'ALIMENTACIÓ A CATALUNYA.
Impactes de la pobresa alimentària a Ciutat Vella i Nou Barris (Barcelona).

Data de publicació: desembre de 2014.

Coordinació: Laia Fargas Fursa (Observatori DESC); Àlex Guillamón i Neus Garriga (Entrepobles); Ageda Blasco i Arturo Landeros (EDPAC).

Equip de redacció: Àlex Guillamón, Arturo Landeros, Carolina Recio, Irene Escorihuela, Javier Guzmán, Laia Fargas Fursa i Xavier Montagut.

Col.laboració en la redacció: Ana Juanatey, María Dalli, Marco Aparicio, Montse Benito i Neus Garriga.

Compilació: Irene Escorihuela.

Realització/Transcripció d'entrevistes: Alba Gil, Ageda Blasco, Agustín D'Onia, Anna Batet, Beatriz Cuadrillero, Carolina Recio, Eulàlia Castelló, Federico Dureiko, Ico Ruano, Joana Pineda, Jordi Foix, Katy Barajas, Laia Encinas Marquès, María Novella, Marc Brugulat, Marina Domènech, Marta Flaqué, Mikel Pau Casado, Montse Benito, Núria Comas, Platera, Sònia Lòpez, Usue Belandia i Xavier Álvarez.

Disseny i maquetació: Águeda Bañón i Cristina Mañas.

Disseny de cartells: Mikel Pau Casado, Usue Belandia i Domingo Mohedano.

Impresió: Reial Color.

Llicència creative commons:

ÍNDEX

PRÒLEG 5
PRESENTACIÓ 7
NATURALESA I PROPÒSIT DE L'INFORME
METODOLOGIA
1. SITUACIÓ DE POBRESA I MALNUTRICIÓ A CATALUNYA 11
1.1 LES RETALLADES DE LA RENDA MÍNIMA D'INSERCIÓ
1.2 LA MALNUTRICIÓ INFANTIL
1.3 ELS MENJADORS SOCIALS
1.4 L'ENFOCAMENT DE L'ADMINISTRACIÓ
2. EL DRET A UNA ALIMENTACIÓ ADEQUADA 29
2.1 EL MARC INTERNACIONAL
2.2 EL MARC ESTATAL
2.3 EL RECONEIXEMENT DEL DRET A L'ALIMENTACIÓ A CATALUNYA
3. EL SISTEMA AGROALIMENTARI A CATALUNYA: UN FACTOR ESTRUCTURAL DE VULNERABILITAT PEL DRET A L'ALIMENTACIÓ..... 43
4. EL MALBARATAMENT D'ALIMENTS, LA COMPRA PÚBLICA I PROPOSTES ALTERNATIVES 53
4.1 EL MALBARATAMENT D'ALIMENTS I EL BANC D'ALIMENTS
4.2 LA COMPRA PÚBLICA PER CANVIAR EL SISTEMA ALIMENTARI
4.3 PROPOSTES ALTERNATIVES
5. CASOS PARADIGMÀTICS 63
5.1 NOU BARRIS
5.2 CIUTAT VELLA
6. CONCLUSIONS I RECOMANACIONS 87
AGRAÏMENTS..... 95
GLOSSARI..... 97
BIBLIOGRAFIA I ALTRES FONTS 99
ANNEXES 103

PRÒLEG

El present treball sobre la vulneració del dret humà a l'alimentació a Catalunya és un dels primers informes que aborda l'impacte de la crisi econòmica i financera europea en clau de drets humans. La classe política i l'opinió pública europees s'han acostumat a pensar que la gana, la malnutrició i les violacions dels drets humans eren problemes dels països pobres. Aquest estudi qüestiona aquestes veritats complaents i demostra que els factors estructurals darrere les violacions del dret a l'alimentació adequada aquí documentades són similars a les existents als països del sud.

L'informe és fruit d'un treball col·lectiu i solidari de ciutadanes i ciutadans que no volien seguir callats davant la injustícia de milers de famílies catalanes sense suficients ingressos per alimentar-se adequadament. Prendre's la molèstia de qüestionar rigorosament percepcions comunes sobre la pobresa i les seves causes no és un treball que atregui l'atenció de finançadors. Així, els costos de la investigació i la recollida de les dades necessàries per a poder elaborar un sòlid informe van ser sufragats a través d'una xarxa social de finançament col·lectiu i col·laboració distribuïda (Goteo). A través d'ella és possible impulsar el desenvolupament autònom d'iniciatives amb fins de caràcter social, cultural, científic, educatiu, periodístic, tecnològic o ecològic, que generin noves oportunitats per a la millora constant de la societat i l'enriquiment dels béns i recursos comuns.

Una de les contribucions més importants de l'informe és haver analitzat de manera conjunta les deficiències de les respostes assistencialistes i privatitzadores imperants de cara a la crisi alimentària en els barris més pobres de Barcelona; així com les deficiències del sistema agroalimentari local que potencien la vulnerabilitat i la dependència dels col·lectius socials afectats, com per exemple, les nenes i els nens amb desnutrició i malnutrició. A més de la responsabilitat que li correspon a l'Estat espanyol per la situació actual, queda pendent analitzar en el futur el paper d'actors externs com Alemanya, la Unió Europea i el Fons Monetari Internacional a la llum de les obligacions extra-territorials de drets humans.

Al cor de l'informe batega doncs la dignitat dels membres de les associacions de veïns que a barris com Can Peguera estan construint els seus propis menjadors socials com a espais de convivència, als quals no només s'hi va a menjar, sinó a reconstruir els vincles socials del veïnat per reivindicar drets, per reclamar la gestió pròpia del barri i la sobirania alimentària de Catalunya. Sense cap mena de dubte, aquest informe i el procés organitzatiu que ell traslueix són una font d'inspiració.

Sofía Monsalve Suárez
FIAN Internacional
Heidelberg, octubre 2014

PRESENTACIÓ

L'objectiu d'aquest informe és analitzar els impactes de l'actual crisi econòmica en l'accés a una alimentació adequada a Catalunya. En concret, s'estudia en quina mesura les polítiques d'austeritat impulsades pel govern de la Generalitat de Catalunya han suposat retrocessos en la satisfacció del dret a una alimentació adequada de les persones en situació de vulnerabilitat.

La investigació està organitzada en quatre capítols. El primer descriu l'impacte de les reformes a la Renda Mínima d'inserció i a la política de beques menjador en l'augment de la pobresa i la malnutrició a Catalunya. El segon apartat es refereix a la regulació del dret a una alimentació adequada en el dret internacional dels drets humans, i les seves implicacions en l'àmbit estatal i autonòmic.

El tercer i quart capítol, per la seva part, analitzen aspectes rellevants per entendre el funcionament del sistema alimentari a Catalunya com la desatenció del camp i els nocius impactes de la Política Agrària Comú. En concret, es detallen falles significatives del sistema com ara el malbaratament d'aliments i el perjudici que suposen pels productes ecològics i de proximitat les actuals polítiques de compra pública.

El cinquè apartat exemplifica el funcionament de les polítiques d'atenció a les necessitats alimentàries de la població empobrida a través de dos estudis de cas: Nou Barris i Ciutat Vella, a Barcelona.

L'informe es tanca amb un últim bloc de conclusions i recomanacions dirigides als poder públics.

NATURALESA I PROPÒSIT DE L'INFORME

L'impacte de la crisi econòmica a Catalunya, especialment a la província de Barcelona, suposa per a les persones afectades enfrontar importants dificultats per fer front al pagament de les necessitats bàsiques, entre elles l'habitatge o l'alimentació. **La situació d'emergència habitacional i de pobresa energètica que se suma també a la d'emergència alimentària, fa que el problema de la pobresa s'hagi d'entendre des d'una perspectiva integral i garantista dels drets humans**.

Amb l'objectiu de poder estudiar la situació del dret a l'alimentació a Catalunya, diverses entitats hem unit esforços per realitzar una investigació conjunta. El treball col·lectiu està coordinat per Entrepobles, l'Observatori DESC, Educació per a l'Acció Crítica (EdPAC) i el Grup de Recerca en Drets Humans i Sostenibilitat de la Càtedra UNESCO de Sostenibilitat. Així mateix, hi han col·laborat l'Espai Social i de Formació d'Arquitectura (ESFA), VSF Justícia Alimentària Global, Aliança per la Sobirania Alimentària de Catalunya, la Xarxa Consum Solidari, l'Associació Salut i Agroecologia (Àsia) i la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca (PAH).

L'**Observatori DESC** disposa d'una trajectòria de 15 anys de treball en l'àmbit de la defensa i promoció dels drets socials, molt especialment del dret a l'habitatge i més recentment del dret a una alimentació adequada. Cal destacar el treball de formació en drets socials i d'investigació, amb diverses publicacions sobre aquest tema. Des de fa més de cinc anys dóna suport al treball de la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca (PAH).

Per la seva banda, el **Grup de Recerca en Drets Humans i Sostenibilitat de la Universitat Politècnica de Catalunya (GIDHS)** i l'associació **Educació per a l'Acció Crítica (EdPAC)** té una interessant experiència d'investigació en missions sobre drets humans a diferents països llatinoamericans des de 2008. Ha acompanyat en aquestes missions a moviments i organitzacions camperoles amb el suport de la Via Campesina a l'Argentina, Paraguai, Bolívia i Guatemala. També ha treballat en informes dins de l'Estat espanyol, com és el cas d'un recent informe sobre l'acaparament de terres a Andalusia.

Entrepobles és una associació independent i laica, impulsada el 1988 pels Comitès de Solidaritat amb Amèrica Llatina que, a través de la Cooperació Internacional Solidària, la sensibilització social, l'educació emancipadora, la incidència política i el suport als moviments socials emancipatoris, treballa per una justícia que permeti la satisfacció per a qualsevol persona, tant dones com homes, i en qualsevol lloc del món, dels drets humans, polítics, econòmics, socials i culturals.

A través de la **investigació participativa amb les organitzacions socials dels barris de l'àrea metropolitana de Barcelona** hem pogut detectar una problemàtica en certa mesura invisibilitzada: les especials **carències alimentàries de les persones en risc d'exclusió**. El desplegament de menjadors i bancs d'aliments continua sent insuficient i el seu ús estigmatitza les persones usuàries i difícilment atorga els nivells nutricionals adequats.

Seguint en la mateixa línia, l'objectiu d'aquest informe és el de recollir la informació necessària per **verificar el grau d'implicació de l'Estat espanyol i del govern català en el compliment de les seves obligacions adquirides en matèria de dret internacional** dels drets humans.

METODOLOGIA

En el període comprès entre els mesos d'octubre de 2013 a juny de 2014 es va recollir informació sobre la situació d'empobriment de la societat catalana i el dret a una alimentació adequada.

L'elaboració de l'informe preveu les següents etapes:

- Recollida prèvia d'informació general sobre el context històric, polític i social de Catalunya.
- Treball de camp i realització d'entrevistes.
- Anàlisi i investigació de la informació recollida i redacció de l'informe.

- Presentació de l'informe al Consell de Drets Humans de l'ONU i lliurament del mateix per a la seva inclusió de cara a l'EPU de l'Estat espanyol.
- Presentació d'aquest informe a Catalunya.

Prèviament a l'inici de les entrevistes es van recollir diversos informes elaborats per altres organitzacions internacionals i estatals relacionats amb la situació social i política del país.

Durant el treball de camp, l'equip va realitzar més de 50 entrevistes. D'elles, 11 van ser amb actors considerats institucionals: diferents nivells de govern, *ombudsmen*, tècnics de serveis socials, metges i organitzacions polítiques. Les restants es van fer a persones pertanyents a organitzacions socials, organitzacions no governamentals i acadèmics. En aquestes s'inclouen els testimonis de les persones afectades[1]. Per accedir a les entrevistes, l'equip va comptar amb la col·laboració de la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca, organització que té àmplia presència a nivell territorial.

Les entrevistes institucionals[2] van comptar amb la col·laboració de persones del Govern de la Generalitat de Catalunya com el Conseller de Salut, representants de diversos departaments i secretaries, així com de l'Oficina del Síndic de Greuges. Aquestes entrevistes ens van facilitar dades del context polític actual i el posicionament del Govern davant l'actual conflictivitat social.

Les entrevistes realitzades a organitzacions socials o relacionades amb els drets humans, com Càritas, AVV Casc Antic, Fundació Casc Antic, Obra Social Sta Lluïsa de Marillach, Universitat de Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, Universitat Autònoma de Barcelona, Fundació FUTUR, Nutrició sense Fronteres, A.VV Ciutat Meridiana, A.VV Guineueta, Banc d'Aliments, DISA, A.VV Porta, Associació 500x20, Projecte Porta'm a l'hort, A.VV Can Peguera - Projecte Menjador social, Menjador social Fundació Futur Ciutat Vella, menjador social Fundació Roure Ciutat Vella, Fundació la Caixa, Creu Roja, Cooperativa Userda, entre d'altres, ens van aportar informació general respecte el context social del país i la situació de la població, així com alguns casos de vulneracions en particular. A partir de les entrevistes testimonials vam obtenir la informació necessària per al coneixement i la reconstrucció dels casos que es presenten a l'informe. A totes les entrevistes es va anar recollint la documentació complementària per a la investigació: notícies de premsa, documents institucionals, butlletins informatius, etc. Es van gravar la totalitat de les entrevistes[3], en format àudio o audiovisual, per transcriure-les posteriorment en format digital, gràcies a la col·laboració d'un equip de més de 40 voluntaris i voluntàries.

1. Per recopilar la informació dels testimonis de casos individuals de vulneració de drets humans es van elaborar dos models d'entrevista, un amb l'objectiu de recollir la informació imprescindible per presentar el cas davant els Relators Especials de les Nacions Unides i un altre per la divulgació de l'informe.
2. Les entrevistes a actors institucionals es van escollir per la seva relació amb els temes que aborda l'informe, en funció dels avenços de la investigació. Es van sol·licitar les audiències via telefònica i per correu electrònic, i en general es va tenir accés a totes les persones a qui es va sol·licitar entrevista.
3. Es va consultar a totes les persones entrevistades si autoritzaven l'ús públic del seu nom i si era possible realitzar la gravació de l'entrevista i en quasi la totalitat del casos, la resposta va ser afirmativa.

1.

SITUACIÓ DE POBRESA I MALNUTRICIÓ A CATALUNYA

1. SITUACIÓ DE POBRESA I MALNUTRICIÓ A CATALUNYA

L'explosió de la bombolla immobiliària i el col·lapse del sistema bancari a nivell mundial van donar lloc a una greu crisi econòmica a l'Estat espanyol i a Catalunya. A més, la paralització del sector de la construcció va provocar un fort augment de la desocupació, empobrint les famílies i impossibilitant el pagament d'hipoteques i deutes.

L'aplicació de mesures d'austeritat va profunditzar la recessió econòmica i va empitjorar la situació de la gran majoria de la població, especialment de les persones i famílies en situació de vulnerabilitat.

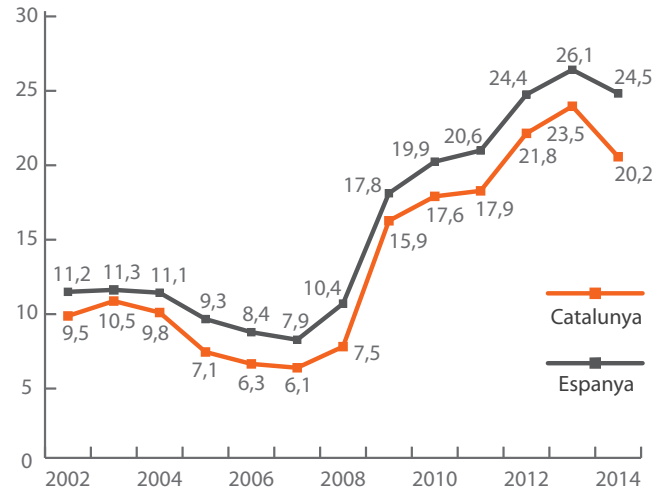

Gràfic 1. Taxa d'atur de la població a partir de 16 anys a Espanya i Catalunya a 2002-2014.

Font: EPA-INE

Així, el 2011 hi havia 760.000 persones aturades a Catalunya, el que suposa una taxa d'atur del 19,16%[1]. A més, des de l'esclat de la crisi el 2008, gran part dels contractes de treball que es realitzen són temporals i/o a temps parcial. D'aquesta manera, disposar de treball no és garantia suficient per a no situar-se sota el llindar de la pobresa[2]. **La incidència de la "pobresa laboral" és un important problema en l'actualitat:** a Catalunya representa l'11,7% de la població treballadora, mentre que el 2005 era el 8,6%[3]. També augmenta la pobresa sobrevinguda o "nova pobresa" dels qui tenint un estatus socioeconòmic mitjà han perdut en poc temps la seva capacitat econòmica. Així, la falta de treball i la precarització del mateix fan que, tot i poder accedir a tenir una feina, moltes famílies pateixin dificultats per accedir a una alimentació adequada.

1. Enquesta de Població Activa -Institut Nacional d'Estadística (INE)
2. El llindar de la pobresa és el 60% de la mitjana dels ingressos anuals per unitat de consum (escala OCDE modificada), tenint en compte la distribució de persones. Els ingressos per unitat de consum s'obtenen dividint els ingressos totals de la llar, entre el nombre d'unitats de consum. La pobresa extrema fa referència a les persones que es troben per sota del 30% de la renda mitjana. Font: INE
3. Centre d'Estudis i Recerca Sindicals (CERES), *Informe sobre l'evolució de les desigualtats socials a Catalunya*, Barcelona: CERES -CCOO, 2014.

L'encariment dels aliments, la insuficiència del salari per a cobrir les necessitats bàsiques i el desbordament dels serveis d'atenció social fan que les famílies es vegin sovint afectades a nivell psico-social, amb estats de depressió i ansietat, tal i com s'ha documentat a les entrevistes realitzades.

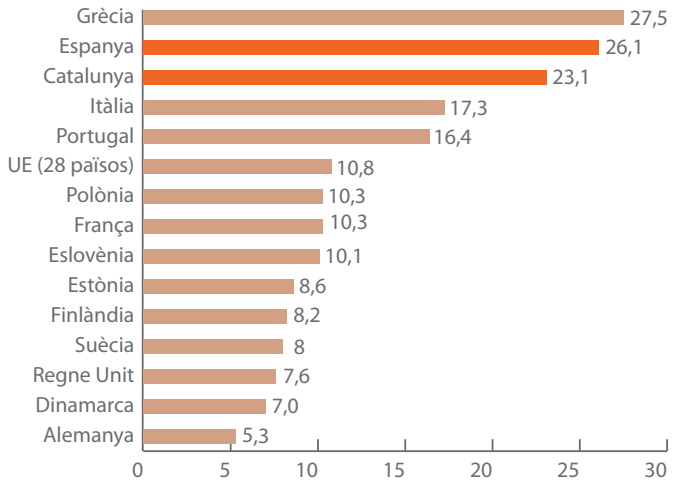

Gràfic 2. Comparativa de l'índex d'atur a Europa, Espanya i Catalunya el 2013.

Font: EUROSTAT I IDESCAT

En efecte, entre 2010 i 2011 **la població en situació de pobresa a Catalunya era de 1.994.300 persones,** de les quals **623.200 es trobaven en situació de pobresa extrema.** Altres dades assenyalen que el risc de pobresa extrema a Catalunya ha augmentat més del doble amb la crisi, passant d'afectar un 3,5% el 2006 a un 7,3% el 2011, un increment del 120%. Aquest increment de la pobresa és degut a que, entre els anys 2006 i 2011, al nivell més baix de rendes (decil 1) els ingressos anuals van passar de 4.570 euros el 2006 a 2.519 euros el 2011. Això suposa que les rendes més baixes tenien el 2011 un 46,6% menys de renda familiar disponible que el 2006[4].

A Catalunya, entre els anys 2008 i 2012, la taxa de risc de pobresa va créixer més que a l'Estat espanyol i es trobava 3 punts per sobre dels altres països de la zona euro.

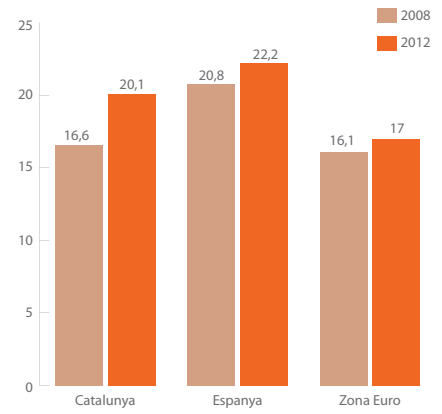

Gràfic 3. Taxa de risc de pobresa després de les transferències socials, 2008-2012. Font: IDESCAT

L'any 2012 un 40% de les llars catalanes no podien fer front a despeses imprevistes, mentre que el 2008 el percentatge era del 24,4%. Així mateix, el 2008, un 4,9% de les famílies catalanes no podien mantenir la seva llar a una temperatura adequada, i el 2010 aquest percentatge era de 10,9%[5] llars. L'encariment dels subministraments bàsics, per exemple la llum, que del 2009 el 2010 va pujar quasi un 10%[6], junt amb l'augment del cost d'altres despeses, com les taxes universitàries o el transport públic, implica reduccions substancials en el pressupost que les famílies poden dedicar a l'alimentació.

4. Trullen, J. *L'impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya. Barcelona*, Institut d'Estudis Regionals i Municipals de Barcelona, 2013. Disponible a: http://www.iermb.uab.es/htm/revistapapers_numeros.asp?id=61.
5. IDESCAT a partir de Dades de l'Enquesta de Condicions de Vida de l'INE.
6. Diari 20 minuts, *S'encareixen per sobre de l'IPC els principals serveis*, 30/12/2010.

En relació amb la infància, **la taxa de risc de pobresa infantil** (menors de 16 anys) **arribava al 27,3%** el 2013, segons l'Idescat. El 2012, la Creu Roja va ajudar a 90.000 nens i nenes en risc d'exclusió, el 37% més que el 2011.

En aquest context de crisi **és molt fàcil passar d'una situació de vulnerabilitat a una situació de pobresa.** D'aquí la importància que les administracions públiques actuïn amb celeritat en casos d'especial urgència i des d'una perspectiva d'atenció integral.

Classes per Menjar. Plaça Sant Jaume de Barcelona, març de 2014.

Pel que fa a les desigualtats, **el 20% més ric de Catalunya guanyava 5,7 vegades més que el 20% més pobre l'any 2013,** una xifra que a Espanya era de 6,3 vegades[7]. La mesura europea se situava en el 5,1. A Catalunya, segons dades de 2010, l'índex de Gini[8] era de 0,32, i a la ciutat de Barcelona era del 0,3[9]. Això comporta que el 20% de la població amb majors recursos econòmics obté 6,22 vegades més ingressos que el 20% de la població de nivell econòmic més baix[10].

1.1. LES RETALLADES DE LA RENDA MÍNIMA D'INSERCIÓ

En aquest context cal recordar que les prestacions socials a Catalunya es troben en un moment crític després de successives retallades i limitacions. La **Renda Mínima d'Inserció** (RMI) és una prestació que varia en funció del número de fills/es, però el seu nivell màxim, junt amb ajudes complementàries, no pot superar l'import del salari mínim interprofessional, 645,30 euros al mes. Al maig de 2014, la RMI era percebuda per 25.209 persones, però es comptabilitzaven unes 352.500 llars amb ingressos inferiors a 9.000 euros anuals, així mateix unes 240.000 llars més que, tot i estar treballant, cobraven menys de 650 euros mensuals[11].

Davant d'aquesta situació, el Govern de la Generalitat es va proposar abordar una revisió de les condicions per al cobrament de la RMI amb l'objectiu d'"optimitzar" el sistema i acabar amb un suposat frau que es presentava com si fos generalitzat. Milers de persones van deixar de rebre l'ajuda sense previ

7. INE i IDESCAT, 2013.
8. Indicador de desigualtat, de 0 (igualtat) a 1 (major nivell de desigualtat).
9. Ajuntament de Barcelona, *Pla per a la Inclusió Social de Barcelona* 2012-2015, pg. 28.
10. IDESCAT, a partir de l'Enquesta de Qualitat de Vida de l'INE.
11. Gutiérrez, E, *Nova pobresa i renda mínima d'inserció*, Taula d'Entitats del Tercer Sector, Dossier Catalunya Social, núm. 35, 2014.

avís i de forma sobtada. Es calcula que **entre 2011 i 2012 unes 7.000 llars van perdre sense l'ajuda i que des de 2011 fins l'any 2013 s'havien negat 37.000 peticions**[12].

ENTREVISTA A ALBERT SALES
Sociòleg i investigador de la Universitat Pompeu Fabra

La retirada dels serveis socials o el seu canvi de rol està afectant, per opcions ideològiques, a les capes més vulnerables de la població. Un exemple paradigmàtic és la retallada de la renda mínima d'inserció en el cas de Catalunya.

El 2011 es posa en qüestió el model per identificar fraus. És totalment legítim per part dels planificadors polítics fer-ho si creuen que no funciona, però els arguments i el mecanisme van ser altament criminalitzadors i penalitzadors de les formes de pobresa que vivien les persones afectades.

En un moment donat es va deixar de fer la transferència mensual d'aquesta RMI, que en funció de la grandària de la família pot ser d'entre 400 € a 600 €, i es va dir als i a les perceptors/es d'aquesta renda que havien d'anar a buscar un xec perquè totes les RMIs estaven en procés de revisió. Els Consellers Mena (Francesc Xavier Mena i López) i Cleries (Josep Lluís Cleries i Gonzàlez) van haver d'explicar els motius públicament davant les protestes dels treballadors i treballadores socials que es van trobar amb moltes persones que no havien rebut la transferència i no podien fer front a les seves despeses mensuals. Els seus arguments van ser de l'estil "sabem que hi ha molta gent que està cobrant d'algun lloc, a més de la renda mínima, i això no és legal". Sense donar dades, sense cap estudi, sense cap tipus de fiabilitat més que la seva paraula [...] van parlar d'anècdotes que el que pretenien era criminalitzar. Van insistir molt en que el 45% dels perceptors de la RMI eren estrangers i en la quantitat de marroquins que havien cobrat la RMI, posant sobre la taula el dubte sobre si havien tornat al seu país i seguien cobrant.

Al final, això es concreta en una paralització del programa i en que un 35% dels perceptors deixen de rebre aquesta renda mínima. I a més, molts dels que sí tenien dret a seguir-la rebent van acumular retards de dues o tres setmanes que els van fer passar situacions molt crítiques.

A nivell legislatiu, el juliol de 2011 es va modificar la llei 10/1997 i a finals d'agost del mateix any el Parlament de Catalunya va aprovar un decret sobre la RMI també destinat a limitar l'accés a aquesta prestació.

12. Ibid.

ENTREVISTA A MARÍA JESÚS LARIOS
Adjunta per a la defensa dels drets dels infants del Síndic de Greuges

Un dels principals elements per a combatre la pobresa és la RMI, que ha sofert modificacions des de 2011 reduint la cobertura d'aquestes rendes mínimes. S'amplien els anys de residència per a ciutadans estrangers, també es redueix el còmput de mesos per al càlcul de la renda de la persona, la qual cosa dificulta l'accés a les rendes mínimes o bé, s'estableix com a criteri per accedir a aquesta renda que les persones que les sol·licitin, a més de problemes d'inserció laboral, tinguin algun problema social afegit, de manera que no n'hi ha prou amb la pobresa sense més, sense adjectius, sinó que hi ha d'haver situacions de cert risc social. **Amb aquesta modificació inicial, 10.000 famílies deixen de percebre la renda mínima.**

Les retallades a la RMI i en general en les polítiques d'atenció a la dependència i de beques menjadors afecten a les famílies de manera directa i molt especialment a les dones. Els treballs de cura no es reparteixen amb equitat sinó que sobrecarreguen encara més a les dones, no només com a cuidadores "no remunerades", sinó també com a gestores de la llar. Amb aquesta política de retallades, "**les administracions han decidit prescindir d'assumir, gestionar i enfrontar la crisi de les cures**[13] (incloent-hi el dret a l'alimentació), **relegant la seva responsabilitat a l'àmbit privat** i augmentant la càrrega en les llars i especialment en les dones"[14].

1.2. LA MALNUTRICIÓ INFANTIL

El debat sobre la malnutrició infantil va cobrar protagonisme l'agost de 2013, arran d'un informe del Síndic de Greuges on alertava que **prop de 50.000 nens i nenes catalans no es podien permetre menjar carn o peix almenys un cop cada dos dies**, és a dir, no menjaven proteïnes de manera regular. Afegia que hi havia 751 nens i nenes menors de 16 anys amb codis diagnòstics relacionats amb la pobresa i la desnutrició infantils[15], amb una edat mitjana de 4 anys (una quarta part menors d'un any), majoritàriament de nacionalitat estrangera (56%). Tanmateix, el govern català va rebaixar aquesta xifra a 650, assenyalant que es tractava de casos que es trobaven "en risc" de patir malnutrició -falta o excés de nutrients-.

13. Per crisi de les cures entenem el *Complex procés de desestabilització d'un model previ de repartiment de responsabilitats sobre les cures i la sostenibilitat de la vida, que comporta una redistribució d'aquestes i una reorganització dels treballs de les cures*. Pérez Orozco, A. *Amenaza tormenta: La crisis de los cuidados y la reorganización del sistema económico*, Madrid, 2005.
14. Pérez Orozco, A., *De vidas vivibles y producción imposible*, No dejes el futuro en sus manos. Cooperación Solidaria ante la crisis del capitalismo global, capítol 4, Entrepobles , 2012.
15. Segons dades de juny de 2013 de la història clínica informatitzada de l'atenció primària de l'Institut Català de la Salut (ICS)

Aquesta polèmica sobre les xifres va obrir la discussió al voltant de la situació de l'alimentació infantil, i el Govern va negar rotundament que hi hagués desnutrició argumentant una mala interpretació dels codis que relacionaven els casos amb aquesta problemàtica[16]. A una de les entrevistes realitzades, el Conseller de Salut, Boi Ruiz, va indicar que els casos no estaven vinculats a l'escassetat de recursos de les seves famílies arran de la crisi sinó que es tractava de simptomatologies d'altres malalties que causen malnutrició però que no estan relacionades amb la pobresa.

No obstant, el debat generat amb l'informe del Síndic de Greuges va tancar en fals amb un desacord sobre la terminologia. Així, el terme "desnutrició" va desaparèixer dels titulars i es va parlar de malnutrició[17]. El mateix Síndic va assenyalar que "no es pot dir que els nens a Catalunya passin gana, però sí hem constatat desenes de milers de casos de malnutrició infantil".

De fet, com s'aprecia a les entrevistes, la mala alimentació és un tret particular de la pobresa, ja que la brioixeria industrial, la pasta, l'arròs i altres preparats són la base de les entregues de cistelles alimentàries en els diferents bancs d'aliments[18].

ENTREVISTA A MARÍA JESÚS LARIOS
Adjunta per a la defensa dels drets dels infants del Síndic de Greuges

Estem parlant de malnutrició per raons econòmiques, base a la nostra informació a partir de la realitat que el Síndic coneix, així com a les anàlisis de dades públiques d'enquestes de vida elaborades per Eurostat. Estem posant de manifest que a partir d'unes enquestes i altres estudis de la pròpia Societat Espanyola de Pediatria s'incidia en les condicions de malnutrició i per tant, estem parlant de temes socials. Després hi ha hagut declaracions de la Societat Espanyola de Pediatria i del Consell assessor del Govern de la Generalitat de polítiques socials que han reconegut l'existència de malnutrició infantil. Si en alguna cosa ha contribuït l'informe és en crear un cert consens en que tenim un problema de malnutrició infantil i per tant, les administracions públiques hauran de fer front a aquest problema i tenir-lo en compte a l'agenda pública.

16. Quina és la diferència entre malnutrició i desnutrició? Segons l'Organització de les Nacions Unides per a l'Alimentació i l'Agricultura (FAO), la malnutrició pot ser resultat d'una alimentació insuficient, excessiva o desequilibrada, perquè la quantitat i qualitat de nutrients necessaris per a la nutrició correcta no siguin les adequades. La ingesta alimentària inadequada i les malalties i les infeccions que alteren les necessitats dietètiques i la capacitat de l'organisme d'absorbir i utilitzar els nutrients de forma eficaç són causes immediates de malnutrició. Existeix desnutrició quan l'aport calòric és inferior a les necessitats mínimes d'energia alimentària, resultat d'una dieta deficient en un o diversos nutrients essencials o d'una mala assimilació dels aliments.
17. En base al Programa d'Obsesitat Infantil de Barcelona (POIBA), promogut per l'ASPB, es va realitzar una enquesta en centres d'educació primària de la ciutat sobre hàbits alimentaris i exercici físic que responen nens i nenes i les seves famílies. Entre els resultats destaca: que un 20,2% dels nens i nenes tenen sobre pes i un 15,8% obesitat, la suma és del 36%. També es detecta la relació entre el nivell socioeconòmic i el sobrepes. D'aquesta manera, en el nivell socioeconòmic baix es detecta que l'índex de sobrepes es del 26%, mentre que en el nivell socioeconòmic mitjà és del 15,9% i en el nivell socioeconòmic alt és del 14,4%. (Font: Programa d'Obesitat Infantil a Barcelona (POIBA) – Agència de Salut Pública any 2012)
18. Enquesta de Salut de l'Agència de Salut Pública de Catalunya, 2013.

ENTREVISTA A CARLOS LOSANA
Pediatra de un CAP de Ciutat Vella

Hi ha dos tipus de desnutrició, una que és primària, que és perquè no s'ingereixen aliments suficients, i una altra secundària, perquè hi ha una malaltia de base que fa que l'absorció dels nutrients no sigui correcta. La resposta política i de la Societat Catalana de Pediatria va ser dir que aquests casos eren secundaris a altres malalties i no eren primaris, és a dir, que no derivaven de la situació econòmica.

Els diagnòstics de pobresa, malnutrició i desnutrició els utilitzem poc en els hospitals i els CAPs, s'utilitza més el de baix pes, estancament ponderal o anèmia ferropènica o raquitisme, que serien formes de presentar-se la desnutrició [...]. Quan veiem que un nen no creix o que segueix una nutrició inadequada, el derivem a serveis socials per tal que examinin què succeeix. Aleshores ja apareixen diagnòstics de pobresa. A través dels treballadors socials dels CAPs o dels hospitals i a través dels serveis socials dels barris, es podria intentar fer aquest llistat de quines persones tenen pocs recursos, però en les històries clíniques de l'Institut Català de Salut no sol aparèixer.

[...] Posteriorment, la Societat Catalana de Pediatria ha reconegut que hi ha símptomes de malnutrició a Catalunya, nens potser afectats per la malnutrició per causes econòmiques, tant per "defecte" com per "excés". [...] Perquè una mala nutrició també pot generar obesitat, està demostrat que la incidència de l'obesitat a Catalunya està augmentant, les persones amb baixos recursos tenen una mala qualitat alimentària. No tenen dèficit de proteïnes i de calories però la qualitat nutricional dels seus aliments no és correcta.

D'entrada, a algunes entrevistes amb pediatres s'afirmava que la informació dels codis no és completa, que **no hi ha protocols que puguin vincular precisament situacions de malnutrició o desnutrició amb la situació socioeconòmica familiar**. En conseqüència, **depèn de la voluntat del pediatra** explorar aquesta circumstància que va més enllà de l'elaboració d'un diagnòstic.

De fet, **és probable que darrere d'un nen o nena malnodrit hi hagi un adult en una situació similar**[19]. La presidenta de l'Associació Catalana d'Infermeria Pediàtrica, Anna Pedraza, va alertar que cada vegada són més les mares desnodrides que no poden donar el pit als seus nadons i que es veuen forçades a demanar llets artificials adaptades a les entitats socials.

19. També set milions de persones adultes en l'Estat espanyol (el 16% de la població) pateixen malnutrició. Aquesta va ser la conclusió de la primera trobada sobre fam i malnutrició, celebrada a Oviedo l'octubre de 2013.

ENTREVISTA A CARLOS LOSANA
Pediatra de un CAP de Ciutat Vella

Diverses persones han vingut a demanar llets especials per a nens malalts que poden anar amb recepta, ja que no tenen recursos per comprar la llet de pot. Fins i tot, hem hagut de fer diversos informes demanant que el menor necessita prendre llet artificial perquè amb aquest paper, signat per un metge o una infermera, vagin a alguna entitat com pot ser Càritas, o serveis socials, i els donin llet.

D'altra banda, també va tenir gran transcendència l'informe del Síndic per la detecció a escoles d'aproximadament **2.800 nens/nenes amb possibles dèficits en l'àmbit de l'alimentació**. Nens i nenes amb situacions de **subnutrició infantil, amb ingesta insuficient d'aliments** en determinats moments del dia o èpoques de l'any per satisfer les necessitats alimentàries pròpies de la seva edat o altres manifestacions de malnutrició infantil. Infants que no tenen una alimentació prou equilibrada, amb **dieta pobra, sense ingerir la diversitat de nutrients necessaris.**

ENTREVISTA A LINA POYATOS
Usuària de servei d'ajuda alimentària, membre de la PAH

Ni cereals ni fruita en els paquets d'aliments que t'ofereixen. Quan arribes a casa la nena morta de gana et diu "què t'han donat? Una altra vegada macarrons? No t'han donat galetes?". El meu fill ha passat mesos sense beure llet, no li agrada la llet sola i no hi ha Cola Cao. Això a la llarga són mancances. Ells estan patint el que les televisions intenten ocultar: hi ha fam infantil.

Vam haver d'anar a Càritas. T'ho donen cada mes i mig, i descanses mes i mig. En aquest temps vius de l'aire. Sis setmanes de recollides i sis sense passar per Càritas, per tal que les monges no et renyin. Amb això tens per a quatre dies com a molt. La gent deia "què necessites?" "Farina". Amb això ho arreglava tot. La meva filla em deia "mamà, les meves amigues porten pa ... jo també en vull"; és cru que et demani això. Així que un panet amb mantega i sucre, i cap a l'escola. No hi havia ni tan sols per xoriço, mortadel·la o paté.

1.2.1. LES BEQUES DE MENJADOR ESCOLAR

De la mateixa manera que amb la RMI, el Govern de la Generalitat va reduir l'import destinat a les beques menjador. En conseqüència, moltes famílies que passen per dificultats econòmiques no reben beques menjador, de manera que només serien accessibles pel 61% dels alumnes que pateixen una situació de privació material severa[20]. Algunes famílies no demanen les ajudes per al menjador per vergonya o por. Fins i tot persones entrevistades van expressar el temor que els seus fills els fossin retirats a un centre de menors tutelats.

ENTREVISTA A MARÍA JESÚS LARIOS
Adjunta per a la defensa dels drets dels infants del Síndic de Greuges

Les beques menjador són un instrument de conciliació de la vida familiar, per inicialment garantir l'accés al menjador escolar o ajuda en l'accés al menjador escolar, però s'han convertit en un instrument per combatre la malnutrició infantil.

Fins ara, a Catalunya no es cobria el 100% de les beques menjador, i aquesta era una de les insuficiències: hi havia famílies que no podien assumir el 50% o el 25% que no quedava cobert i renunciaven a la beca. Per tant, aquest era un indici clar que hi podia haver situacions de malnutrició. Per això, a l'informe plantegem recomanacions en relació a les beques menjador, com ara que estiguin condicionades a les necessitats i no a la partida pressupostària; a més, en el disseny d'aquestes beques que es primi la renda per sobre d'altres criteris.

Amb l'objectiu de sistematitzar la valoració de la política de beques menjador s'exposen les següents consideracions:

En primer lloc, el Consorci d'Educació de Barcelona -format per la Generalitat i l'Ajuntament- va dur a terme una **retallada pressupostària de dos milions d'euros** a les beques menjador el curs 2011-2012. Després de la polèmica de l'informe del Síndic, la Consellera d'Educació va anunciar ajudes a menjadors escolars reconeixent la situació de malnutrició associada a pobresa que el Conseller de Salut havia negat.

Pel curs 2013-2014, han estat 67.000 els i les escolars de Catalunya que s'han beneficiat de beques menjador, dels quals 3.000 perceben una beca del 100%. El curs 2009-2010, abans de les retallades, es comptabilitzaven 75.460 beneficiaris/beneficiàries[21].

20. Síndic, el Defensor de les Persones, *Informe sobre la malnutrició infantil a Catalunya*, agost 2013, pgs. 12 i 13.
21. Bonal, X. i Verger, A., *La agenda de la política pública educativa a Catalunya: una anàlisi de les opcions de govern* (2011-13), Fundació Bofill, 2014.

En segon lloc, amb les beques menjador emergeix el problema de l'estructura de la pròpia Administració per gestionar ajudes de caràcter social. A Barcelona, per exemple, d'una banda es depèn del Consorci d'Educació, que beca un 50%, i d'altra banda de serveis socials, que és qui la concedeix. Es produeix per tant un **circuit lent, sovint ineficaç, i poc comprensible per a moltes de les persones que sol·liciten l'ajut per als seus fills/es**. A més, es fan evidents els **problemes de coordinació dins la pròpia administració** per la inexistència d'un protocol d'actuació conjunt entre departaments i entre responsables de serveis socials, educació i sanitat.

En tercer lloc, davant la manca de cobertura per part de l'Administració, entitats com Educo, Fundesplai o la Creu Roja han actuat de forma subsidiària, suplint en gran mesura les responsabilitat de les administracions públiques[22].

ENTREVISTA A MARÍA JESÚS LARIOS
Adjunta per a la defensa dels drets dels infants del Síndic de Greuges

No hi ha polítiques públiques per combatre la pobresa infantil, com existeixen a d'altres països, països nòrdics o del centre d'Europa. Combatre la pobresa infantil significa combatre la pobresa de famílies amb nens, perquè els nens no actuen sols. Les polítiques d'ajuda a famílies als països europeus, tant rendes específiques com ajudes directes, són les que permeten reduir la pobresa. Per exemple, una altra dada: la política social a Catalunya i a l'Estat espanyol és de les menys eficients a Europa per combatre la pobresa infantil. És a dir, la inversió en política social és més reduïda que a Europa, però a més, el percentatge destinat a les famílies és encara inferior. Hi ha política social però no es dirigeix especialment a les famílies amb nens.

En quart lloc, cal alertar que **a la franja de 0-3 anys no hi ha cobertura**. Diferents moviments socials denuncien els impactes de les retallades a les escoles bressol.

En cinquè lloc, **la compactació d'horari a centres d'educació secundària suposa l'eliminació de les beques menjador**. Per exemple, al districte de Ciutat Vella a Barcelona, aquest any escolar 2013-2014 s'han compactat els horaris de tots els centres del districte, amb els conseqüents impactes a la manca de garantia d'accés a l'alimentació per a aquells i aquelles adolescents amb famílies en situació de necessitat econòmica[23].

22. Gutiérrez, M., *Las becas comedor no llegan a las familias de la nueva pobreza*, La Vanguardia de 20/05/2014. Consultar a: http://www.lavanguardia.com/vida/20140520/54407088273/becas-comedor-familias-pobreza.html
23. Es profunditza en aquest tema en el Capítol 6 de les entrevistes als barris.

ENTREVISTA A BLANCA RAIDÓ QUINTANA I A CARLOTA BASOLS MAS
Creu Roja

Vam començar un projecte a instituts perquè la franja d'adolescència queda molt descoberta per part de l'Administració. Pel fet de compactar horaris, s'han eliminat les beques menjador i això fomenta que els joves estiguin al carrer. S'ha fet una prova pilot en zones d'especial vulnerabilitat o d'extrema pobresa. La idea és obrir el projecte a la resta de l'institut, per tal que si un nen o nena no està becat però es vol quedar, pugui fer-ho. D'aquesta manera, el menjador és un espai normalitzador, s'intenta replicar el model de primària. Si no tenen cantina, es donen unes bosses amb el menjar preparat que les recullen i se les emporten a casa. Si tenen això garantit ells també estan més tranquils i rendeixen més a classe, hi ha menys conflictivitat.

Finalment, totes les institucions i organitzacions socials coincideixen que **l'estiu és l'època més crítica per als infants ja que és quan l'escola tanca i no hi ha menjador escolar**. Moltes iniciatives promouen mantenir els menjadors oberts i buscar alternatives, però sovint s'han trobat amb negatives o impediments per part dels ajuntaments. Tot i això, experiències de menjadors gestionats per diferents organitzacions socials s'han multiplicat els últims estius, per exemple als casals d'estiu.

1.3. ELS MENJADORS SOCIALS

Cada vegada més persones adultes recorren a Catalunya als menjadors socials -públics, concertats o de les entitats socials. Si bé **el perfil d'aquestes persones està canviant**, a entrevistes amb tècnics i treballadors/es es constata que **qui més utilitza aquest servei són persones amb pobresa crònica**. Assenyalen que les persones afectades per la crisi triguen molt a acceptar la seva situació i sol·licitar aquest tipus d'ajudes.

ENTREVISTA A ABDENAJI ELMOUKHI
Usuari de menjador social

Hi ha gent que no va a Càritas per vergonya. De veure't bé a veure't avall de tot... Sé de gent que ho ha passat molt malament i li fa vergonya anar-hi. Molta gent del meu país ha tornat al Marroc per això. Gent que abans tenia una nòmina, cotxe, vacances... Me'n vaig a dormir i em llevo pobre.

ENTREVISTA A PAULA
Tècnica d'un menjador social de Ciutat Vella

L'exemple de "nous pobres", com els anomena l'Ajuntament, és el menjador de l'Eixample. Són gent que porta treballant tota la seva vida i que de cop i volta es queden sense feina. I solen ser més homes, es desvinculen més de la família i vénen més al menjador. Però n'hi ha molts que arriben amb molta indignació del que està passant a nivell social. D'altres arriben amb una vergonya brutal.

El meu menjador és molt tranquil·let, hi ha molt bon ambient, la gent sempre canta, balla... Però una persona que s'ha passat tota la vida menjant a casa i de sobte ha d'anar a un menjador com el del Paral·lel, que ja només veure la cua, fa molta impressió...

Els menjadors socials no estan, des del meu punt de vista, abastint les necessitats reals. Les necessitats reals es veuen a moviments socials com la PAH, per exemple. De la Plataforma, hi ha una sola persona que jo sàpiga que va a un menjador social. La resta no hi van perquè l'estigma social del que és un menjador social és molt fort, i tots ho necessiten, estan menjant malament, sopes de sobre, entrepans, allò que troben. Tota aquesta població no està comptabilitzada a les estadístiques de l'Ajuntament. Es diu: 17 menjadors, 200 persones o 100 a cada menjador; estem donant menjar a tantes persones l'any. Però no són xifres reals, perquè la gent que realment ho necessita -que no dic que les persones que hi van no ho necessitin- no està dins d'aquests menjadors, sinó que està fora, als llimbs.

ENTREVISTA A JORDI
Usuari de menjador social

La veritat és que jo als menjadors socials he passat molta vergonya, la gent et veu que entres i parlen de tu si et coneixen una mica, i penses "com he estat capaç d'arribar a aquest punt?", i encara tens més por o vergonya. Moltes vegades que passo per davant penso: "Déu meu, jo no puc tornar a entrar aquí", prefereixo reciclar el menjar, de les fruiteries o el que sigui. Però tornar als serveis socials de la manera que està ara, la veritat és que no.

ENTREVISTA A EMILIO
Usuari de menjador social

Amb els serveis socials bé, dins les seves limitacions però bé. Per exemple, a aquest menjador on vaig, un àpat per dia i amb això vius. Cal esperar que hi hagi plaça per poder-hi accedir, en el meu cas va trigar un mes. Hi ha de tot, la majoria són catalans i un alt percentatge de gent pertorbada, probablement pacients psiquiàtrics que vénen com autòmats, mengen i se'n van. Serveixen verdura bullida, molt poques vegades enciam, poquíssimes vegades fruita. Sempre són plats i un iogurt. Fruita molt poc, verdura crua molt poca. Si hi ha llegums, l'altre plat segurament té carn o peix. I només a l'estiu, en els dies molt tòrrids, hi ha una mica d'amanida. Sé que hi ha altres llocs on es pot buscar menjar. Però en general és menjar per cuinar, i jo no tinc possibilitats de cuinar.

1.4. L'ENFOCAMENT DE L'ADMINISTRACIÓ

Tot i la profundització de la crisi econòmica, les respostes de l'administració han insistit en polítiques pròpies d'altres èpoques.

Per una banda, des del punt de vista econòmic, **la despesa social és inferior a la d'altres països europeus**. Aquesta dada és especialment greu tenint en compte l'actual situació de pobresa i vulnerabilitat. A més a més, els ajuts que dotaven de certa autonomia als i les beneficiàries, com les beques menjador i la RMI, han patit retallades i restriccions.

D'altra banda, a la insuficiència pressupostària s'afegeix **l'enfocament assistencialista i els intents d'externalitzar en organitzacions** socials i del tercer sector les mesures alimentàries. En lloc de dissenyar propostes globals i coordinades entre els diferents àmbits de l'Administració, la Generalitat ha apostat per "externalitzar" el repartiment d'aliments a través d'entitats privades, moltes d'elles vinculades amb l'Església Catòlica.

En la seva visita a Espanya al juny de 2013, **el Comissari pels Drets Humans del Consell d'Europa, Nils Muižnieks, compartia la seva preocupació davant la situació de pobresa i malnutrició i denunciava l'absència d'una política pública que abordi amb integralitat la problemàtica.** Remarcava que les administracions gestionen *"l'assistència als col·lectius vulnerables molt externalitzada a ONGs, associacions i fundacions, fet que suposa que hi ha un govern que simplement està donant diners a d'altres perquè facin la seva feina".*

Finalment, els serveis socials, desbordats per la situació, tot just treballen de forma coordinada amb altres sectors de l'Administració i sovint acaben derivant els i les usuàries a entitats socials.

Així doncs, és freqüent que siguin **les organitzacions socials les que s'ocupin de contenir i donar resposta a diferents problemàtiques**. Les formes i els ritmes de les organitzacions s'adapten millor en molts casos a la realitat. Les xarxes de suport familiar i comunitari i les actuacions de caràcter pal·liatiu de les entitats han fet possible, fins ara, entomar les creixents dificultats econòmiques que travessen moltes famílies. No obstant, com reclamen les pròpies treballadores socials, és necessari abordar una reforma estructural de les polítiques d'atenció a les persones afectades per la crisi conforme a l'actual situació d'emergència social.

2.
EL DRET A UNA ALIMENTACIÓ ADEQUADA

2. EL DRET A UNA ALIMENTACIÓ ADEQUADA

Aquest capítol profunditza en l'enfocament de drets que revesteix l'informe, és a dir, incideix en la participació dels titulars del dret a l'alimentació en la seva exigència jurídica, administrativa o política, en base a les obligacions adoptades per l'Estat.

2.1. EL MARC INTERNACIONAL

El dret humà a una alimentació adequada es troba reconegut a diferents instruments a **nivell internacional.** La pròpia **Declaració Universal dels Drets Humans** (1948) ja recollia en el seu article 25.1 el dret a l'alimentació:

> **Article 25.1 de la DUDH:**
>
> *"Tota persona té dret a un nivell de vida adequat que li asseguri, així com a la seva família, la salut i el benestar, i en especial **l'alimentació**, el vestit, l'habitatge, l'assistència mèdica i els serveis socials necessaris; té així mateix dret a les assegurances en cas d'atur, malaltia, invalidesa, viduïtat, vellesa i altres casos de pèrdua dels seus mitjans de subsistència per circumstàncies independents de la seva voluntat".*

La interdependència entre drets comporta el seu reconeixement junt amb d'altres com el dret al treball i la remuneració justa –disposar de recursos suficients per a cobrir les necessitats alimentàries-, el dret a la salut –estretament relacionat amb la ingesta adequada de nutrients- o el dret a l'aigua –complement necessari per l'alimentació i bàsic per a cuinar i produir.

Existeixen a més nombroses conferències i declaracions –la Declaració Universal sobre l'Eradicació de la Fam i la Malnutrició (1974) o la Declaració de Roma de la Seguretat Alimentària Mundial (1996)-, així com organismes com l'Organització de Nacions Unides per l'Alimentació i l'Agricultura, que tenen com a objectiu la lluita contra la fam i la realització del dret a l'alimentació. En aquest sentit, tot i amb resultats modests fins el moment[1], la Declaració del Mil·lenni (2000) va establir entre els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni de Nacions Unides l'eliminació de la pobresa extrema i la fam. Més recentment, a la Cimera de Rio+20 (2012), es va renovar el compromís en una convocatòria a tots els associats per a que assumissin el "Repte de la Fam Zero".

1. Nacions Unides, *Objectius de Desenvolupament del Mil·leni. Informe 2014*. Consultar a: http://www.un.org/es/millenniumgoals/pdf/mdg-report-2014-spanish.pdf

Així mateix, és important destacar la Declaració Universal dels Drets Humans Emergents (2007), elaborada per la societat civil organitzada amb l'objectiu de llançar un missatge als governs i fomentar la protecció dels drets humans. En el seu article 1 es recull el "Dret a l'existència en condicions de dignitat. Tots els éssers humans i els pobles en què s'integren tenen dret a viure en condicions de dignitat. Aquest dret humà fonamental comprèn els següents drets:

*1. El **dret a la seguretat vital,** que suposa el dret de tot ésser humà, per a la seva supervivència, a disposar d'aigua potable, d'energia i d'una **alimentació bàsica adequada,** i a no patir situacions de fam. Tota persona té dret a un subministrament elèctric continu i suficient per a satisfer les seves necessitats vitals bàsiques".*

Juntament amb les Convencions i Declaracions existeixen Pactes Internacionals que garanteixen el dret a l'alimentació i obliguen els Estats a fer-lo efectiu en la seva jurisdicció. El **Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals** (PIDESC) de 1966 –ratificat per l'Estat Espanyol el 27 d'abril de 1977- l'estipula en el seu article 11:

*1. Els Estats Parts en el present Pacte reconeixen el dret de tota persona a un nivell de vida adequat per a sí i la seva família, inclús **alimentació,** vestit i habitatge adequats, i a una millora contínua de les condicions d'existència. Els Estats Parts prendran mesures apropiades per assegurar l'efectivitat d'aquest dret, reconeixent a aquest efecte la importància essencial de la cooperació internacional fundada en el lliure consentiment.*

a) *Millorar els mètodes de **producció, conservació i distribució d'aliments** a través de la plena utilització dels coneixements tècnics i científics, la divulgació de principis sobre **nutrició** i el perfeccionament o **la reforma dels règims agraris** de manera que s'aconsegueixin l'explotació i la utilització més eficaces de les riqueses naturals;*

b) *Assegurar una **distribució equitativa dels aliments mundials** en relació amb les necessitats, tenint en compte els problemes que es plantegen tant a països que importen productes alimentaris com als que els exporten.*

El **Protocol Facultatiu al PIDESC,** ratificat per l'Estat espanyol el 2010, permet exigir el compliment dels drets reconeguts al Pacte. D'aquesta manera, des de la seva entrada en vigor el 5 de maig de 2013, s'ha habilitat la presentació de queixes, individuals o col·lectives, davant el Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals (DESC) de Nacions Unides per vulneració d'aquests drets per part de les diferents administracions de l'Estat.

Aquest Comitè va desenvolupar el **contingut del dret** a l'alimentació en l'**Observació General**[2] **nº 12** (1999). En ella s'establia que ***"tot home, dona o nen, sigui sol o en comú amb altres, té accés físic***

2. Les Observacions Generals de Nacions Unides ajuden a clarificar i determinar el contingut mínim dels drets reconeguts en els tractats internacionals.

i econòmic, en tot moment, a l'alimentació adequada o a mitjans per obtenir-la". D'aquesta manera, es presenten quatre dimensions del dret:

- La **disponibilitat** d'aliments en **quantitat i qualitat suficient** per a satisfer les necessitats alimentàries dels individus, sense substàncies nocives i acceptables per una cultura determinada, atès que hi ha valors relacionats amb el consum d'aliments.
- L'**accessibilitat física i econòmica** d'aquests aliments en formes que siguin sostenibles i no dificultin el gaudiment d'altres drets. Al respecte, és important assenyalar que quan ens referim a l'accés físic està molt vinculat amb altres drets, l'accés a la terra, l'aigua o llavors per a poder produir aliments és imprescindible. En quant a l'accés econòmic o assequibilitat, es refereix als salaris o prestacions socials en condicions dignes que puguin garantir l'adquisició d'aliments en quantitat i qualitat suficients.
- L'**adequació** fa referència a les condicions socials, econòmiques, culturals, climàtiques, ecològiques i d'altres tipus que afecten a l'alimentació.
- La **sostenibilitat,** molt vinculada a la seguretat alimentària, suposa que assegurar l'alimentació de totes les persones avui no es realitzi de forma que posi en risc el dret a l'alimentació de les generacions futures.

ENTREVISTA A JAUME SAURA

Professor de Dret Internacional a la Universitat de Barcelona

En relació a **l'accessibilitat econòmica**, l'Estat ha de proveir-se d'eines per, a determinats sectors, ser capaç d'interferir en el preu a la baixa, establint, per exemple, un preu públic per aliments de primera necessitat. De fet, s'ha demostrat que la liberalització no ajuda a que baixin els preus, perquè com que hi ha poques empreses de distribució d'aliments poden controlar el preu. L'agricultor cobra poc però el preu al final no el determina l'Estat, sinó que el determinen les empreses distribuïdores.

En la **qualitat** és on més incideix el govern, hi ha múltiples lleis europees, estatals i catalanes sobre la qualitat dels aliments i és en certa manera la demostració que és un dret legislable i exigible. **L'adequació cultural** és un altre dels elements incorporats. A les visites que realitzo acompanyant el Síndic de Greuges a presons, per exemple, he pogut comprovar que existeixen menús apropiats per a les persones musulmanes.

També altres instruments internacionals reconeixen explícita o implícitament el dret a l'alimentació:

- **Convenció sobre l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació contra la Dona** de 18 de desembre de 1979, ratificada per l'Estat espanyol en data 5 de gener de 1984.
- **Convenció sobre els Drets de l'Infant** de 20 de novembre del 1989, ratificada per l'Estat espanyol en data 6 de desembre de 1990.
- **Convenció sobre els Drets de les Persones amb Discapacitat** de 12 de desembre del 2006, ratificada per l'Estat espanyol en data 3 de desembre de 2007.

La ratificació d'aquests tractats comporta obligacions per l'Estat, resumides en les següents tres:

- L'**obligació de respectar,** que requereix que els Estats no intervinguin, en el sentit que **no adoptin mesures que tinguin com a resultat impedir l'accés existent a una alimentació adequada.** S'haurà de valorar l'afectació del dret, el possible perjudici i la necessitat d'adoptar la mesura, en base al principi de proporcionalitat. Per exemple, el govern ha d'abstenir-se de dissenyar plans urbanístics que perjudiquin zones agrícoles o ramaderes que abasteixin a ciutadania local sempre i quan no sigui imprescindible.
- L'**obligació de protegir,** que requereix que l'Estat adopti mesures per evitar que tercers, com ara empreses o particulars, privin a les persones de l'accés a una alimentació adequada. Per exemple, **els Estats tenen l'obligació de controlar i adoptar mesures per evitar els efectes perjudicials que les activitats de les empreses poden tenir sobre el gaudi dels** drets econòmics, socials i culturals, entre ells, **el dret a una alimentació adequada**[3]. És necessària la regulació, vigilància i en el seu cas sanció si existeixen activitats perjudicials.
- L'**obligació de realitzar,** que implica que l'Estat ha d'**adoptar mesures, fins el màxim de recursos disponibles** i sense discriminació[4], que permetin una **realització progressiva** del dret a l'alimentació. Això suposa una interdicció de retrocés, de reducció dels nivells de protecció ja aconseguits sense una adequada justificació (**principi de no-regressivitat**). Aquesta obligació fa que l'Estat, per una banda, hagi de promoure un desenvolupament normatiu de les disposicions internacionals. D'altra banda, ha de dissenyar polítiques i programes amb l'objectiu d'**enfortir l'accés i la utilització per part de la població dels recursos i mitjans que assegurin la seva subsistència**. Així mateix, aquesta obligació suposa que l'Estat ha de fer efectiu aquest dret directament quan una persona o grup sigui incapaç de gaudir d'aquest per raons que escapin del seu control, havent d'**assegurar almenys els nivells mínims essencials** perquè les persones estiguin protegides contra la fam.

3. Consultar a: http://servindi.org/pdf/CDESC_empresas.pdf, E/C.12/2011/1, 2011.
4. Saura, J., *El derecho humano a la alimentación y su exigibilidad jurídica*, Revista Jurídica de los Derechos Sociales LEX Social, Vol. 3, núm.1/2013, p.10.

ENTREVISTA A JAUME SAURA.
Professor de Dret Internacional a la Universitat de Barcelona

Exigir responsabilitats a una empresa a nivell internacional és complicat perquè no és subjecte de dret internacional, però internament són persones jurídiques i sí s'hauria de poder. De la mateixa manera que es controla als ciutadans/es amb lleis de seguretat o el sistema impositiu, hi ha lleis que fan referència al dret a l'alimentació i als límits de l'activitat empresarial, per exemple, prohibir preus inaccessibles a aliments bàsics per a determinats col·lectius.

L'Estat és responsable vers els seus agents, els seus funcionaris o tribunals, però també ho **és de posar sobre la taula uns instruments jurisdiccionals i d'altre tipus que permetin controlar les empreses.** L'Estat pot infringir les seves obligacions per aquesta via, per permetre que una empresa prengui el control d'un territori, que s'instal·li en un lloc, que posi la seva pròpia seguretat o que hi faci les seves lleis.

Per tant, l'Estat que adopti mesures que empitjorin el gaudi del dret a l'alimentació, per exemple, disminuint la despesa pública i afectant així a les prestacions alimentàries amb efectes desfavorables per a les persones, haurà de justificar que ha utilitzat el màxim dels recursos disponibles i que no hi havia una altra manera d'arribar a l'objectiu que s'al·lega i que afectés en menor mesura el dret a l'alimentació[5]. No obstant, **l'Estat espanyol i els governs autonòmics han dut a terme mesures regressives pels drets socials sense ponderar adequadament els interessos en joc ni tampoc justificar la necessitat d'aquestes mesures**[6]. En efecte, en el context de crisi econòmica i financera, l'aplicació de reformes i mesures d'ajustament que afectin a polítiques socials suposen un clar retrocés en la garantia dels drets. A més de l'eliminació o disminució dels ajuts com la RMI o les beques menjador, en els últims tres anys també s'ha suprimit o restringit l'accés a la renda bàsica d'emancipació[7], les ajudes a la dependència[8], s'han congelat les pensions i se n'ha reformat el sistema[9]. Totes aquestes mesures aguditzen la precarització de les condicions de vida d'una part creixent de la població cada cop més vulnerable i **no s'ha aportat informació ni s'ha fet rendició de comptes sobre l'impacte en els drets humans** de la població. En aquesta línia, com ha establert el Relator Especial de la ONU sobre Pobresa Extrema i Drets Humans, hi ha diverses opcions per expandir l'espai fiscal de forma equitativa i no discriminatòria per poder finançar programes socials, fins i tot en context de crisi econòmica global.

5. Observació General 2, párr. 9, Comité DESC Nacions Unides, 1999.

6. Informe conjunt al Comité de Drets Econòmics, Socials i Culturals amb motiu de l'examen del 5è informe peròdic d'Espanya, 48 període de sessions maig 2012, pg.6.

7. Derogada l'1 de gener de 2012, consultar a: https://www.fomento.gob.es/MFOM/LANG_CASTELLANO/_ESPECIALES/VIVIENDA_JOVEN/INFO_INQUILINOS/

8. Sust, T., *El Gobierno asesta hachazo final a la ley de dependencia*, El Periódico, 2/05/2013. Consultar a: http://www.elperiodico.com/es/noticias/sociedad/gobierno-asesta-hachazo-final-ley-dependencia-2379936

9. El Diario.es, *El Gobierno cifra en 33.000 millones el recorte en pensiones*, 16/09/2013. Consultar a: http://www.eldiario.es/economia/Gobierno-millones-reforma-pensiones-anuales_0_176033094.html

Per la seva part, la FAO va aprovar l'any 2004 una guia per l'**aplicació de les obligacions estatals en matèria de dret a l'alimentació**, les "**Directrius voluntàries en suport de la realització progressiva del dret a una alimentació adequada en el context de la seguretat alimentària nacional"**[10]. D'aleshores ençà, ens de diversa naturalesa com associacions, organitzacions, moviments socials[11] i diferents països han emprès iniciatives[12] amb l'objectiu de promoure l'aplicació pràctica del dret a l'alimentació mitjançant, per exemple, la formulació de polítiques i l'enfortiment de les institucions. A la vegada, FIAN (Food First Information and Action Network) va publicar un informe sobre com utilitzar les Directrius Voluntàries sobre el dret a l'alimentació per fer seguiment de polítiques públiques[13]. Segons la FAO, l'aplicació i promoció del dret a l'alimentació a nivell nacional es concep com un procés de set etapes, que en resum serien les següents:

1. Identificació de les persones pobres que pateixen fam.
2. Realització d'una avaluació exhaustiva de les polítiques de seguretat alimentàries actuals.
3. Elaboració d'una estratègia de seguretat alimentària adequada.
4. Assignació d'obligacions i responsabilitats.
5. Creació d'un marc jurídic estatal que estableixi obligacions vinculants.
6. Seguiment dels processos d'aplicació de mesures i programes.
7. Garantia de mecanismes de recursos que proporcionin una reparació per les violacions del dret a l'alimentació.

D'altra banda, l'anterior **Relator Especial sobre el Dret a l'Alimentació de Nacions Unides, Olivier de Schutter**, va incloure en el seu informe[14] de gener de 2014 les següents recomanacions als Estats perquè les mesures que apliquin en aquest àmbit siguin efectives:

a) Basar-les en la llei, a través de l'adopció del dret a l'alimentació i a la nutrició en lleis marc i idealment incloure el dret a l'alimentació en normatives estatals.
b) Que siguin multisectorials i inclusives, assegurant la coordinació entre el govern, ministeris i institucions que permetin la participació de la societat civil en la seva formulació i seguiment.
c) Amb finançament adequat.
d) Seguiment de les mesures també per part de tribunals estatals i institucions nacionals de drets humans, així com per audiències públiques i vigilància comunitària a nivell local.

10. FAO, *Directrices Voluntarias en apoyo a la realización progresiva del derecho a una alimentación adecuada en el contexto de la seguredad alimentaria nacional*, 2005, disponible a: http://www.fao.org/docrep/009/y7937s/y7937s00.HTM

11. Aquestes conclusions van ser examinades en el Fòrum del dret a l'alimentació que va tenir lloc del 1 al 2 d'octubre de 2008. Un resum de les qüestions analitzades en aquest espai es pot trobar en l'informe de la FAO *El derecho a la alimentación: Cómo hacerlo realidad*, 2013. Consultar a: http://www.fao.org/docrep/019/i2250s/i2250s.pdf

12. La publicació de l'Observatori de Dret a l'Alimentació i a la Nutrició 2014 fa una anàlisi dels avenços i reptes en la implementació de les Directrius Voluntàries en diferents països després d'una dècada des de la seva adopció. Disponible en espanyol, anglès i francès a: http://www.rtfn-watch.org/fileadmin/media/rtfn-watch.org/ENGLISH/pdf/Watch_2014/Watch_2014_PDFs/Observatorio_2014.pdf

13. FIAN, *Vigilando la acción estatal contra el hambre*, 2007.

14. De Schutter, O., *Informe final: el potencial transformador del derecho a la alimentación*, 24A/HRC/25/57, gener 2014, pgs. 24 i 25.

Pel que fa a Europa, **la Carta Social Europea** (1961) recull en el seu article 14 que "*Per tal d'assegurar l'exercici efectiu del dret a beneficiar-se dels serveis socials, les parts es comprometen a impulsar o organitzar serveis que, utilitzant mètodes de treball social, contribueixin al benestar i al desenvolupament de les persones i dels grups en la comunitat, i en la seva adaptació a l'entorn social*".

Per la seva part, la **Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea** (2000), no fa cap referència expressa al dret a l'alimentació. Aquesta **absència de regulació en matèria de dret a l'alimentació en el marc comunitari contrasta amb la multiplicitat de normatives en matèria de consumidors i seguretat alimentària pel lliure mercat**[15] (denominacions d'origen de productes agrícoles, etiquetatge...).

La **Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans a la Ciutat** (2000), finalment, encara que esmenta a l'inici la "garantia d'una alimentació saludable", no la recull posteriorment com a dret en el seu articulat.

2.2. EL MARC ESTATAL

El reconeixement constitucional del dret a una alimentació saludable és relativament tardà. En les noves constitucions d'Equador (2008) o Bolívia (2009) sí apareix reconegut de forma explícita. En el cas de l'Equador, una de les constitucions més avançades en matèria de drets, es reconeix com a deure primordial de l'Estat, en l'article 3.1. "*Garantir sense cap discriminació el gaudi efectiu dels drets establerts en la Constitució i en els instruments internacionals, en particular l'educació, la salut,* ***l'alimentació****, la seguretat social i l'aigua pels seus habitants*." Posteriorment, com "drets del bon viure", es recullen l'aigua i l'alimentació com a drets indissociables. L'article 13 estableix de forma molt completa el dret a l'alimentació: "*Les persones i col·lectivitats tenen* ***dret a l'accés segur i permanent a aliments saludables, suficients i nutritius; preferentment produïts a nivell local i en correspondència amb les seves diverses identitats i tradicions culturals. L'Estat equatorià promourà la sobirania alimentària***." Cal destacar la seguretat en "l'accés" a l'alimentació, la preferència pels productes locals o de proximitat, i la seva adequació cultural. És rellevant també que s'aposti per la sobirania alimentària a nivell constitucional, anant un pas més enllà de la seguretat alimentària i defensant la participació de les comunitats i les persones en la producció i consum dels aliments i l'accés als recursos productius, a la terra, l'aigua i les llavors.

Lluny d'aquests reconeixements, **la majoria de constitucions anteriors tot just esmenten el dret a l'alimentació**. És el cas de la Constitució espanyola (CE) de 1978, de cort continental i en la línia de les constitucions posteriors a la Segona Guerra Mundial. En ella, els drets econòmics, socials i culturals estan reconeguts en el Capítol III (articles 39 i següents), sota el títol de "**Principis rectors de l'economia**", orientadors de l'acció dels poders públics en l'àmbit polític i socioeconòmic. Aquesta ubicació, separada dels "drets fonamentals", repercuteix en el seu nivell de justiciabilitat.

15. http://ec.europa.eu/food/index_es.htm

En qualsevol cas, **l'article 96 de la CE** estableix que "*Els Tractats internacionals vàlidament celebrats, un cop publicats oficialment a Espanya, formaran part de l'ordenament intern*". Aquest precepte **permet incorporar els estàndards internacionals en matèria de drets humans**. Aleshores, "*encara que en un país no es reconegui el dret a l'alimentació de forma explícita en la part substantiva de la constitució ni en els principis rectors de les polítiques de l'Estat, existeix la possibilitat que s'entengui implícitament reconegut a partir d'una interpretació àmplia d'altres drets humans reconeguts, com podrien ser el dret a la vida, el dret a un nivell de vida adequat, el dret a un salari mínim que permeti viure dignament, el dret als mitjans necessaris per viure dignament, etc*[16]*."*

Així mateix, el Tribunal Constitucional ha considerat[17] que les normes s'han d'interpretar a la llum dels tractats internacionals de drets humans en base a l'article 10.2 de la CE "*Les normes relatives als drets fonamentals i a les llibertats que la Constitució reconeix s'interpretaran de conformitat amb la Declaració Universal dels Drets Humans i els tractats i acords internacionals sobre las mateixes matèries ratificats per Espanya*". Per tant, aquest és un mecanisme pel qual el dret a una alimentació adequada podria ser exigit a l'Estat espanyol[18], si bé per fer-ho seria necessària una important predisposició per part de l'advocacia i els tribunals envers el dret internacional dels drets humans.

Una altra de les vies que permet l'exigència del dret a l'alimentació és en **connexió amb altres drets establerts com a "fonamentals" a la CE**, i en conseqüència susceptibles d'empara davant el Tribunal Constitucional. Partint del fonament en la dignitat humana de tots els drets humans, els converteix en **indivisibles i interdependents**, com s'ha vist anteriorment. **Al·legar la vulneració del dret a l'alimentació en connexió**, per exemple, amb la vulneració del dret a la vida[19], la integritat física o a no ser sotmès a tractes inhumans ni degradants[20] (article 15) seria una estratègia jurídica d'exigibilitat d'aquest dret de forma indirecta als tribunals.

Tot i aquestes possibilitats, efectivament, els drets humans haurien d'estar detallats el més explícitament possible en els texts jurídics per garantir-ne la seva protecció. El **desenvolupament legislatiu posterior és per tant, una peça clau**. Tal i com estableix la FAO, "*Independentment que el dret a l'alimentació estigui reconegut per la Constitució, l'existència d'una llei específica permetrà articular aquest dret de manera més precisa, orientar les polítiques públiques i proporcionarà els mitjans per impulsar el seu compliment a nivell administratiu, judicial i quasi judicial*[21]*".* En aquest cas, es proposa una llei marc que pugui articular la normativa sectorial de forma integral i garantir el dret a l'alimentació en

16. FAO, *El derecho a la alimentación en el marco internacional de los derechos humanos y en las constituciones, en Cuadernos de trabajo sobre el derecho a la alimentación*, núm. 1, pg. 13.
17. STC 53/1985 d'11 d'abril.
18. Tafalla, M., L'alimentació com a dret humà: les seves implicacions, Col·lecció 2a convocatòria Premi de Recerca en Drets Humans, núm. 2, pg. 40.
19. Així ho va fer Shantistar Builders vs. Narayan Khimalal Totame, Civil Appeal No. 2598/1989, consultar a la Red Internacional de Derechos Económicos, Sociales y Culturales: http://www.escr-net.org/casela
20. STC 140/2007, de 4 de juny.
21. FAO, *Desarrollo de leyes específicas sobre el derecho a la alimentación, en Cuadernos de trabajo sobre el derecho a la alimentación*, núm. 2, pg. 2.

les seves múltiples vessants (disposicions respecte a les obligacions de l'Estat i la seva coordinació, les situacions d'emergència, la informació, educació, sensibilització i participació de la ciutadania, la vigilància i la sanció, la tutela del dret...).

No obstant, com amb l'àmbit comunitari, la normativa estatal i autonòmica amb prou feines ha desenvolupat el dret a l'alimentació. La normativa existent ha apostat per una regulació mercantil, dirigida a concebre la pesca, la agricultura i la ramaderia com aspectes relatius a la producció i comercialització dels productes sense un enfocament de drets humans. La legislació en aquest sector es limita a la indústria agroalimentària, interprofessionals i contractes alimentaris, qualitat agroalimentària, agricultura ecològica i laboratoris alimentaris[22]. El Ministeri d'agricultura, alimentació i medi ambient dirigeix les seves actuacions vers **la qualitat dels aliments[23] i la internacionalització dels productes**, elaborant també algunes campanyes a favor de l'agricultura ecològica i la fruita i verdura de temporada. Tot i així, **no existeix cap aproximació respecte al dret a l'alimentació ni la cobertura d'aquesta necessitat bàsica.**

2.3. EL RECONEIXEMENT DEL DRET A L'ALIMENTACIÓ A CATALUNYA

ENTREVISTA A JAUME SAURA
professor de Dret Internacional a la Universitat de Barcelona

L'Estat té l'obligació positiva de prendre accions i per tant, aquí podríem parlar de vulneració del dret encara que fos per la part procedimental. Les polítiques públiques sobre l'alimentació estan molt segmentades, són molt sectorials, no definides des d'una perspectiva de drets humans sinó des d'una visió econòmica, mercantil. L'Estat espanyol i altres [nivells de govern] estan en flagrant vulneració de l'article 11.2 del PIDESC que reconeix el dret a l'alimentació.

L'Estatut d'Autonomia aprovat l'any 2006 no reconeix entre els seus drets del Capítol I el dret a l'alimentació. Tanmateix, sí es vincula en el seu article 4.1 a les obligacions contretes mitjançant els tractats internacionals. Tampoc en el seu procés participatiu per la reforma de l'Estatut el 2004, recollit a "L'Estatut és de tothom. Objectius, activitats i resultats del procés participatiu", apareix com a prioritat el dret a l'alimentació[24].

22. http://www.magrama.gob.es/es/alimentacion/legislacio
23. http://www.magrama.gob.es/es/alimentacion/temas/default.asp
24. Només esmentat pel Consell de la Gent Gran de Catalunya.

Entre les seves competències exclusives (article 116 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya) es troben **l'agricultura, la ramaderia i el sector agroalimentari**, sent també exclusiva la competència en matèria de **pesca**, tal i com s'estableix en l'article 119. De la mateixa manera que a nivell ministerial, la Conselleria d'agricultura, ramaderia, pesca, alimentació i medi rural **relaciona directament l'alimentació amb la indústria agroalimentària**[25] i **es centra en la qualitat** dels productes alimentaris (etiquetat, distintius d'origen...). No obstant, es poden identificar algunes disposicions que suposen un avenç en matèria de drets, com la **cessió de llet i productes lactis a les escoles**[26] **o el foment de la compra pública de proximitat** i la inclusió de criteris de qualitat i proximitat en la contractació pública de productes agroalimentaris[27]. Aquesta darrera resolució s'ha adoptat posteriorment també al parlament basc i a finals de setembre de 2014 al parlament andalús[28]. Aquesta mateixa proposta no de llei va ser, així mateix, presentada el 30 d'abril de 2014 al Congrés dels Diputats, però no es va aprovar pels vots en contra del Partit Popular[29]. Igualment, el projecte de llei a Catalunya sobre el mínim vital garantit plantejava en el seu capítol III titulat "dret a l'alimentació" un pla de xoc i un model de distribució d'aliments associat a la cartera de serveis socials, però va ser rebutjat pels vots de CiU el 8 de maig de 2013.

La Conselleria va dur a terme tres programes en matèria alimentària sobre la venda de proximitat, el foment de la producció agroalimentària ecològica i el pla de consum de fruita a les escoles[30]. Pel que fa a la seguretat alimentària, existeix un pla d'alertes gestionat per l'Agència Catalana de Seguretat Alimentària (ACSA)[31], l'activitat principal de la qual és el control de les pràctiques fraudulentes en la comercialització dels productes càrnics. Amb algunes excepcions, es materialitza novament **una important llacuna pel que fa a l'alimentació com a dret humà**.

Des d'un altre punt de vista i respecte a l'obligació de protegir, sobretot els col·lectius més vulnerables, l'article 166 de l'Estatut estipula la **competència exclusiva de la Generalitat en matèria de serveis socials**, que inclou serveis i prestacions econòmiques de prestació social, d'ajuda a les persones i col·lectius en situació de pobresa. Aquests preceptes es troben desenvolupats a la **Llei 12/2007, de serveis socials**. En el seu preàmbul s'afirma que *"aquesta llei configura el dret a l'accés als serveis socials com un dret subjectiu de caràcter universal, que esdevé un principi bàsic del Sistema, orientat a la cohesió social, la igualtat d'oportunitats i el progrés social de les persones"*. A l'article 17 es recullen les funcions dels serveis socials bàsics i com hauria de ser la seva coordinació.

25. Disponible a: http://www20.gencat.cat/portal/site/DAR/menuitem.7fe52f332a72b63053b88e10b031e1a0/?vgnextoid=-d9ea35f14ca34110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnextchannel=d9ea35f14ca34110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnextfmt=default

26. Resolució AAM/2176/2014, de 18 de setembre.

27. Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya: http://www.parlament.cat/activitat/bopc/10b315.pdf

28. 9-14/PNLC-000186, Proposición no de Ley relativa a la contratación pública de alimentos con criterios sociales y ambientales en Andalucía (Calificación favorable y admisión a trámite) 17 Núm. 479 IX LEGISLATURA de 24 de junio de 2014. Disponible a: http://www.parlamentodeandalucia.es/webdinamica/portal-web-parlamento/pdf.do?tipodoc=bopa&id=94133

29. http://vsf.org.es/sites/default/files/docs/pnl_compra_publica_local.pdf

30. Disponible a: http://www20.gencat.cat/portal/site/DAR/menuitem.ed7565466ea15a74eaf88613d8c0e1a0/?vgnextoid=9dbc8940e-6eaf310VgnVCM2000009b0c1e0aRCRD&vgnextchannel=9dbc8940e6eaf310VgnVCM2000009b0c1e0aRCRD&vgnextfmt=default

31. Disponible a: http://www20.gencat.cat/portal/site/DAR/menuitem.3645c709047c363053b88e10b031e1a0/?vgnextoid=2c-6c5f2d4911d310VgnVCM2000009b0c1e0aRCRD&vgnextchannel=2c6c5f2d4911d310VgnVCM2000009b0c1e0aRCRD&vgnextfmt=defaul

Així mateix, el **Decret 151/2008** de la Cartera de Serveis Socials desenvolupa l'anterior llei i *"concreta el dret de les persones a gaudir dels serveis socials i […] reflecteix el pas d'un sistema assistencial dels serveis socials a un sistema d'accés universal, més garantista, amb drets concrets reconeguts per tota la població"*. Aquest sistema d'accés universal hauria d'assegurar que les **persones i col·lectius en situació de vulnerabilitat tinguin una protecció reforçada**. Un exemple seria el dels menors d'edat en un nucli familiar amb escassetat de recursos econòmics. Tenint en compte la importància d'una adequada alimentació durant el creixement, el Comitè DESC ha subratllat com una obligació estatal indispensable que "**fins i tot en temps de limitacions greus de recursos**, **es pot i s'ha d protegir, en realitat, als membres vulnerables de la societat mitjançant l'adopció de programes de relat-cost**[32]". També els i les migrants es troben sovint en situació de major vulnerabilitat.

32. Comitè DESC, OG 2, pàragraf 12.

3.

EL SISTEMA AGROALIMENTARI A CATALUNYA:

UN FACTOR ESTRUCTURAL DE VULNERABILITAT PEL DRET A L'ALIMENTACIÓ

3. EL SISTEMA AGROALIMENTARI A CATALUNYA:

UN FACTOR ESTRUCTURAL DE VULNERABILITAT PEL DRET A L'ALIMENTACIÓ

L'enfocament de dret a l'alimentació des d'un punt de vista assistencialista, a més de defugir la perspectiva de drets, escindeix l'anàlisi dels problemes i de les solucions a la vulnerabilitat alimentària de la població de l'anàlisi del sistema de producció i distribució d'aliments d'un país. Per tant, aquest capítol es centra en examinar el sistema agroalimentari de Catalunya en les seves diferents vessants.

S'entén per sistema agroalimentari una estructura de relacions econòmiques, socials, polítiques i culturals que, segons com estigui organitzat, pot oferir una base segura i sostenible per a la satisfacció del dret a l'alimentació de la població o, pel contrari, fer-la encara més vulnerable i restar capacitats de resiliència, especialment als col·lectius més afectats per la crisi. **El sistema agroalimentari pot aportar solucions millors, més adaptades a la situació i més sostenibles, o bé pot deixar als col·lectius més afectats en una situació de precarietat i/o dependència crònica.**

És a dir, el **grau de sobirania alimentària**, per tant de **capacitat de decidir la producció d'aliments i posar-los a l'abast de la població**, depèn d'un conjunt de condicions econòmiques, socials i d'estratègies polítiques que no deixin només en mans del mercat el compliment del dret a l'alimentació.

L'evolució del sistema agroalimentari de Catalunya en les darreres dècades ha tingut com a resultat una important i progressiva pèrdua de les condicions necessàries per poder garantir un abastiment alimentari adequat en quantitat i qualitat a la població catalana. Per tant, requereix en l'actualitat d'una sèrie de polítiques dirigides a canviar les tendències per recuperar aquestes condicions, si es vol poder afrontar les necessitats que la crisi econòmica ha posat sobre la taula en aquesta matèria.

En aquest temps, el camp català ha patit una permanent i sistemàtica dinàmica que ha conduït a la seva **quasi total desestructuració del teixit sòcio-productiu i comercial enfocat a l'abastiment de la població del país**. L'anomenat "sector primari" continua mantenint una importància en el Producte Interior Brut (PIB) de Catalunya, però en uns paràmetres totalment diferents. Avui la part més significativa de la producció agrícola és una activitat agroindustrial «hoste» en el nostre territori, però amb una dinàmica deslocalitzada, demanant *inputs* o matèries primeres de l'exterior i produint principalment de cara a l'exportació. Amb l'objectiu, entre d'altres, d'analitzar l'evolució i l'estat actual del sistema agroalimentari català, l'any 2010 es va publicar l'informe «*Arran de Terra. Indicadors participatius de Sobirania Alimentària*»[1], un resum de les dades més significatives que ajuda a identificar els problemes i els reptes que s'haurien d'encarar per remuntar aquesta situació de vulnerabilitat[2].

La Política Agrària Comú de la Unió Europea (PAC) és una de les polítiques més importants de la Unió Europea i ho ha estat històricament. Es va iniciar amb el Tractat de Roma de 1957 i va ser de les primeres polítiques en el marc de la Comunitat Econòmica Europea, l'objectiu inicial de les quals, després de la Segona Guerra Mundial, era assegurar l'abastiment d'aliments a Europa i donar suport a l'agricultura europea. Les primeres es van concentrar en l'augment de la productivitat i la seguretat en la venda de productes agraris. D'aquesta manera, va anar creixent el pressupost destinat a aquesta política i es van anar acumulant els excedents que es compren als i a les agricultores. Sovint aquests excedents són exportats a països del sud a preus molt baixos, ja que són subvencionats i així, s'inunden els mercats locals. Aquesta és una política (*el dumping*) que destrueix tant el teixit productiu local com els mercats alimentaris locals que no poden competir amb els preus dels productes subvencionats europeus.

En aquest sentit, cal posar de relleu que la introducció del nou Sistema de Pagament Únic deriva en una distribució desigual dels ajuts, promovent la concentració agrària i perjudicant, en definitiva, a les petites explotacions també a Europa. Per tant, el desenvolupament de l'obligació de «complir» que tenen tant els Estats com altres entitats de dret públic, com és la Unió Europea, i que es materialitza en el seu suport econòmic a les activitats agrícoles, no respecte el principi de no discriminació[3].

En concret, la publicació anual d'informes que senyala quines empreses es beneficien dels ajuts de la PAC indiquen que les beneficiàries són les que tenen un elevat volum de facturació, i no les petites empreses. Per destacar-ne alguns exemples, **Nestlé, Campofrío o El Pozo reben els ajuts, mentre que l'agricultura familiar no es beneficia d'aquestes subvencions**[4]. Així mateix, les mesures de reforma de la PAC realitzades les últimes dècades han tingut un impacte negatiu en la renda agrícola, fins al punt del

1. Institut d'Economia Ecològica i Economia Política – Entrepobles, Arran de Terra. Indicadors participatius de sobirania alimentària a Catalunya, 2010, consultar a: http://www.ieeep.net/sobirania-alimentaria/
2. Cal destacar que la major part de les dades disponibles són fins l'any 2009 (Cens Agrari 2009), no existeixen dades oficials més actualitzades. El Cens Agrari Català es realitza cada 10 anys. En aquest sentit, hi ha limitacions importants a l'hora d'identificar la situació després de la crisi i els respectius impactes. Així mateix, indica que el sector primari no és una de les polítiques prioritàries pel Govern de la Generalitat.
3. González, E., Observatori DESC, *La Unió Europea i la crisi alimentària*, 2011, pg.68.
4. VSF-Justícia Alimentària Global, *Una Política Agraria Común para el 1%*, 2012.

reconeixement per part de la pròpia Comissió Europea que el sector agrari es troba en una profunda crisi que ha derivat en una disminució de la renda agrària passant de representar el 70% de la renda mitjana fins a poc més del 45% a finals de dècada, segons un càlcul realitzat l'any 2010[5].

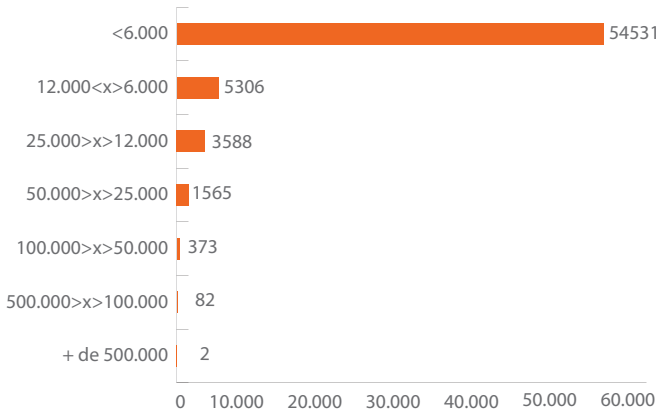

Gràfic 4. Distribució d'ajudes directes a Catalunya del Fons Espanyol Garantia Agrària 2009, segons intervals de quantitats i nombre de beneficiaris/es.

Font: «Arran de Terra» a partir de dades del Ministeri de Medi Ambiente i Medi Rural i Marí (MARM) (2009)

En el cas de Catalunya, les estadístiques oficials mostren clarament com **les explotacions més petites vinculades a un model d'agricultura familiar s'han d'acontentar amb les engrunes del pastís de les ajudes comunitàries**, que es reparteixen entre els grans propietaris, molts dels quals són propietaris "patrimonials" que no es dediquen a l'agricultura: l'any 2009 el 83% dels 54.531 beneficiaris i beneficiàries dels ajuts de la PAC van percebre menys de 6.000 euros respectivament, mentre que tan sols vuit persones van percebre, conjuntament, quasi 5 milions d'euros[6].

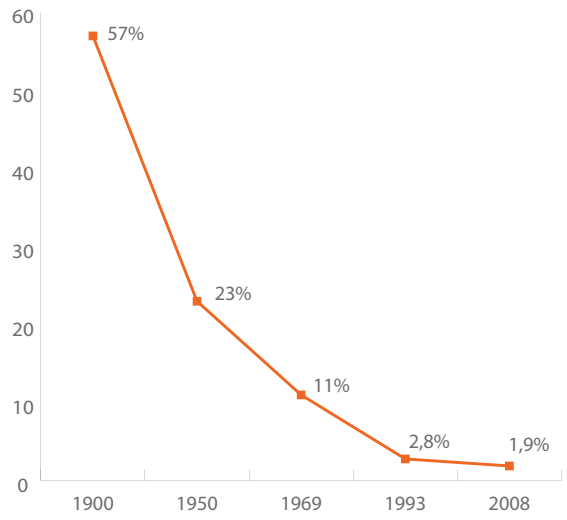

Gràfic 5. Evolució de la població activa agrària des de 1900

Font: Idescat 2009

La població agrària activa de Catalunya ha anat evolucionant en una caiguda constant des del 57% de 1900, passant pel 23% el 1950, a l'11% l'any 1969, el 2,8% el 1993, fins arribar a l'última estadística de l'any 2008 en la que representava un 1,94% de la població activa total. Aquestes xifres mostren **el poc pes social i polític que té la pagesia en el conjunt de l'economia i de la població**. Molt més encara, si es té en compte que quasi el 50% dels homes i el 65% de les dones que treballen en el sector agrari tenen més de 50 anys.

Pel que fa a l'**estructura de la propietat de les explotacions**, la modernització agrària ha generat un **procés de dualització entre petites finques vinculades a l'agricultura familiar i grans empreses agràries** que operen a una escala econòmica molt superior. Fins a finals dels anys '90, la Superfície Agrària Útil (SAU)

5. UE, Comissió Europea, DG Agriculture and Rural Development. CAP Post-2013: key graphs and figures. Evolution of agricultural income as a share of average income in the economy, noviembre 2010.
6. Ministeri de Mediambient i Medi Rural i Marí, Fondo Español de Garantía Agraria: Consulta de beneficiarios de las ayudas de la PAC, 2010.

anava disminuint de forma paral·lela al nombre d'explotacions, però durant l'última dècada la disminució de la SAU s'ha aturat mentre que el nombre d'explotacions ha continuat reduint-se. Això es tradueix en la desaparició de les finques més petites (menys de 50 ha) i en un augment del volum mig de les explotacions.

A Catalunya, entre 1997 i 2008 s'ha produït un creixement ininterromput del preu de les terres, tant de secà com de regadiu. En aquest període, el preu mig de les terres de regadiu ha passat dels 14.000€/ha fins als 27.000€/ha. D'altra banda, les terres de secà han passat dels 4.500€/ha als 8.000€/ha. És a dir, **el preu de la terra s'ha duplicat en una dècada**. A més, en el cas de la província de Barcelona, el preu de la terra de regadiu s'ha disparat fins arribar a 124.747€/ha l'any 2008.

ENTREVISTA A ISIDRE MARTÍNEZ
responsable de Producció Agrària Ecològica del DAR, Generalitat de Catalunya

Per afavorir la producció ecològica o per afavorir la producció agrària en general, és important l'accés a la terra des del punt de vista de la subsistència. El fet de poder disposar d'accés a petits horts podria marcar unes possibilitats que moltes famílies ara mateix no tenen, perquè si no tens mitjans econòmics però tens terra per poder tenir un hort, estan més cobertes les teves necessitats alimentàries. Però realment, ni la societat urbana que tenim, que fa que estiguem molt allunyats/des de la terra, ni el tipus de tinença -tots els problemes que genera la propietat de la terra i els usos seus, faciliten que aquelles persones que necessitin o que vulguin accedir a la terra, ho puguin fer.

Catalunya s'ha convertit en un **territori polaritzat** en què la gran majoria de la població es troba concentrada a l'àrea metropolitana de Barcelona. Les zones rurals s'han convertit en llocs de pas, en terrenys "ruderalitzats"[7], on s'acumulen residus i infraestructures, o bé en «parcs i jardins» per a les vacances. **Durant els últims anys de desbocament urbanístic, els espais agraris s'han convertit sobretot en "sòl no urbanitzable" a l'espera de ser requalificats**. És evident també la falta de protecció quasi absoluta en què la que es troben els espais agraris i pesquers. Actualment, la superfície agrària protegida de manera efectiva a Catalunya (2.938 ha al Parc Agrari del Baix Llobregat i 568 ha al Parc Agrari de Sabadell) representa només el 0,3% de la Superfície Agrària Útil total (1.162.230 ha). En el moment de redactar aquest informe, lluny d'albirar una política de recuperació, esponjament i articulació del territori agrícola, aquests dos únics espais protegits existents segueixen sent assetjats per tot tipus de projectes comercials, especulatius i d'infraestructures insostenibles[8].

7. Ruderal (del llatí: ruderis: runes, enderrocs) és la designació que des de l'ecologia es dóna a les comunitats vegetals que es desenvolupen en ambients fortament pertorbats per l'acció humana.
8. El projecte Eurovegas era un dels projectes de casinos i oci que es pretenia instaurar en part de la zona del Parc Agrari del Llobregat, per exemple. La important oposició ciutadana va dur a la conformació de la Plataforma Aturem Eurovegas l'any 2012 que va ajudar a que

A Catalunya es disposa d'unes condicions climàtiques, edafològiques i agronòmiques ideals per tal que les diverses biorregions catalanes puguin autoabastir tots els productes alimentaris que conformen la dieta mediterrània. No obstant, la **desaparició del mosaic de cultius** que va caracteritzar els nostres paisatges agraris fins a dates recents i l'enorme superfície destinada a l'alimentació animal i als productes d'exportació com la fruita dolça o la vinya, suposen un factor de **pèrdua de capacitat de producció de la varietat d'aliments mediterranis tradicionals** del nostre paisatge rural i per tant, una pèrdua de la capacitat d'autoabastiment alimentari i de sobirania alimentària[9].

El predomini dels cultius més remunerats en els mercats internacionals o dels vinculats a la ramaderia intensiva (més rendibles que l'agricultura) mostra clarament com l'ús del sòl agrari ha estat condicionat en primer terme per la lògica del benefici privat més que pel bé comú. D'altra banda, òbviament, caldria avaluar quin percentatge d'autoabastiment es podria assolir pels diferents productes alimentaris si existís una distribució equilibrada de la superfície disponible entre els diversos cultius bàsics, un aspecte que fins ara no s'ha estudiat.

L'economia agrària catalana es caracteritza per l'**elevat volum d'importacions i exportacions de matèries primeres i productes finals**. Un model on els aliments "quilomètrics" constitueixen la major part dels productes alimentaris comercialitzats, i per tant, altament dependent de les dinàmiques dels mercats internacionals i dels combustibles fòssils i en conseqüència de les poques grans empreses que les dominen. **La indústria agroalimentària és, amb diferència, el sector més important dins del sistema alimentari català** i basa el seu funcionament en els fluxos de comerç molt elevats amb la resta de l'estat espanyol, la Unió Europea i altres continents.

Els subsectors vinculats a la ramaderia intensiva com el dels pinsos o la indústria càrnica, que és líder en l'àmbit europeu, constitueixen la punta de llança del clúster agroalimentari català[10]. L'any 2009 es van exportar un promig de 334.000 tones de carn de porcí, la qualcosa reflecteix el **potencial de la indústria càrnica catalana i la seva vocació exportadora**. A la vegada, aquesta activitat va deixant una petjada progressiva de contaminació del sòls i les aigües que hipoteca la sostenibilitat de l'agricultura per a les futures generacions.

Quant a la **distribució d'aliments** a Catalunya es fonamenta cada vegada més en les **grans superfícies comercials**, un tipus d'establiments que pertanyen a un reduït grup d'empreses transnacionals que han aconseguit una posició hegemònica en la cadena agroalimentària. Una situació que els permet **imposar els preus de compra als productors que els abasteixen, eliminar la competència dels petits comerços i precaritzar les condicions de treball de les persones assalariades**. En aquest

aquest projecte no es concretés. https://ca-es.facebook.com/AturemEurovegas

9. Veure detall a Arran de Terra. *Indicadors participatius de sobirania alimentària a Catalunya*. http://www.ieeep.net/sobirania-alimentaria/documents/I21DistribucioCultius.pdf

10. Cerrillo, A., *Casi todo el pienso animal español lleva soja transgénica*. La Vanguardia, 9/5/2006.

sentit, s'ha de tenir en compte que l'any 2009 els i les productores van percebre, de mitjana, el 23,86% del preu final en el cas dels productes agrícoles, el 43,48% en el cas dels ramaders, i el 35,15% en el cas dels de la mar.

El "supermercadisme" no només dóna un gran poder a un nombre reduït d'empreses sinó que aguditza la desconnexió entre l'esfera de la producció i el consum, així com la homogeneïtzació dels productes i dels hàbits alimentaris[11]. Entre els anys 1995 i 2004, el nombre d'establiments tradicionals alimentaris va disminuir un 55,74%, mentre que el de supermercats va augmentar un 77% i el d'hipermercats (més de 2.500 m) un 211%. L'any 2007, les cinc empreses que dominaven la venda minorista de productes alimentaris concentraven un 55,87% de la superfície de venda a Catalunya i un 51,1% del total de les vendes. A l'extrem oposat, excloent les 20 principals empreses de distribució, aquell mateix any la facturació conjunta de tota la resta de botigues minoristes només va representar el 5,11% del total.

Un dels principals factors de la vulnerabilitat social davant la malnutrició, especialment dels sectors socials en situació de precarietat i pobresa, però no només, és l'**absència d'una educació alimentària**, tant pel que fa als currículums de l'ensenyament formal, com a l'educació social no formal. Aquests buits d'informació i educació alimentària són omplerts únicament per la publicitat de les grans empreses alimentàries en els mitjans de comunicació massius. El 19,6% de la inversió privada en publicitat a Espanya correspon a la publicitat relacionada amb l'àmbit alimentari (aliments, begudes, distribució i restauració), superat només pels sectors de l'automoció, la cultura i l'educació o el de la bellesa i la higiene[12]. Així doncs, la tasca "pedagògica" de les grans empreses alimentàries i comercialitzadores és intensa i constant.

Durant les últimes dècades el patró alimentari català s'ha distanciat substancialment de la dieta mediterrània, un patró alimentari recomanat pels experts en nutrició humana i que s'ajusta adequadament al nostre context territorial i sòcio-cultural. Aquest allunyament es tradueix en una sèrie de conseqüències ambientals vinculades als sistemes productius, també en conseqüències socioculturals vinculades al sistema de distribució d'aliments i al patró alimentari hegemònic, i en conseqüències sanitàries, entre les que destaca el fort increment de la incidència del sobrepès i l'obesitat en el conjunt de la població catalana. Concretament, entre 1993 i 2006 la població adulta catalana amb sobrepès[13] va passar del 28% al 40% i l'obesa d'un 13% a un 17%[14]. Un augment que porta associat l'increment en la incidència de múltiples malalties cròniques[15]. El consum d'aliments processats poc saludables com els productes de brioixeria i pastisseria, xocolates i dolços, caldos i salses preparades, plats precuinats o begudes

11. Montagut, X., Vivas, E., *Supermercados, no gracias. Grandes cadenas de distribución: impactos i alternativas*. Antrazyt, Ed. Icaria, 2007.
12. Principal base de dades dedicada al control i l'anàlisi de la publicitat (ADEX) a l'Estat espanyol. Infoadex, 2009.
13. Consultar l'apartat 2.2. d'aquest informe pel que fa a l'obesitat i la malnutrició infantil.
14. Departament de Sanitat de la Generalitat de Catalunya, *Pla Integral per a la promoció de la salut mitjançant l'activitat física i l'alimentació saludable*, 2006.
15. Ballard-Barbash, R., Hunsberger, S., Alciati, MH., *Physical activity, weight control, and breast cancer risk and survival: clinical trial rationale and design considerations*. Journal of the National Cancer Institute 2009; 101 (9), 630-643.

refrescants carbonoses representa més del 10% del consum alimentari anual. Aquest és un dels factors que expliquen l'increment de la incidència del sobrepès i de les malalties relacionades amb els hàbits de consum alimentari (entre elles les intoleràncies i les al·lèrgies alimentàries) i de la malnutrició.

Aquesta ràpida panoràmica mostra els factors de vulnerabilitat del sistema agroalimentari a Catalunya que vénen a sobreposar-se als efectes de la crisi econòmica sobrevinguda a partir de l'any 2008, amb l'increment de les bosses de pobresa. Per enfrontar amb garanties de futur el compliment del dret a l'alimentació a tota la població catalana i dotar el nostre país dels recursos i les capacitats, econòmiques, socials, culturals i polítiques necessàries per fer-lo efectiu i sostenible, s'hauria de dur a terme una **profunda reestructuració del sistema productiu català per adaptar-lo a la lògica de l'autoabastiment alimentari a escala regional proposat per la sobirania alimentària**.

Partint de la situació actual, seria necessària una estratègia política planificada de transició cap a un sistema agroalimentari amb més capacitat de donar respostes endògenes, socials, responsables i sostenibles a les necessitats alimentàries del país, com a mínim, en cada un dels indicadors exposats en aquest capítol.

4.

EL MALBARATAMENT D'ALIMENTS, LA COMPRA PÚBLICA I PROPOSTES ALTERNATIVES

4. EL MALBARATAMENT D'ALIMENTS, LA COMPRA PÚBLICA I PROPOSTES ALTERNATIVES

Una altra de les problemàtiques que per la seva dimensió cal assenyalar és la del malbaratament d'aliments al sistema alimentari industrial. Una realitat que mostra clarament les contradiccions més evidents i injustes de l'actual sistema alimentari. D'una banda, creixen les necessitats alimentàries de les persones en situació de vulnerabilitat i empobrides. De l'altra, es malgasten tones d'aliments anualment.

4.1. EL MALBARATAMENT D'ALIMENTS I EL BANC D'ALIMENTS

Hi ha dues possibles formes d'entendre el malbaratament d'aliments. Una opció apunta a la pèrdua de l'ús de nutrients per al consum d'aliments, i això inclouria tot el procés que va des del camp fins al plat. L'altra definició se centraria exclusivament en l'anàlisi dels aliments que es malgasten en les últimes fases de la cadena. Es tracta d'un fenomen de grans dimensions[1] però sense dades clares al respecte, com a conseqüència de les múltiples accepcions del terme i la dificultat dels mecanismes per mesurar-lo.

Des d'un altre punt de vista, cal reflexionar sobre el binomi "malbaratament d'aliments- fam/desnutrició": una tercera part dels aliments que es produeixen no arriben a ser consumits, mentre que, segons dades del Programa Mundial d'Aliments, 842 milions de persones passen gana. No obstant, nombroses anàlisis empíriques[2] demostren que no hi ha una relació directament proporcional entre producció d'aliments i nivells de nutrició. No és una qüestió de volum, sinó de desigualtat, de falta d'accés a la terra, de salaris baixos que impedeixen la compra d'aliments, d'especulació amb els recursos productius (terra, aigua) o amb els usos alternatius d'aquests recursos (producció de

1. Lundqvist, J., De Fraiture, C., Molden, D. 2008, *Saving Water: From Field to Fork: Curbing Losses and Wastage in the Food Chain* (SIWI Policy Brief) Stockholm: SIWI
2. Per exemple, Sen, A., *Poverty and Famines: An Essay on Entitlements and Deprivation*, Oxford: Clarendon Press, 1981.

biocombustibles, desenvolupament immobiliari, turisme, etc.), i de la diferència de preus productor/consumidor final que demostren que no hi ha una relació directament proporcional entre producció d'aliments i nivells de nutrició[3].

Sense entrar a discutir aquesta visió sobre les causes de la pobresa alimentària, també es planteja que **utilitzant els aliments que es malbaraten es podria donar solució a algun dels problemes de pobresa alimentària**. Aquesta és la premissa del **Banc dels Aliments**[4], que actua amb l'objectiu de "recuperar excedents alimentaris i redistribuir-los entre les persones necessitades, evitant qualsevol deixalla o mal ús". El Banc dels Aliments es nodreix de donacions anònimes d'empreses, excedents de cadenes de supermercats d'alimentació i donacions particulars. A més, també **rep un gran nombre d'ingressos provinents de l'Administració Pública**. El 2012, la Fundació Banc dels Aliments va rebre 602.652 euros de diferents administracions públiques catalanes, i l'Ajuntament de Barcelona va contribuir-hi amb 150.000 euros. La Unió Europea va subvencionar amb 81.110.000 d'euros el 2012 la compra d'aliments "duradors" per part del Fons Espanyol de Garantia Agrària, el FEGA, dependent del Ministeri d'Agricultura espanyol, en una subhasta centralitzada[5] sense criteris nutricionals amb grans empreses i multinacionals. Pel que fa a la fruita i a la verdura, provenen d'excedents de la PAC[6] destinats a "emergències".

Aquestes dinàmiques estan lluny de reforçar el teixit productiu local. **Es perd així l'oportunitat d'utilitzar importants partides de subvencions per a la compra pública per enfortir les economies locals**, que generen i distribueixen més equitativament la riquesa i el treball, dos elements bàsics per a combatre, més enllà de l'emergència, la pobresa i les mancances alimentàries que comporta. Això s'aconseguiria si es destinessin els 81.110.000 euros anuals de la subhasta amb grans empreses a un **sistema de compres públiques descentralitzat i que tingués com a proveïdors petits o mitjans productors i distribuïdors**.

D'altra banda, la relació que el Banc dels Aliments estableix amb els seus "usuaris" els converteix en dependents d'unes donacions gratuïtes sense afavorir la seva capacitat de decisió, interacció i/o reflexió col·lectiva. Cal afegir el component estigmatitzador que comporta haver d'accedir als serveis del Banc d'Aliments. Ara bé, **hi ha d'altres models de distribució d'aliments** com el banc d'aliments organitzat per l'associació de veïns del barri barceloní de Ciutat Meridiana en un local ocupat, o el DISA a Porta, Nou Barris. En ells es **generen xarxes de solidaritat i mobilització política** que faciliten l'autogestió de les solucions als problemes veïnals[7].

3. Com a exemple de cas extrem, a la campanya espanyola de la taronja d'hivern de 2013, la diferència percentual entre preu d'origen i de destinació va superar el 1.100%: el quilogram de taronja es comprava al productor a 0,12 euros i es venia a 1,42 (COAG & UCE & CEACCU, 2013). IPOD gener 2013: Índex de Preus en Origen i Destinació dels aliments.
4. El terme "Banc dels Aliments" s'utilitza en un doble sentit, d'una banda com un genèric de qualsevol organització dedicada a distribuir aliments entre gent empobrida (en minúscules) i de l'altra com una organització amb unes característiques pròpies, amb una marca registrada i que la defensa per tenir l'exclusiva de la utilització del genèric, coordinat a través de la FESBAL (en majúscules).
5. Consultar al web oficial del Fons Espanyol de Garantia Agrària: http://www.fega.es/PwfGcp/es/
6. Partides socials previstes al pressupost de la Unió Europea per al període 2014-2020 (Europa Press, 2014b).
7. COAG & UCE & CEACCU, 2013.

4.2. LA COMPRA PÚBLICA PER CANVIAR EL SISTEMA ALIMENTARI

En el context del sistema agroalimentari descrit al capítol 4, un dels factors clau és el paper de les institucions públiques per desenvolupar **polítiques actives de cara al compliment de les seves obligacions** pel que fa als acords i tractats signats per a la protecció del dret a l'alimentació. En aquest sentit, aquest apartat se centrarà en **la compra pública com una de les possibles polítiques a redefinir per fer efectiu aquest dret**, que a més acostuma a involucrar directament alguns dels sectors més vulnerables de la població.

L'informe *"Compra pública en sistemas alimentarios locales. Impactos sociales, ambientales y económicos"*[8] mostra com els darrers anys s'ha patit una veritable **reconversió del sistema públic de menjadors escolars a l'Estat espanyol**, o més aviat un desmantellament d'aquesta política, com s'introduïa al capítol 3. Així, progressivament, **les escoles són obligades a passar d'un model d'alimentació local, amb cuines pròpies als centres i en molts casos autogestionades, a un model dominat per grans multinacionals del càtering**, mentre que al mateix temps es desenvolupen propostes de menjadors ecològics com es veurà en l'apartat 5.3.

El model de càtering globalitzat està connectat amb els mercats alimentaris internacionals. Així, **els aliments de restauració col·lectiva es compren en un 70% a majoristes i només el 10% de mitjana directament al sector primari.** Òbviament, molts d'aquests aliments pertanyen a la categoria d'aliments quilomètrics. A Barcelona, a través dels quilòmetres recorreguts per cinc productes comuns com pomes, raïm, arròs, patates i gambes, s'hauria donat gairebé una volta al món (39.000 km), quan en realitat tots aquests productes es podrien trobar en un radi de menys de 100 km de la ciutat[9].

Per contra, ja s'han vist els enormes beneficis dels **sistemes alimentaris locals.** La posada en marxa i dinamització d'aquests sistemes suposaria la **reducció de l'emissió de gasos d'efecte hivernacle** (el 40-50% de les emissions són a causa del sistema alimentari industrial), una **menor demanda energètica** (el consum del sistema alimentari industrial és fins a cinc vegades més gran que el basat en la producció local i ecològica), una **menor contaminació i una major protecció**

8 VSF-Justicia Alimentaria Global, *Compra pública en sistemas alimentarios locales. Impactos sociales, ambientales y económicos (2013).* Aquest informe forma part de la campanya "Cortocircuito, por una alimentación sana, cercana y justa", que VSF-Justicia Alimentaria Global està desenvolupant des d'abril de 2013 juntament amb COAG (Coordinadora d'Organitzacions d'Agricultors i Ramaders) i CEAPA (Confederació Espanyola d'Associacions de Pares i Mares d'Alumnes) i amb el suport d'altres 40 organitzacions de la societat civil. Veure més informació a: http://vsf.org.es/cortocircuito

9 VSF-Justicia Alimentaria Global, *Compra pública en sistemas alimentarios locales. Impactos sociales, ambientales y económicos (2013),* consultar a: http://vsf.org.es/sites/default/files/docs/compra_publica_en_sistemes_alimentaris_locals.pdf, pg. 27, y *Cuando el olmo pide peras. El insostenible consumo energético del sistema alimentario* Ingeniería Sin Fronteras, 2010, pg. 57 y sig. http://www.admin.isf.es/UserFiles/File/catalunya/publicaciones/castellano/esferes9_%20web_new.pdf

davant l'alarmant pèrdua de biodiversitat agrícola i d'espais agroambientals (segons la Comissió Europea, el cost anual de la pèrdua de biodiversitat se situa entre 1,5 i 3,5 bilions d'euros)[10].

A més, **els mercats alimentaris locals generen més ocupació** local i més diversa (les cadenes curtes de comercialització generen més ocupació, més ingrés i més valor afegit net monetari que qualsevol altra forma d'activitat). Cal recordar que els mercats locals són **imprescindibles per a la viabilitat de les activitats agràries i per al manteniment d'una agricultura i un medi rural vius.** Aquesta seria, doncs, una excel·lent ocasió per incidir en diversos dels punts crítics del sistema agroalimentari català expressats en el capítol 4, ajudant a donar respostes estructurals i actives a la crisi profunda del sector agrari de Catalunya. D'aquesta manera, s'aconseguiria augmentar la capacitat agrícola per donar respostes socials, justes i ecològicament més sostenibles als problemes alimentaris que travessen altres sectors de la població i molt especialment, aquells en situació d'especial vulnerabilitat.

Per tal que aquest canvi tingui lloc és imprescindible assumir el **paper catalitzador de les mateixes administracions públiques, no només en el seu paper com a reguladores, sinó també com a grans compradores d'aliment.** Actualment no hi ha dades oficials desglossades de la compra pública alimentària a l'Estat espanyol i Catalunya. La posada en marxa d'una política pública que impulsi i afavoreixi les iniciatives de compra pública d'aliments basada en una producció local i familiar canviaria radicalment la situació. Es tracta d'una acció multiplicadora, sobretot en menjadors escolars, per unir en un mateix espai mercat, salut, educació i cultura.

Aquestes propostes són subratllades també per l'anterior **Relator Especial de Nacions Unides sobre el Dret a l'Alimentació, Olivier de Schutter, que instava els governs a aprofitar tot el potencial de la compra pública d'aliments per tal de fer que els sistemes d'alimentació siguin més justos i sostenibles**. Així, afirmava que "*la contractació pública representa una oportunitat única per donar suport a dietes més nutritives i sistemes alimentaris més sostenibles d'un sol cop*"[11]. El Relator va recordar que els països de l'OCDE gasten una mitjana del 12% del PIB en matèria de contractació pública.

Aquestes polítiques públiques han de crear, a més, **estructures de governança alimentària,** o "consells alimentaris", entesos com a **espais de participació dels actors implicats** (organitzacions de productors, de consumidors, AMPAs...). Les funcions d'aquestes estructures podrien ser l'assessoria, la promoció, la formació i l'elaboració de plans específics per posar en pràctica la compra pública alimentària de proximitat familiar. A més, haurien de validar les actuacions administratives i fomentar la cooperació i concertació dels diferents col·lectius implicats.

10 TEEB (2010), *The Economics of Ecosystems and Biodiversity Ecological and Economic Foundations*, editado por Pushpam Kumar. Earthscan, Londres y Washington. http://www.routledge.com/books/details/9780415501088/ http://www.fundacionglobalnature.org/proyectos/life/empresa_biodiversidad/empresa_biodiversidad.htm

11. Relator Especial de Nacions Unides, Olivier de Schutter, *Governments should use public purse to 'buy justice' in food systems*, mayo 2014.

4.3. PROPOSTES ALTERNATIVES

També des de la societat civil, així com des dels actors clau de la compra pública com són els agricultors, la comunitat educativa i les administracions públiques, s'estan desenvolupant moviments i propostes incipients. D'altra banda, a diferents territoris s'estan creant plataformes ciutadanes per promocionar la compra pública de proximitat i donar resposta a la situació de crisi i atur.

EXEMPLE 1
MENJADORS ESCOLARS ECOLÒGICS COM UNA ALTERNATIVA PER GARANTIR EL DRET A L'ALIMENTACIÓ ADEQUADA

La difícil conciliació de la vida familiar i laboral ha comportat que en les últimes dècades augmentés el nombre de nens i nenes que dinen al centre educatiu on estudien, i així els menjadors escolars garanteixen el dret a l'alimentació dels i de les menors, sobretot dels i de les que es troben en situacions de vulnerabilitat.

L'any 2009 la Taula de treball d'Alimentació Escolar Ecològica va comptabilitzar 33 escoles a Catalunya amb menjadors escolars ecològics, xifra que s'ha mantingut estable fins a l'actualitat malgrat la crisi econòmica. Aquestes experiències són clau per promoure el dret a una alimentació adequada, ja que contribueixen a l'equilibri nutricional apostant per una **dieta equilibrada per a tots els nens i nenes, reforcen l'educació de la comunitat escolar i fomenten el treball en equip** amb els diferents actors que hi participen: personal docent, pares i mares, alumnat, monitoratge, professionals de la cuina, pagesia, gestors del menjador, entitats públiques, etc. A més, **es fomenta el desenvolupament de l'entorn rural proper.** El consum d'aliments de proximitat ecològics ajuda al creixement del teixit rural de cada zona i els vincles entre la ciutat i el camp. D'aquesta manera es preserva el medi ambient perquè la producció agrària ecològica té com a objectiu respectar el medi agrari, els cicles naturals i els recursos.

Per abordar el dret a l'alimentació des d'un enfocament de drets és imprescindible l'anàlisi del sistema de producció, distribució i consum d'aliments, però també la promoció d'experiències que promouen solucions que van més enllà de l'assistencialisme. Els impulsors solen ser pares i mares (AMPA), Consells Comarcals, equip directiu de les escoles, persones del sector de la producció...

Els menjadors escolars ecològics són "*un model de restauració escolar que, a més de ser ecològic en un sentit ampli, amb aliments de l'agricultura i la ramaderia ecològiques, privilegiï aquells que siguin de proximitat i els obtinguts a través d'una relació directa amb la pagesia que els fa créixer o amb les empreses elaboradores que els transformen. D'aquesta manera podrem contribuir a apropar les persones consumidores a les productores, generar nous llaços de confiança i oportunitats en el nostre sector agrari, potenciar la sostenibilitat del procés -des de la producció*

al consum- i afavorir la sobirania alimentària, és a dir, el dret i la capacitat d'escollir allò que volem produir i consumir al nostre país, respectant la nostra cultura i la nostra biodiversitat"[12]. Són per tant una **alternativa que no només promou el dret a l'alimentació adequada sinó una proposta d'economia social en temps de crisi perquè promou l'economia local i el desenvolupament rural proper.**

EXEMPLE 2
RESPOSTES A LA CRISI A LA CIUTAT DE TERRASSA

- **Xarxa de Solidaritat de Terrassa i Col·lectiu d'Aturats + 50 anys**: es tracta de xarxes de suport i pressió a l'Administració. Aquests col·lectius reivindiquen un **pla d'ocupació per als aturats majors de 50 anys, així com la creació de cooperatives públiques** i un impuls per tal que la Confederació Empresarial Comarcal de Terrassa (CECOT) realitzi entrevistes laborals. També demanen a l'Ajuntament local que s'efectuïn contractacions públiques, bonificacions i ajudes a tots els serveis públics per a les persones en situació de vulnerabilitat, especialment els aturats de més de 50 anys.

- **Horts urbans per a l'ocupabilitat veïnal**: l'Ajuntament va habilitar l'estiu de 2013 un solar de titularitat pública que es trobava en desús amb l'objectiu d'oferir un **espai d'horticultura d'autoconsum destinat a les persones més afectades per la crisi**.

ENTREVISTA A JUAN MARTÍNEZ
Grup per a la Protecció d'Espais Naturals a Terrassa (GPENAT) i Càtedra UNESCO de Sostenibilitat

El 2008 es presenten els pressupostos participatius, ja hi ha la crisi i com a GPENAT i cooperativa de consum Candela es planteja la creació d'horts contra la crisi, per recuperar espais agrícoles. Per cada districte, es promou la creació d'horts urbans, horts al balcó, intervenció cultural, etc. En aquell moment l'Ajuntament no va acompanyar. Com a estratègia, es va conformar una aliança entre diferents entitats i es va decidir ocupar un solar municipal dins de la ciutat. Llavors va emergir el conflicte amb l'Ajuntament, negociant possibles sortides i al final es va decidir que ens quedàvem. Hi va haver canvi de govern i es va apostar per la lògica dels horts urbans, gràcies en part al fet que a nivell de Catalunya s'estava parlant del tema.

12. Taula de Treball d'Alimentació Escolar Ecològica, *¡A comer! Manual para la introducción de alimentos ecológicos y de proximidad en las escuelas*, 2010.

- **Restaurant La Trobada:** és un projecte que busca **resoldre la situació d'atur i vulnerabilitat alimentària**. Es defineixen com el "**restaurant del temps**", on la meitat de la clientela paga amb diners i l'altra amb temps. Les persones que paguen amb temps ho fan amb treball a la sala, la cuina o a la neteja. La idea és recuperar l'autoestima i el dinamisme per superar la seva precària situació. Tots dos tipus de comensals mengen junts i al mateix temps, amb el mateix tracte. Es dirigeix cap a la "nova pobresa". Per a Xavier Casas, gerent de la Trobada, "*l'objectiu de la iniciativa* ***és fugir de l'assistencialisme clàssic, intentar buscar dinàmiques comunitàries i fomentar l'autoestima de les persones que no disposen de recursos econòmics***". A més, Casas ha deixat clar que "*no està pensat per ser un menjador social sinó un restaurant obert a tothom*"[13]. La iniciativa està formada per les 31 organitzacions de l'Associació Local d'Entitats per la Inclusió (ALEI) de Terrassa, en col·laboració amb l'ajuntament i amb el finançament inicial de la Fundació La Marató de TV3, Càritas i l'Obra Social "la Caixa ".

- **L'Anella Verda**: és un **pla integral de gestió de l'entorn natural**. Va néixer de la mà del Grup per a la Protecció dels Espais Naturals de Terrassa (GPENAT), es va recollir per alguns partits polítics i, finalment, forma part del Pla de Mandat 2012-2015 de l'equip de govern municipal. La idea principal és **recuperar espais agroforestals que donin ocupació** i, en certa mesura, **aliments d'autoconsum** a la població local.

ENTREVISTA A EVA HERRERO

Regidora de Medi Ambient i Sostenibilitat de l'Ajuntament de Terrassa

Després de la iniciativa del GPENAT i la incorporació en el Pacte de Govern de tirar endavant el Pla de l'Anella Verda es comença a articular un procés participatiu deliberatiu de diagnòstic sobre l'entorn agrícola i natural de Terrassa. Ara s'està intentant ordenar en un Pla Urbanístic i de Gestió. El primer tret de sortida va ser la jornada Ecofòrum, que va servir per constituir un mes més tard (desembre de 2012) la Taula de l'Anella Verda, on s'han debatut els objectius i continguts del Pla de l'Anella Verda. El treball és **convèncer els propietaris privats que activin les terres que ara tenen sense conrear.**

13. La Vanguardia, *Terrassa abre el primer restaurante que permite pagar con tiempo e implicación,* 22/03/2013.

5.

ESTUDI DE CASOS: DISTRICTES DE NOU BARRIS I CIUTAT VELLA A LA CIUTAT DE BARCELONA

5. ESTUDI DE CASOS: DISTRICTES DE NOU BARRIS I CIUTAT VELLA A LA CIUTAT DE BARCELONA

La ciutat de Barcelona consta de 10 districtes i per a l'estudi de cas se n'han escollit dos: Ciutat Vella, que està situat al centre històric de la ciutat de Barcelona, i Nou Barris, situat a la perifèria de la ciutat i que va créixer a partir dels anys 50 del segle XX. Els districtes van ser escollits en funció de la facilitat d'accés al camp d'estudi i per ser dos dels districtes més empobrits a nivell socioeconòmic. El coneixement previ sobre el territori, dels seus actors i les seves relacions, va ser clau per aconseguir construir l'estat de la qüestió en aquestes dues zones de la ciutat.

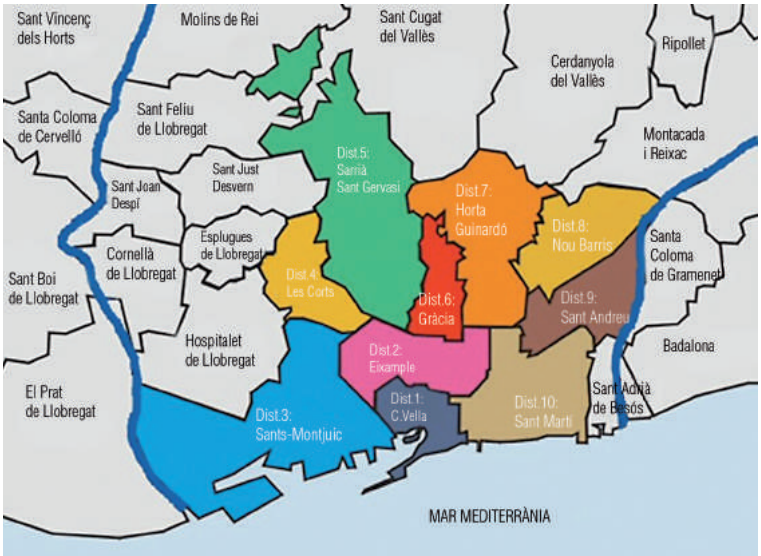

Els districtes de la ciutat de Barcelona

A Ciutat Vella i a Nou Barris s'ha realitzat un diagnòstic de la situació de vulneració del dret a l'alimentació, principalment a través d'entrevistes qualitatives als actors socials que intervenen al territori en relació a la temàtica analitzada. Per aquest motiu s'ha entrevistat a persones amb responsabilitat política i personal tècnic de l'administració pública local, a personal del sector de l'educació i la sanitat, a personal treballador d'entitats que estan gestionant serveis vinculats amb l'alimentació, integrants d'entitats associatives i a persones en situació de vulnerabilitat, entre d'altres.

Abans d'exposar els resultats de la diagnosi a nivell micro, de districte, s'ha elaborat una revisió dels recursos de la ciutat de Barcelona per cobrir necessitats relacionades amb l'alimentació de la població. A continuació s'ofereixen els resultats obtinguts a Nou Barris i a Ciutat Vella.

5.1. ELS RECURSOS DE LA CIUTAT DE BARCELONA

Aquest apartat es dedica a exposar els recursos a nivell municipal per cobrir les necessitats relacionades amb l'alimentació a la ciutat. La intenció de mostrar les xifres és doble: d'una banda, fer un compendi de diferents dades públiques que sovint són difícils de trobar i que rarament es troben sistematitzades; d'altra banda, visibilitzar la necessitat d'incrementar els recursos públics destinats a l'alimentació i la relegació a la gestió privada de les polítiques públiques en matèria alimentària.

L'INCREMENT DE LES NECESSITATS ALIMENTÀRIES A LA CIUTAT DE BARCELONA

Segons dades de l'Àrea de Qualitat de Vida de l'Ajuntament de Barcelona, el 2012 es van destinar 10 milions d'euros a cobrir necessitats alimentàries de la població[1]. Aquest mateix any, es van servir 870.000 àpats entre els diferents serveis destinats a pal·liar les necessitats alimentàries de la població, i es van atorgar 2.923 ajuts econòmics a famílies destinats a la compra d'aliments.

a) Beques menjador

Davant la pressió social i unes dades alarmants sobre el nivell de pobresa infantil, l'Ajuntament de Barcelona va haver d'incrementar les partides pressupostàries dedicades a aquesta política assumint gran part de la despesa social des de 2011. Si ens fixem en les xifres concretes, el pressupost per a beques menjador de la ciutat de Barcelona és de 8 milions i mig d'euros. D'aquesta xifra, és significatiu que el 60% l'aporti el consistori de la ciutat i el 40% la Generalitat de Catalunya . En aquest sentit, semblaria indicar que si les capacitats i recursos de la resta d'ajuntaments o consells comarcals no són com les de l'Ajuntament de Barcelona, en la mesura que no puguin completar el pressupost que ja no aporta la Generalitat, la situació es pot agreujar en aquestes localitats.

La incidència de les beques segons el districte de la ciutat ofereix una idea del caràcter desigual del territori barceloní, ja que hi ha zones que concentren un nombre significatiu de nens i nenes amb beca menjador (Nou Barris i Sant Martí, el 19,4% i el 15,1%), mentre a d'altres territoris de la ciutat la seva incidència és escassa (les Corts i Sarrià-Sant Gervasi, amb un 3,3% i un 3,8% respectivament).

1. Les dades es van obtenir de la nota de premsa emesa per l'Àrea de Qualitat de Vida de l'Ajuntament de Barcelona el 28/02/2013. Consultar a: http://w110.bcn.cat/portal/site/ServeisSocials/menuitem.7292db498a2803aaca63ca63a2ef8a0c/?vgnextoid=0aedf00b4943d310VgnVCM1000001947900aRCRD&vgnextchannel=80445ab6eaebb210VgnVCM10000074fea8c0RCRD&vgnextfmt=formatDetall&lang=es_ES.

b) Menjador social

El menjador social és un servei de cobertura temporal destinat a cobrir necessitats bàsiques d'alimentació. A l'últim trimestre del 2013 hi havia a la ciutat 17 menjadors socials, 8 de titularitat pública i 9 amb gestió d'entitats i associacions del tercer sector social, que servien 1.540 menjars diaris. Hi ha menjadors a tots els districtes de la ciutat. Les xifres demostren que **en quatre anys ha augmentat en un 40% el nombre d'àpats servits als menjadors socials de la ciutat.**

	2010	2011	2012	2013
Àpats servits a menjadors socials	149.443	375.709	380.737	489.213

Taula 3. Àpats servits als menjadors socials de Barcelona per any
Font: Ajuntament de Barcelona - Àrea de Qualitat de Vida

c) Els bancs d'aliments

Els bancs d'aliments no són un servei públic, sinó que **són una iniciativa gairebé exclusiva d'entitats del tercer sector social, amb gran arrelament a les accions caritatives de l'Església Catòlica.** No obstant això, en moments d'emergència social i en absència d'altres polítiques públiques, s'està convertint en un dels recursos estrella per donar resposta a la vulneració del dret a l'alimentació. **A Catalunya, entre 2008 i 2012, el nombre de persones usuàries dels bancs d'aliments es va incrementar en un 127,1%, arribant a les 130.298 persones, i les entitats receptores[2] van arribar a ser 324.**

Una altra proposta de gestió pública-privada és la Targeta Barcelona Solidària, una targeta moneder implementada el 2013 per La Caixa, que concedeix serveis socials a famílies amb infants. La targeta es pot utilitzar a qualsevol supermercat. Serveis socials controla que la targeta es destini exclusivament a la compra d'aliments[3]. Entre els mesos de novembre de 2013 i gener de 2014, 798 persones van utilitzar la targeta per obtenir aliments per un valor de 135.196€. Per a l'any 2014 l'Ajuntament de Barcelona preveu 3.980 ajudes amb una despesa de 601.000 €. D'altra banda, va destinar 870.000 euros el 2013 als 19 centres oberts per a la població infantil en risc de pobresa a Barcelona, 17 dels quals de gestió privada (entitats del tercer sector social) i 2 de gestió municipal. En ells s'ofereix el programa de berenars nutritius (un entrepà, una peça de fruita, i un producte làctic) a 1.800 nens i nenes.

2. Les entitats receptores són entitats privades, d'iniciativa social sense ànim de lucre encarregades de realitzar el repartiment dels aliments de la Fundació Banc d'Aliments. Són els centres on es fa el repartiment d'aliments.
3. Les entitats que col·laboren amb la targeta moneder són: Càritas, Creu Roja, Sant Joan de Déu i Obra Social de la Caixa. Els gremis de comerç, associacions i establiments que s'han adherit a la Targeta són els següents: CAT-DIS (Condis), Caprabo, CoAlimentGranollers, SorliDiscau, Veritas, PIMEC Comerç, Consell de Gremis, Fundació Barcelona Comerç, Federació de Gremis de Detallistes de Productes Alimentaris i associacions de concessionaris de mercats de Catalunya, Associació de Mercats de Catalunya i CEDAC.

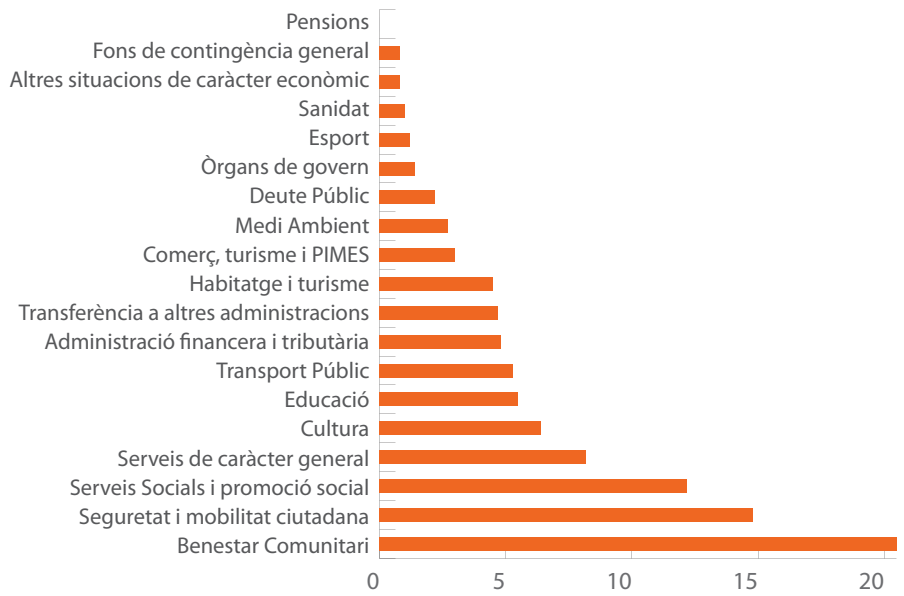

Gràfic 6. Distribució de les despeses corrents segons la política de despesa (%) en 2014
Font: Pressupostos Ajuntament de Barcelona 2014

Observar els pressupostos de l'Ajuntament ajuda a entendre quines àrees es doten de més recursos i com s'estableixen les prioritats. En aquest sentit, el següent gràfic mostra la previsió pel 2014 que l'àrea de serveis socials obtingués el 12,2% de les despeses corrents del pressupost municipal.

5.2. NOU BARRIS

Nou Barris és un districte situat a l'extrem nord de la ciutat de Barcelona i està dividit en 13 barris: Ciutat Meridiana, Vallbona, Torre Baró, Trinitat Nova, Roquetes, Verdum, Prosperitat, Porta, Guineueta, Canyelles, Turó de la Peira, Can Peguera i Vilapicina.

L'any 2012 vivien al districte 167.175 persones, el 10,3% del total d'habitants de Barcelona. A 1 de gener de 2014 el **15% de la població del districte era nascuda a l'estranger**[4]. Un indicador vàlid i utilitzat per mesurar les desigualtats de la ciutat és **l'esperança de vida en néixer.** Mentre que el 2011 a Nou Barris la mitjana era de 82,7 anys, en altres districtes com Les Corts era de 85,6 anys i 84,6 a Sarrià-Sant Gervasi[5]. A les dades sobre el **nivell educatiu**[6] de la població també trobem grans diferències, ja que Nou Barris en conjunt **és el districte on hi ha un major percentatge de persones que només tenen estudis primaris** (43,8% de persones el 2012 davant el 28,8 % per al conjunt de la ciutat) i un menor percentatge de persones amb estudis universitaris (10,7% a Nou Barris davant el 26,3% de Barcelona[7]).

4. Ajuntament de Barcelona, *La població estranjera en Barcelona,* Informe 2014.
5. Agència de Salut Pública de Barcelona, *Informe del Districte de Nou Barris* 2012.
6. Hi ha barris en què el percentatge de persones que només té fins a estudis primaris se situa fins i tot entre el 50-60% (Torre Baró, Can Peguera, Roquetes, Trinitat Nova, Vallbona, Ciutat Meridiana).
7. Dades extretes de les fitxes d'indicadors estadístics del Districte per barris 2012. http://www10.gencat.cat/agaur_web/generados/catala/home/recurs/

En l'àmbit de benestar social es troben dades sobre la utilització de serveis i prestacions. Entre elles, l'Ajuntament de Barcelona informa sobre la prestació de la Renda Mínima d'Inserció. El 20% de beneficiaris de la RMI de la ciutat el 2012 vivien a Nou Barris, era en termes relatius el districte que aportava més beneficiaris/es. L'indicador de Renda Familiar Disponible (RFD) és un indicador econòmic que permet comparar les mitjanes de renda disponible de tots els districtes i barris de la ciutat de Barcelona. Aquest índex mostra que **dels 73 barris de la ciutat de Barcelona, 6 dels 10 més pobres**[8] **estan al districte de Nou Barris**. A l'altre extrem, 6 barris que constitueixen el districte de Sarrià-SantGervasi estan entre els 10 més rics de la ciutat.

El districte compta amb un **important passat de lluita veïnal per la dotació i gestió de serveis i equipaments públics**. La gestió ciutadana va permetre obrir-se al barri, oferir espais de cultura, d'oci alternatiu, de reunió i de treball a diferents col·lectius del districte, la qual cosa ha afavorit el treball en xarxa entre entitats i ha reforçat el teixit social dels barris. Com es veurà, en molts casos **són les entitats del districte les que estan responent quotidianament a les necessitats.**

5.2.1. LA PROBLEMÀTICA ALIMENTÀRIA A NOU BARRIS

Els nivells de pobresa són preocupants i l'alimentació apareix com una important dimensió de la mateixa segons les persones entrevistades i afirmen que en els dos últims anys la situació ha empitjorat al districte. La **inexistència o la limitació de les eines de detecció de deficiències alimentàries** obre interrogants importants sobre com s'està actuant. No tenir un bon diagnòstic dificulta una bona actuació, i un dels majors problemes és l'absència de diagnòstics amplis i globals de districte.

El paper principal del diagnòstic recau en serveis socials, encarregats de decidir quines prestacions corresponen a cada cas. En conseqüència, les i els professionals de serveis socials adopten un paper de control a l'hora de decidir quines prestacions es poden concedir a una persona concreta, **una pràctica que sovint es converteix en cert control de les persones usuàries.** A més, anar a **serveis socials té una connotació negativa, ja que no es percep com un servei universal com la sanitat, sinó que segueix sent vist com un servei per a pobres.** Aquestes qüestions i la pròpia pràctica del treball social, burocratitzada i amb escàs contacte amb els espais quotidians de vida, comporta que sovint la tasca de diagnòstic es vegi debilitada. **Les diagnosis es realitzen sense que hi hagi protocols clars o possibilitat de sistematitzar la informació respecte a la pobresa alimentària**, i per tant la seva detecció no sempre implica que hi hagi una intervenció posterior adequada. No obstant això, sí que hi ha d'altres espais de detecció -escola, centres de salut, associacions- que formen part de la vida quotidiana de les persones i que permeten realitzar diagnòstics a partir de l'observació diària.

doc/esmenesmb2014.pdf

8. En termes absoluts, les dades de l'any 2012 mostren amb claredat que Nou Barris és el districte més pobre, la renda familiar disponible per càpita és de 10.799 euros/any, mentre que la mitjana de Barcelona és de 18.912 euros/any. A l'altre extrem, el de les rendes més altes seria Sarrià-Sant Gervasi, amb la renda familiar disponible de 33.649 euros/any.

ENTREVISTA A AMPARO ITURRIAGA

Veïna del Pla Comunitari i de l'Associació de Veïns de Roquetes

Hem trobat molta gent feta pols, no només per no poder menjar, sinó perquè estaven derrotats. Anem muntant petits projectes que siguin autosuficients.

ELS BANCS D'ALIMENTS

L'alimentació és una problemàtica quotidiana per a les veïnes i veïns del districte. Les actuacions per pal·liar la manca d'una alimentació adequada són diverses. Els serveis socials tenen el seu catàleg de prestacions i serveis disponibles i els barems que determinen qui pot accedir a aquestes prestacions i serveis. Així, poden derivar a persones a menjadors socials, servir menjars a domicili (especialment per a gent gran), o complementar prestacions per fer front a les beques menjador. Al districte, **el principal recurs utilitzat ha estat la recollida d'aliments i la seva distribució**, amb major o menor control de l'administració pública, de forma relativament sistematitzada, amb protocols de lliurament o sense. Una manera de fer front a la vulneració del dret a l'alimentació que té moltes limitacions, **en part perquè s'està descansant sobre un sistema caritatiu que més que solucionar els problemes, els pal·lia temporalment.**

Com ja s'ha esmentat, **els bancs d'aliments no són un servei públic**, però en moltes ocasions des de serveis socials es deriva als i les usuàries i es fixen els barems per a l'accés als aliments. En altres ocasions no hi ha coordinació amb els serveis públics, i el lliurament es fa sense control i sota criteris poc clars. Per exemple, al districte es reconeixen diferents casos d'ordres religioses que estan donant menjar com beneficència sense seguir criteris preestablerts. A Nou Barris, hi ha diferents tipus de bancs d'aliments, però n'hi ha un que és considerat com el banc oficial, és a dir, el que el districte reconeix com a propi: és **el banc d'aliments de DISA (Distribució Solidària d'Aliments) situat al barri de Porta**[9]. Es tracta d'un projecte de l'Arxiprestat de Trinitat-Roquetes amb la col·laboració de Càritas Diocesana i el Districte de Nou Barris. Es va decidir **externalitzar de les parròquies de barri la recollida d'aliments, i conjuntament amb la regidoria del districte es va decidir centralitzar el banc d'aliments en un sol punt de recollida** a Porta. Això ha generat conseqüències negatives a persones que viuen en altres zones del districte més allunyades, ja que algunes no poden ni adquirir el bitllet de transport públic que les traslladaria del seu barri al banc d'aliments de DISA. Fruit d'aquest canvi d'emplaçament, les entitats van començar a recollir les demandes dels veïns i veïnes,

9. Doncell, M., *L'Ajuntament idea un nou model de distribució d'aliments*, a www.bcn.cat, 6/6/2013.

i van començar a actuar en un terreny que fins ara els era aliè, ja que quan apareixia la problemàtica derivaven a les parròquies del territori.

ENTREVISTA A AMPARO ITURRIAGA
Veïna del Pla Comunitari de Roquetes

Nosaltres vam començar a parlar d'aliments quan se'n va el banc d'aliments, ja que abans derivàvem les persones allà. Serveis socials ha començat també a derivar a d'altres que no fossin el de DISA.

A DISA s'ha apostat per un model nou de banc d'aliments, un model que **dota de més autonomia a les persones per a decidir sobre la seva pròpia alimentació**. Es va idear un **sistema de supermercat per punts**. El funcionament del banc es basa en la **coordinació entre serveis socials, que fan una valoració i determinen els punts que té aquesta família, i Càritas**, que també deriva a persones a aquest banc d'aliments DISA. **Els punts són la moneda** que s'utilitza per comprar els aliments, de tal manera que funciona com un supermercat: una persona disposa de 12 punts, dues persones de 15 punts, tres persones de 18 punts fins a un màxim de 31 punts en funció del grup familiar. El model de supermercat ha estat defensat pels responsables públics com una bona pràctica i un exemple pioner.

No obstant això, i malgrat plantejar un funcionament nou i més respectuós de l'autonomia personal, no aconsegueix superar els límits principals d'aquest tipus d'ajudes destinades a l'alimentació.

ENTREVISTA A JOSEP BERENGUER
Coordinador de voluntaris del banc d'aliments DISA i membre de l'associació de veïns i veïnes del barri de Porta

El banc d'aliments DISA és com un supermercat, va per punts. A vegades hi ha coses com bombons, sobrants d'empresa. També tenen dret a menjar coses més de luxe. Nosaltres els acompanyem, anem apuntant, i a la caixa sumes els punts. A vegades volen agafar coses i no ho fan agafen perquè són molt cares [que necessiten més punts]. Prefereixen triar coses més barates, que els donin més menjar. Si un pot de Cola Cao val 2 punts no l'agafen, perquè amb això poden agafar dos quilos d'una cosa i dues d'una altra.

Com es recull al capítol 5 de l'informe, els aliments depenen en molts casos dels excedents de supermercats: no respon a criteris nutritius sinó que és aleatori. Aquest sistema provoca **models d'alimentació molt monòtons**, que amb el temps poden generar efectes negatius sobre la salut.

LES BEQUES MENJADOR

El districte de Nou Barris concentra el major nombre de població infantil amb beques menjador.

ENTREVISTA A NOEMÍ ROCABERT
Directora de l'Escola Pública Mestre Morera, Ciutat Meridiana

[Detectar que un nen / a passa gana] perquè ens ho diuen, o perquè sovint obliden l'esmorzar a casa. És bastant subtil, però ho saps. Per com van vestits, perquè duen poc abric per la temperatura que fa, o per la manera com es posen davant del plat, o perquè repeteixen molt el plat. Quan anem de colònies ens diuen "com mengen aquests nens!". Abans l'obesitat era el focus, i ara estan mal alimentats. No hi ha molts nens alts, són tots baixets. A d'altres escoles els nens són més alts.

ENTREVISTA A ENRIQUE CANO
Responsable de serveis socials del districte de Nou Barris

Estem pagant el 100% de la beca o una part a tots els que la demanen i compleixen els requisits. Amb això garantim que els nens mengen bé de dilluns a divendres, però no garantim que sopin bé ni que mengin bé el cap de setmana. Aquest curs escolar hi havia algunes famílies que no demanaven la beca [perquè pensaven que no podrien] pagar la part que els tocava.

Sovint depèn de la institució escolar i el seu interès i capacitat en resoldre aquests impagaments. Si l'equip directiu té una posició proactiva, està ben relacionat amb els diferents agents del territori, és més probable que es detecti i solucioni la problemàtica, per exemple reforçant xarxes solidàries per intentar aconseguir recursos per tal que els nens i nenes escolaritzats no es quedin sense menjar.

ENTREVISTA A NOEMÍ ROCABERT
Directora de l'Escola Pública Mestre Morera, Ciutat Meridiana

Un altre tema dur són les famílies que tenen beques i que n'han desertat perquè no poden pagar i no volen dependre de serveis socials. Quan arriba l'estiu hi ha nens que s'enfaden i que no volen que es tanqui l'escola. Sobretot al setembre anem a l'Associació de Veïns, al banc d'aliments. Així podem derivar-hi les famílies. També l'Associació 50x20 ens dóna suport per fer front a les beques, realitza donacions anònimes als pares de l'escola que no poden fer front al pagament del menú escolar.

EFECTES DE LA VULNERACIÓ DEL DRET A L'ALIMENTACIÓ SOBRE EL DRET A LA SALUT

Diverses entrevistes realitzades assenyalen els efectes sobre la salut com a conseqüència d'una mala alimentació per raons econòmiques. Comenten com l'empitjorament de les condicions socials i econòmiques, la intensitat i durada de la crisi, està afectant negativament a l'estat de salut de molts veïns i veïnes.

En molts aspectes parlen a nivell de percepcions contrastades en la pràctica, perquè no hi han estudis estadístics suficients o no estan creuades les dades de Salut i Benestar Social per poder fer una diagnosi acurada

ENTREVISTA A FRANCESC FREIXANET
Director del CEIP Antaviana

Fa uns tres anys varem començar a patir bastant absentisme d'alumnes, nens i nenes que es quedaven a casa o veiem recollint menjar a les papereres. De 240 dinars que es fan al dia al col·legi, 180 son beques menjador i encara queden nens per cobrir. Per pal·liar situacions familiars de malnutrició intentem tenir previst l'esmorzar per si detectem la necessitat, i tenim assegurada fruita fresca tots els matins.

Ens comenten que, sense tenir dades estadístiques, s'observen bastants casos de malnutrició infantil, que s'expressa en problemes greus de salut.

ENTREVISTA A ANNA FÀBREGAS
Psicòloga de la Fundació Pare Manel i del Grup Muntanyès

Veiem nombrosos infants amb el que s'anomena "càries del biberó" pel fet d'estar alimentats amb llet de cartró i productes excessivament ensucrats. Observem que nombrosos nens i nenes arriben a les activitats amb molta ansietat per una manca d'alimentació. La situació de gana observada en els nens i nenes és més que anecdòtica i és cada cop més greu.

Coincideixen que en aquests barris la mala nutrició ja existia però que amb la crisi s'ha incrementat i es menja pitjor: menys productes frescos (verdures, fruita,...) perquè son més cars.

Al CAP de Salut de Chafarines si observa una multiplicació de l'obesitat infantil, mentre que fa uns anys el problema més gran dels i les adolescents era l'anorèxia.

Hi ha d'altres símptomes detectats a causa de la mala alimentació i la pobresa que impacten negativament en el dret a la salut de les persones i en la complexitat de les seves patologies.

ENTREVISTA AMB NATIVIDAD CASTELLS
Treballadora social del CAP de Salut Chafarines

Un problema que observem és l'augment de la demanda per no poder cobrir el 40% de la medicació, persones malaltes adultes que deixen de prendre la medicació per no poder pagar-la, fins al punt que han demanat el suport d'ONG's com el Banc Farmacèutic.

Un problema que observem és l'augment de la demanda per no poder cobrir el 40% de la medicació, persones malaltes adultes que deixen de prendre la medicació per no poder pagar-la, fins al punt Observem també a nivell infantil, que no s'administren vacunes no obligatòries que el CAT Salut no cobreix, i que, per qüestió econòmica la família no dona malgrat hagi estat prescrita pel pediatra.

També s'ha detectat un augment dels estats depressius i del consum d'ansiolítics, principalment en el cas de dones que es veuen sobrepassades per la situació, a en assumir el patiment i la major part de la càrrega familiar, normalment amb molt poc reconeixement.

ENTREVISTA A JOANA MESONERO
Infermera del CAP de Salut de Roquetes

M'he trobat en situacions en que la mare em diu "ja no puc més i estic pensant coses rares". El malestar psicològic està augmentant molt i hi ha una hiper medicalització. De vegades hi ha persones que es queden sense dinar per comprar la medicació. Els efectes d'aquests desequilibris alimentaris en malalties com la diabetis, poden ser molt greus, tant en infants com en adults. També s'observa un deteriorament de la salut dels avis que s'han de fer càrrec dels fills en situació d'atur i dels néts.

5.2.2. LES ASSOCIACIONS SOCIALS DEL TERRITORI PRENEN LA INICIATIVA

L'atenció a les necessitats ha comptat amb **l'anticipació i lideratge d'entitats socials del districte, que han ampliat i/o modificat les seves activitats per fer front a la situació d'emergència social.** Experiències diverses, derivades d'històries i tradicions diferents han obert el debat sobre el paper que havien de jugar les entitats lligades al territori, que **dedicaven els seus esforços a la reivindicació política i que ara transiten cap a activitats d'acció social i comunitària**.

ENTREVISTA A JOSEP BERENGUER
Coordinador de voluntaris del Banc d'Aliments DISA i membre de l'associació veïns i veïnes del barri de Porta

Com a associació de veïns no fèiem res, però com que coneixíem famílies que tenien problemes, vam entrar al Banc d'Aliments de DISA. El capellà ens veia així a l'associació de veïns, que érem tots uns rojos... Però ara col·laborem molt.

S'han obert nous bancs d'aliments per atendre el veïnat. És el cas del banc d'aliments solidari del barri de **Ciutat Meridiana**, un **banc gestionat** per l'Associació de Veïns i Veïnes i l'organització del tercer sector social Vita Mundi que atenia a unes 100 famílies. Es va posar en funcionament l'agost de 2013 quan es va ocupar un local que l'Ajuntament volia destinar a un Ateneu de Fabricació d'Idees (FabLab). Si bé aquest projecte està ara gestionat per la Creu Roja, era interessant la voluntat de promoure que, **a més de ser usuàries del banc d'aliments, les persones participessin al barri i ajudessin a construir una demanda col·lectiva sobre els drets de les persones.**

Altres barris han pensat en fórmules diferents d'atendre la problemàtica. Al barri de **Can Peguera s'ha constituït una taula de pobresa**, liderada per l'associació de veïns i amb la participació de la parròquia de Sant Francesc Xavier, tècnics/ques municipals i altres entitats veïnals, per pensar com solucionar la problemàtica de la gana. La proposta va ser construir un **menjador social gestionat pels veïns i veïnes**, pensat com un espai de convivència, per compartir experiències i tractar de dotar d'autoestima a les persones. S'entén com un projecte comunitari, en el qual no només es va a menjar, sinó que el menjar és el vehicle per treballar vincles entre veïns i veïnes i millorar la participació en el dia a dia del barri.

ENTREVISTA A PEP ORTIZ
Associació de Veïns i Veïnes de Can Peguera

No ho volem fer per caritat, sinó per evitar la culpabilitat de les persones que vénen i ajudar-los a reconèi-xer la seva situació. Començar a fer una xarxa de temps, de valors, donar eines per muntar una cooperativa de cara al futur o alguna cosa per crear ocupació. De fet, el menjador ha de ser un reclam perquè la gent s'adoni que no està sola.

A Roquetes, la solució s'ha trobat dins el marc del **Pla Comunitari,** en el qual treballen coordinadament entitats, serveis socials, centres de salut de la zona, etc. En aquest context ha nascut el projecte de **Més amb Menys**, que ha creat un **taller de cuina** tot promovent una dieta saludable, amb l'ajuda del centre de salut d'atenció primària. Així, reben el menjar del banc d'aliments de la zona i més que compren amb diners que obtenen de diferents subvencions.

ENTREVISTA A FELIP HERRERA
Tècnic del Pla Comunitari de Roquetes

Des de Salut hi havia un projecte sobre cuina saludable. Nosaltres vam veure que ho podíem vincular a temes d'economia, a com cuinar més barat, aprofitar aliments. Era un projecte d'alimentació, encara que no li donem menjar a la gent. Buscàvem generar espais de suport mutu, de coneixement entre les persones que vénen. Se'ls donava eines per cuinar a casa. És el projecte Més amb Menys, cuinem, però també parlem de necessitats creant un espai de participació.

Apareixen també altres solucions com els **horts urbans**, que proliferen al districte i que es vinculen a l'acció comunitària de les entitats veïnals de divers tipus.

ENTREVISTA A JULIO MORRÁS
Projecte "Porta'm a l'Hort"

El projecte de "Porta'm a l'hort" no es planteja com una eina per a cobrir necessitats alimentàries. El banc d'aliments sí que dóna resposta immediata, però nosaltres plantegem més el dret a l'alimentació saludable. Enfoquem el tema de productes ecològics, naturals, utilitzar productes no transgènics; també treballem per generar sensibilització.

En general, les actuacions que han desenvolupat les associacions amb llarga tradició de treball al districte es plantegen com una **fórmula nova que permet crear vincles, confiança, que desculpabilitzi, que permeti visualitzar col·lectivament la problemàtica alimentària**. Per això, en la seva intervenció defensen que cal promoure una ciutadania activa, "fer barri". No obstant això, **les entitats que estan actuant defensen també serveis públics, que garanteixin els drets de forma generalitzada**.

L'apartat anterior ha posat de relleu l'existència de diferents fórmules de treball, serveis i sistemes diversos d'actuar entre els actors socials. L'administració pública és central però la seva falta d'inversió i visió global, la seva estructura i funcionament, són insuficients. Apareix a més descoordinada entre diferents àmbits: educació, serveis socials, sanitat. No obstant això, sembla haver-hi consens en què **es necessiten models de relació i de treball conjunt, compartits entre els diferents actors socials**, com algunes de les experiències de Nou Barris: espais amplis de coordinació creats fruit de la pressió veïnal. La situació d'emergència social ha obligat a teixir noves relacions, abans impensables per a moltes entitats.

Nou Barris és l'únic districte de la ciutat que compta amb una **Taula d'Emergències Socials que integren no només responsables de l'administració pública sinó també les associacions de veïns/es.** La Taula es reuneix un cop al mes a la seu del districte de Nou Barris i intenta coordinar-se per donar solucions, especialment en temes d'habitatge. Es tracta d'una bona experiència però limitada pel que fa a les respostes, a causa de l'escassetat de recursos públics i de la manca de polítiques integrals que puguin resoldre els problemes estructurals.

Horts urbans a Nou Barris

El barri de **Roquetes** ofereix un altre exemple de coordinació, en aquest cas liderat per les associacions i entitats del barri en el marc del **Pla Comunitari**. Per exemple, hi ha la taula socioeducativa amb representants de serveis socials, organitzacions socials que treballen en l'àrea d'infància, escoles públiques, etc.

ENTREVISTA A FELIP HERRERA
Tècnic de Pla Comunitari de Roquetes

Aquí la sort que tenim és que hi ha bona relació amb serveis socials, però també és cert que som insistents. Estem presents en gairebé tots els espais de treball i quan fem gestions tenim facilitat per preguntar-los per què no arriben les coses o per què hi ha dificultats.

ENTREVISTA A AMPARO ITURRIAGA
Associació de Veïns de Roquetes

Roquetes és dels barris més pobres de la ciutat, però estem molt coordinats en xarxa entre el centre cívic, l'escola, l'institut... Tenim capacitat de moure'ns i d'anar pressionant a l'administració.

5.3. CIUTAT VELLA

Ciutat Vella és el districte històric de Barcelona, el primer districte que conformen quatre barris del centre de la capital catalana: Raval, Gòtic, Barceloneta i Casc Antic (Sant Pere, Santa Caterina i la Ribera).

Segons dades de l'últim cens de 2012, a Ciutat Vella viuen **105.220 persones**[10], un 6,5% del total dels 1.619.839 habitants de la ciutat de Barcelona[11]. Cal, però, tenir present el procés de **forta pressió turística** que ha inundat els barris centrals d'hotels i pisos turístics[12], privatització de l'espai públic (terrasses) i pèrdua de teixit comercial tradicional amb el conseqüent augment del preu de els lloguers d'habitatges i, al seu torn, del cost de vida, que ha anat expulsant gradualment a veïns i veïnes del centre de la ciutat.

Així mateix, Ciutat Vella s'ha caracteritzat per acollir una **alta proporció de població nascuda a l'estranger**, a 1 gener de 2014 vivien al districte de Ciutat Vella **42.492 persones**, que suposa el 15,9% del conjunt de persones estrangeres que viuen a Barcelona i el **42,4% del total de la població del districte.** L'any 2011 **l'esperança de vida en néixer** era de 80,7 anys de mitjana, molt inferior, per exemple, al districte de les Corts (85,6 anys). Pel que fa al **nivell d'estudis**, hi ha diferències importants entre els barris de Ciutat Vella respecte del percentatge de persones titulades superiors o amb certificació de formació de grau superior. El Raval i la Barceloneta tenen els nivells més baixos, 19,7% i 21,1%, respectivament.

Per a l'àmbit de benestar social trobem dades sobre la utilització de serveis i prestacions. El 2012, hi havia 1.049 persones de Ciutat Vella que eren beneficiàries de la RMI, això és, el **20% de les persones beneficiàries de la ciutat de Barcelona**. Si es reprèn l'índex utilitzat a Nou Barris, la renda familiar disponible (**RFD**), el Districte de Ciutat Vella està en **76,6** i es troba entre els de nivell mitjà-baix de la ciutat.

10. Gabinet Tècnic de Programació, Gerència Adjunta de Projectes Estratègics de l'Ajuntament de Barcelona, *Distribució Territorial de la Renda Familiar Disponible per càpita de Barcelona,* 2012, pg. 3.
11. Agència de Salut Pública de Barcelona, *Informe del Districte de Ciutat Vella 2012,* pg.3.
12. Veure mapa d'habitatges d'ús turístic creat per l'AVV Gòtic on de forma autogestionada es detecten 307 habitatges d'ús turístic per denúncies de veïns o fonts periodístiques, entre d'altres. "El secret de sumari ens impedeix saber quins són exactament els pisos afectats per la concessió il·legal de llicències, per tant, considerem que a dia d'avui, tots els apartaments turístics de Ciutat Vella estan sota sospita" afirma l'AVV. https://maps.google.com/maps/ms?hl=ca&ie=UTF8&source=embed&msa=0&msid=210506552985209203847.00049661f40c-128c94bae&t=m&vpsrc=0&ll=41.382927,2.175379&spn=0.02898,0.059996&dg=feature

La realitat de persones amb necessitats alimentàries no és nova a Ciutat Vella. Al gener de 1987 va néixer la campanya "Aquí hi ha gana!" per iniciativa veïnal del Casc Antic a Ciutat Vella. Es proposava l'obertura d'un Centre Solidari d'Aliments per recollir aliments i diners per redistribuir entre les persones que més ho necessitaven. La Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona (FAVB) va recolzar aquesta campanya, que va aconseguir gran impacte mediàtic. La campanya mostrava les contradiccions de la Barcelona triomfal recentment nomenada olímpica i en creixement, i la realitat dels barris amb condicions socioeconòmiques més complexes. Dues de les entitats que han estat entrevistades en el marc d'aquest informe continuen treballant a Ciutat Vella atenent a les necessitats alimentàries dels seus habitants i van néixer en el marc d'aquesta campanya: Fundació Casc Antic - antic Centre Solidari d'Aliments que va ser objectiu de la campanya i Fundació Roure- antiga Fundació Prisba.

5.3.1. LA PROBLEMÀTICA ALIMENTÀRIA A CIUTAT VELLA

Des de l'esclat de la crisi s'ha duplicat l'ajuda de lots d'aliments que presten organitzacions com Santa Lluïsa de Marillach a la Barceloneta (d'entre 1.800 a 2.000 lots anuals el 2008 als 4.000 lots que es van donar el 2012) i s'han ampliat les llistes d'espera a la Fundació del Casc Antic i al menjador del Centre de Dia per a gent gran de la Fundació Roure, on 30 persones dinen diàriament.

ENTREVISTA A EDUARD SALA
Obra Social de Santa Lluïsa de Marillach, La Barceloneta

El servei d'aliments era fins 2009 una activitat residual i complementària. Malgrat això, avui s'ha convertit en un servei essencial per a moltes famílies del barri que responen a un perfil totalment diferent del que teníem fins ara. Fins 2009 ateníem famílies derivades de serveis socials, famílies del barri, que perdien la feina i necessitaven un complement de dos o tres mesos fins trobar-ne una altra. Ara tenim un nou perfil de famílies que mai havien demanat ajuda. En alguns casos hem donat cita fora de l'horari perquè els fa vergonya venir. Hi ha famílies que han esgotat l'atur i els recursos familiars i tots els diners que aconsegueixen el destinen a l'habitatge.

L'any passat vam atendre 2.211 persones diferents, no totes sense llar. Del barri van rebre aliments 330 famílies. Una petita entitat com la nostra, en aquests moments atenem 220 famílies mensuals. Estem pagant en menjar entre 18.000 i 24.000 euros i no ens arriba. Estan molt bé les campanyes de recollida, però no són suficients. És impensable, això és una vulneració de drets bàsics. S'està escanyant la RMI, per arribar a una pensió retributiva pots estar esperant un any i mig o dos.

D'altra banda, **la compactació d'horaris dels centres de secundària de Ciutat Vella ha provocat l'eliminació de les beques menjador per a aquesta franja d'edat**.

ENTREVISTA A PILAR VALLÈS I CASANOVA
Directora de la Direcció de Serveis a les Persones i al Territori, Districte de Ciutat Vella de l'Ajuntament de Barcelona

Aquest curs s'ha trobat una solució per sortir del pas: una entitat ha obert algunes places en un centre obert del Raval perquè vagin a menjar-hi els estudiants dels instituts on s'han tancat menjadors escolars. Cal que per al curs vinent aquests adolescents vagin a menjadors dins de l'escola, que el mateix àmbit escolar tingui el menjador obert o bé ubicar-lo en un institut que els aglutini a tots.

La principal resposta institucional el 2014 ha estat utilitzar en alguns casos els menjadors de les escoles de primària, però només al Raval, ja que l'Administració considera que no es perceben necessitats en la resta de barris del districte.

5.3.2. LA RELACIÓ ENTRE ACTORS A CIUTAT VELLA

A la ciutat de Barcelona hi ha 234 organitzacions que distribueixen aliments, 43 de les quals a Ciutat Vella, representant el 18,38%.

Hi ha una **diversitat important d'actors**: ONGs, organitzacions vinculades a l'Església i associacions/assemblees de veïns i veïnes, i també diferències en les formes de gestió. Com a Nou barris, hi ha organitzacions que treballen més coordinadament amb serveis socials municipals i d'altres que no ho fan.

Malgrat existir molts més recursos que a d'altres districtes de la ciutat, siguin aquests econòmics, d'infraestructures o organitzacionals, les persones entrevistades coincideixen que són insuficients, tant pel que fa l'abast com a la intensitat de les respostes. Així mateix, assenyalen que **es requereix major planificació estratègica per part de l'Administració i major coordinació entre aquesta i els diferents actors** que intervenen en el territori pel que fa a les respostes davant les necessitats alimentàries de la població més vulnerable.

ENTREVISTA A MARIA MAS
Fundació Casc Antic

La coordinació a nivell de barri és fonamental, però, malgrat haver-ho intentat amb l'assistent social i el banc d'aliments, no ho hem aconseguit. Crec que és positiu que ens derivin persones de serveis socials, perquè si no hi ha coordinació la gent va d'un lloc a un altre sense cap control. A nosaltres ens ve una llista de serveis socials, en canvi les parròquies i la coordinadora de veïns ho fan aleatòriament, donen menjar a la primera persona que arriba. Aquí està el problema, perquè no s'optimitzen els recursos i no volen coordinar.

ENTREVISTA A ANNA BALAGUER
Fundació Roure, Casc Antic

Hi ha moltes entitats al barri que donen aliments, i això fa que estigui molt atomitzat. L'Ajuntament va dir una vegada que si hi havia una proposta comunitària ens donaria un cop de mà, però ens hem trobat que de deu o onze entitats del barri que fem aquest treball, només dues han respost.
Hi ha un tema de criteris, és molt difícil posar-nos d'acord. Nosaltres creiem que serveis socials ha d'implicar-s'hi, però hi ha associacions que no ho volen. Al final, com que no hi ha coordinació entre les entitats, ens trobem de vegades amb menjar que es fa malbé i que no hem arribat a donar.

ENTREVISTA A EDUARD SALA
Obra Social de Santa Lluïsa de Marillach, la Barceloneta

Un dels projectes que va néixer fa un any impulsat per alguns veïns del barri és un menjador social. Primer es van informar, van entendre que és important que hi hagi filtre de persones, per identificar qui ho necessita realment. Per evitar duplicitats es va reorientar el projecte com una ampliació de la dotació d'aliments per a les famílies, es va canalitzar a través de comerciants implicats, hotels, AAVV, AMPAs... Van fer una campanya permanent de recollida d'aliments, que es distribuïa a través de la nostra obra social per a persones del barri. Les persones vénen derivades per una treballadora social i ha funcionat de forma irregular. Ara s'ha ampliat a un altre servei de repartiment d'aliments a domicili per a gent gran. S'ha ordenat també el contacte amb hotels i restaurants perquè siguin lliuraments regulars. S'ha generat una consciència compartida entre les entitats, el fet d'anar juntes és molt positiu, dins la paradoxa que és repartir aliments. El que cal fer és assegurar que la gent tingui un treball amb el qual es pugui mantenir i si nó que es tingui dret a prestacions. Estem intentant aconseguir un local gran per tenir un servei de distribució solidària d'aliments, com l'exemple de DISA a Nou Barris.

A més d'una major coordinació, es necessita una perspectiva global d'actuació amb enfocament de drets, que no limiti a l'activitat del tercer sector les actuacions en matèria de pobresa i alimentació. Els dèficits de l'administració en aquest camp han de ser coberts amb planificació estratègica i més recursos públics. Les persones que necessiten ajuda alimentària poden menjar i no passen gana, però no s'alimenten de forma adequada.

Com s'ha comentat, Ciutat Vella és un districte que es caracteritza per la seva heterogeneïtat cultural, en ell resideix un 15,7% de la població estrangera de Barcelona, sent el Raval **el primer barri d'acollida a tota la ciutat** (24.089 persones estrangeres que representen el 8,5% de la població estrangera de la ciutat i el 50% del barri). Els principals països d'origen de la població migrant a Ciutat Vella són Pakistan (16,5%), Filipines (11,1%), Itàlia (9,2%) i el Marroc (6,5%)[13].

Entrevista a Mercè Darnell, cap de Programes i Serveis de Càritas Diocesana de Barcelona

Quan arriba la crisi, els immigrants que havien deixat de recollir aliments tornen a venir, ja que són els primers a perdre els llocs de treball.

Per tant, una part de les persones que necessiten ajuda alimentària provenen d'altres països i les seves necessitats alimentàries són diferents per diferents raons culturals i religioses. El dret a una alimentació adequada contempla aquestes necessitats diferenciades. Les persones d'organitzacions que reparteixen aliments també comenten aquesta realitat i la manca d'adequació en aquest sentit, que suposa de vegades dificultats en la gestió d'aquest ajut.

Entrevista a Maria Mas, Fundació Casc Antic

Tenim molts musulmans i una gran donació de pollastre, però no ho volen perquè no és halal, i peix no podem comprar cada setmana. És un problema no tenir-hi contacte perquè quan ve un aliment nou ens diguin "feu-ho amb arròs, o feu-ho així ...". En aquest sentit, cal destacar que és necessari fomentar l'educació en una alimentació equilibrada.

13. Dades de gener de 2013 del Departament d'Estadística - Gerència Adjunta de Projectes Estratègics. *Informe de la població estrangera a Barcelona,* pg. 57 i següents. http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/inf/pobest/pobest13/pobest13.pdf

Anna Balaguer,
Fundació Roure, Casc Antic

Sí, perquè està aquest tema de l'assistencialisme o la beneficència. Si pot haver-hi un treball social al darrere, millor. Això també ho va dir serveis socials del barri, estan per fer el canvi de xip, deixar de banda la beneficència i començar a fer treball social de veritat.

Eduard Sala,
Obra Social de Santa Lluïsa de Marillach, La Barceloneta

Estem parlant de drets socials vulnerats. El dret a viure dignament és a la declaració universal de drets humans. No hauria de passar enlloc, però estem parlant d'Europa, on teòricament això estava resolt. És fàcil aconseguir complicitats per a aliments, però hauríem de ser molt més conscients que s'ha d'aportar un altre tipus d'ajuda que ven menys, com garantir un pagament d'habitatge, beques, garantir ajudes professionals a persones que no en perceben. El "gran recapte" és genial per a sensibilitzar, però l'Administració ha de complir el seu mandat, dret al treball i rendes mínimes, accés a prestacions dignes bàsiques.

5.4. CONCLUSIONS SOBRE ELS CASOS D'ESTUDI

En primer lloc, cal destacar la diferenciació entre la ubicació i l'evolució històrica d'aquests dos districtes. D'una banda, Ciutat Vella per la seva centralitat concentra una major quantitat de recursos de la ciutat (sigui a nivell d'infraestructures o serveis). D'altra banda, Nou Barris és un barri perifèric de la ciutat que històricament ha reivindicat la necessitat d'equipaments públics per a la satisfacció de necessitats bàsiques, entre elles l'alimentació, com ja s'ha referit. Tot i això, en els dos districtes els testimonis posen de manifest **la insuficiència dels recursos, així com de la intensitat, abast i qualitat de les respostes.** En la seva major part les solucions neixen del tercer sector, mentre que les actuacions de l'administració són purament assistencials (serveis socials) o insuficients i mal gestionades (beques menjador).

Pel que fa a les conclusions compartides en ambdós territoris, es constata com a primer element la **manca de mecanismes per recollir i sistematitzar la informació sobre les necessitats alimentàries de veïns i veïnes des dels diferents serveis públics** d'atenció a les persones. Aquest fet condueix sovint a **diagnòstics deficitaris i intervencions parcials**, a la impossibilitat d'una actuació global. Un avenç podria venir de la mà de millors protocols a serveis socials i serveis mèdics, així com d'una voluntat real de conèixer la situació per part de l'administració.

En segon lloc, **l'heterogeneïtat de les experiències de coordinació de les organitzacions de barri amb l'administració** és una realitat compartida en els dos districtes. No obstant això, el propi context històric i social de **Nou Barris ha facilitat el treball de les associacions** que ajuden a fer front el problema, **que han ampliat la seva xarxa i han adaptat les seves accions**. A més, els escassos **exemples de coordinació entre tots els actors** i aquests amb l'administració semblen millorar les coses, però segueixen sent respostes mínimes, pal·liatives i que no aborden tota la complexitat del problema. En el cas de **Ciutat Vella**, hi ha una tradició històrica de gestió de les necessitats per part de certes entitats del districte, que s'ha incrementat en temps de crisi. Són molts els esforços que es fan per pal·liar les necessitats alimentàries, tenint en compte la **diversitat cultural del districte i l'heterogeneïtat entre actors socials**.

Una bona experiència és la del **supermercat per punts, DISA**, al barri de Porta. Aquest sistema, si bé imperfecte, **dota de certa autonomia a les persones usuàries i disminueix l'estigmatització de la pobresa**. No obstant això, no és una política impulsada per l'administració, sinó que és una iniciativa de l'Església Catòlica. I és que, en tercer lloc, una de les reflexions més comuns entre les persones entrevistades en els barris és aquesta estigmatització que es reprodueix tant des de les institucions com des de l'imaginari col·lectiu. En aquest sentit, també expressen la seva preocupació per un **control social** sobre les persones en situació de pobresa que es mostra en la forma d'operar de serveis socials.

Hi ha **manca d'autocrítica sobre les pròpies limitacions del sistema de benestar social,** tradicionalment assistencialista i residual, i dels circuits d'ajuda, que són tediosos, burocratitzats i dependents de tota una xarxa d'empreses i organitzacions del tercer sector social. Es tracta de la consolidació d'un **sistema i una forma de gestió pública que genera dobles estructures,** que dificulta una atenció integral a les persones. Com s'ha vist, **les solucions** públiques destinades a garantir una correcta alimentació **descansen sobre una xarxa àmplia d'organitzacions del tercer sector social** que, encara que modernitzades, **segueixen treballant més en el terreny de la caritat que en el dels drets socials**. S'aprofiten xarxes d'ajuda ja existents, per exemple el Banc dels Aliments, per assistir però no per garantir els drets de les persones. Cal un canvi de paradigma que proporcioni majors eines per a les famílies en situació de vulnerabilitat

Les actuacions de les diferents entitats mostren com **des de l'autoorganització i el teixit associatiu es poden dur a terme projectes que ajudin a combatre la pobresa alimentària** i sobretot, que **empoderin els veïns i veïnes des del col·lectiu**. El fet que des d'un districte com Nou Barris s'hagin aconseguit alternatives veïnals no implica que l'administració s'hagi de desentendre, al contrari: visualitza que les necessitats no fan més que créixer i que la contenció associativa ha de ser un complement a la resposta estructural de l'administració.

6.
CONCLUSIONS I RECOMANACIONS

CONCLUSIONS

1 L'alimentació s'ha mercantilitzat, tot i ser un dret humà. Aquesta situació mostra una clara vinculació entre la pobresa i la vulneració del dret a una alimentació adequada a Catalunya. La pobresa ha augmentat el doble després de 2008, del 3,5% l'any 2006 a un 7,3% el 2011; i hi ha actualment dos milions de persones empobrides a Catalunya, segons dades de l'última enquesta de condicions de vida.

2 Les polítiques d'austericidi implementades per part del govern català s'han materialitzat en l'absència de mesures de protecció social per mitigar els impactes de la crisi, ni tan sols per a persones o col·lectius en especial situació de vulnerabilitat. Han augmentat les desigualtats i la polarització social. Al nivell més baix de rendes (decil 1) la mitjana d'ingressos anuals era de 4.570 euros el 2006 i es va reduir a 2.519 euros el 2011, la qual cosa suposa un 46,6% menys de renda familiar disponible, mentre que les rendes més altes no han patit gairebé cap variació.

3 Les retallades socials i la falta d'ajudes (retallades a la llei de dependència, a beques menjador, a la renda mínima d'inserció...) afecten les famílies de manera directa, i és en aquest context on les dones assumeixen, inevitablement, més responsabilitats. Així doncs, els treballs de cures (som éssers interdependents), incrementen la seva tornada a la llar i "porten nom de dona". Aquestes tasques no es reparteixen amb equitat, sobrecarregant encara més a les dones, no tan sols com a cuidadores "no remunerades" sinó també com a gestores de les precàries economies familiars (reajustant pressupostos per aconseguir arribar a final de mes amb cada vegada menys ingressos). En definitiva, són les dones, les que en gran mesura, fan possible la sostenibilitat de la vida, posant en risc la seva pròpia salut. Tampoc hi ha programes socials contra la pobresa infantil que a més permetin mesurar els impactes en el desenvolupament dels infants.

4 Les respostes institucionals a les creixents necessitats alimentàries es redueixen a mesures assistencials, insuficients i parcials. D'aquesta manera, no es garanteixen ni quantitats suficients ni estàndards nutricionals i de qualitat adequats per als que no poden satisfer les seves necessitats alimentàries. A més, les prestacions que doten de certa autonomia a les persones com les

beques menjador i la RMI han patit retallades i restriccions. D'una banda, entre 2011 i 2012 unes 7.000 llars van deixar de percebre la RMI i entre 2011 i 2013 se'n van denegar 37.000 peticions. D'altra banda, la Generalitat de Catalunya va reduir en 2 milions el pressupost per a les beques menjador el 2011 i només alguns ajuntaments han complementat recursos per a aquesta finalitat en els últims anys; a més la compactació d'horaris a secundària ha deixat sense cobertura a aquesta part de l'alumnat.

5 L'externalització de la resposta institucional que es desresponsabilitza així de la gestió de les necessitats alimentàries de la població més desfavorida es canalitza a través d'organitzacions del tercer sector. La gestió privada de bancs d'aliments o menjadors socials ho evidencia. Només a la ciutat de Barcelona hi ha 234 organitzacions que distribueixen aliments actualment.

6 L'estigmatització de la pobresa es reprodueix des de les institucions públiques a través de polítiques assistencials i caritatives. El paternalisme i la fiscalització en la gestió dels recursos públics destinats a les persones empobrides contrasta amb els objectius dels serveis socials d'afavorir més autonomia a les persones.

7 L'Estat en tots els seus nivells (central, autonòmic i local) no vetlla pels compromisos jurídics internacionals contrets en matèria de dret a una alimentació adequada. S'evidencia la manca d'implementació d'aquest dret a nivell constitucional, legislatiu i de polítiques públiques, des d'una perspectiva garantista com la que s'estableix en les Directrius Voluntàries de les Nacions Unides per a la realització del dret a una alimentació adequada i com recomana l'anterior Relator Especial pel Dret a l'Alimentació, Olivier de Schutter.

8 La manca de dades estadístiques i d'informació sistematitzada sobre les necessitats alimentàries de la població impossibilita la realització d'un diagnòstic adequat per al disseny de plans i programes d'actuació integral i coordinada. Hi ha una gran descoordinació entre els diferents àmbits d'atenció institucional, des dels centres de salut, les escoles i serveis socials que evidencien llacunes en la detecció de casos de malnutrició. Així mateix, la manca d'informació específica ha estat un obstacle permanent per poder analitzar la incidència real de la malnutrició a Catalunya. S'observen clares deficiències en l'ús de pro-

tocols d'assistència a Centres d'Atenció Primària de Salut referents a malnutrició i desnutrició associats a situacions de pobresa.

9 La pèrdua d'explotacions agràries de petita i mitjana extensió (menys de 50 ha) és una de les causes estructurals del debilitament del nostre sistema alimentari local, així com l'encariment de les terres. Això es tradueix en un clar obstacle cap a la sobirania alimentària del poble català. La desaparició del mosaic de cultius i la tendència agroindustrial d'exportació fa insostenible un sistema com l'actual que no dóna resposta a les necessitats alimentàries del país.

10 Altres problemàtiques estructurals del nostre sistema alimentari són el malbaratament d'aliments per part de l'agroindústria i la falta de suport de la Política Agrària Comuna (PAC) de la Unió Europea a l'agricultura familiar. Les ajudes de la PAC s'atorguen majoritàriament a les grans explotacions. L'any 2009 el 83% dels 54.531 beneficiaris i beneficiàries d'aquests ajuts van percebre menys de 6.000 euros respectivament, mentre que tan sols vuit persones van percebre, conjuntament, gairebé 5 milions d'euros. Aquest model té greus impactes en la pèrdua de la biodiversitat, l'afebliment de mercats locals i l'accés a una alimentació saludable.

11 Els serveis de subministrament d'aliments en hospitals, centres de reclusió i centres educatius s'han terciaritzat a serveis de càtering. D'aquesta manera, la qualitat de l'alimentació que es presta s'ha vist clarament afectada. Existeix en aquest aspecte una oportunitat des dels programes de compra pública de dinamitzar i donar suport a l'agricultura local i millorar la qualitat de l'alimentació que es brinda.

12 Els nous patrons alimentaris marcats per la publicitat al servei de l'agroindústria han debilitat també el control i coneixement sobre una alimentació adequada i la pèrdua de la cultura alimentària local.

RECOMANACIONS

Els compromisos assumits en el dret internacional dels drets humans suposa que la seva protecció ha de tenir caràcter prioritari i l'Estat -a tots els seus nivells- ha de fer els majors esforços per dedicar el màxim de recursos disponibles per a la seva protecció. Cal destacar que les mesures s'han de dur a terme sense discriminació i tenint en compte a les persones i grups en situació d'especial vulnerabilitat. La crisi econòmico-financera no es pot esgrimir com a justificació per a la presa de decisions que impliquin una relegació o menyscapte dels drets econòmics, socials, culturals i ambientals, entre ells el dret a una alimentació adequada: hi ha prohibició de regressivitat.

En aquest sentit, recomanem la implementació per part del govern català de mesures tendents a:

- Les polítiques públiques haurien de ser dissenyades i implementades tenint en compte l'enfocament de drets i en cap cas esgrimir raons econòmiques que suposin un retrocés en la realització del dret a una alimentació adequada. La participació de la societat civil en la definició de les polítiques a implementar és imprescindible. S'haurien de tenir en compte propostes que parteixin de la mateixa com la implementació d'un programa de renda bàsica que escapi a la dinàmica d'ajudes condicionades i assistencialistes. Aquesta té una vocació més universalista i amb una reforma tributària corresponent donaria respostes més integrals per combatre la pobresa i la desigualtat creixent en la societat catalana.

- Promoure la corresponsabilitat i repartiment de tots els treballs, especialment de les cures (en aquest cas el que ens ocupa, el de l'alimentació) entre homes i dones, donant-li el reconeixement i la rellevància que mereix per ser la base essencial de la reproducció de la vida i del foment d'altres valors basats en la cooperació, la solidaritat i la sostenibilitat de la vida.

- Definir la prioritat dels recursos destinats a les beques menjador, que en el cas de la infància és una de les polítiques clau, perquè tots els nens i nenes que requereixin d'aquest ajut tinguin accés a la mateixa, tant en l'educació primària com a secundària. Donar respostes urgents a la pèrdua de beques per la compactació d'horaris en centres de secundària i en època estival. S'ha de garantir que el menjador escolar sigui un espai educatiu i no estigmatitzador. Considerem oportuna la promoció de menjadors escolars

ecològics que impliquen la compra de producció local agroecològica i un major control sobre la nostra alimentació.

- Revisar l'ús dels protocols i establir l'obligatorietat de la seva implementació per poder recollir dades sobre els casos de malnutrició i fins i tot desnutrició a Catalunya, vinculats amb la situació socioeconòmica de la població. En aquest sentit, cal articular l'actuació dels diferents serveis públics d'atenció a les persones per millorar la detecció. D'aquesta manera, es podrà realitzar un diagnòstic de la situació per implementar programes d'actuació integrals i coordinats en sectors vulnerables.

- Millorar la coordinació entre serveis socials generals i els dels barris amb les organitzacions que hi treballen, per donar respostes a les necessitats alimentàries de la població. Fomentar la solidaritat i el treball comunitari per evitar l'estigmatització i l'individualisme.

- Desenvolupar legislativament les obligacions assumides a nivell internacional en tots els nivells de l'estat, respecte del dret a una alimentació adequada, amb perspectiva de drets i no de mercantilització dels productes alimentaris.

- Dissenyar polítiques integrals que tinguin en compte tot el cicle del sistema alimentari, tant a nivell de producció, distribució i consum d'aliments. En aquest sentit, considerem que s'ha de promoure l'agricultura local, facilitant l'accés a la terra a les persones que vulguin produir. Fomentar polítiques de recuperació del teixit productiu local per a la petita i mitjana producció, permetent que l'ajuda alimentària es gestioni a nivell local descentralizant-la. Aprofitar les competències locals per fomentar la diversificació productiva agroecològica al sector primari. D'aquesta manera, es promou també l'ocupació, el manteniment de la nostra cultura alimentària, la biodiversitat dels nostres territoris i un control sobre la nostra alimentació per part de productors/es i consumidors/es. A més, s'han d'enfortir els mercats socials a través de la compra pública amb criteris de proximitat per abastir centres de reclusió, hospitals i centres educatius.

- Dissenyar i implementar programes i campanyes educatives sobre alimentació adequada que posi en relleu el paper protagonista de la producció local i la recuperació de la cultura alimentària local.

AGRAÏMENTS

En primer lloc, agrair a les persones que han estat entrevistades al llarg de tot el procés d'elaboració d'aquest informe, que treballen amb la problemàtica dia a dia als barris o a la seva feina: Lourdes Ponce, Albert Sales, Pere Rossell, Maria Mas, Eduard Sala, Mercè Darnell, Anna Balaguer, Jaume Saura, Mariona Ferrer, José Adelantado, Eduard Vicente, Jesús Martínez, Clara Homs, Juan Martínez, Noemi Rocabert, Manuel Cubero, Feliberto Bravo, Amparo Iturriaga, Felipe Herrera, Joana Mesonero, Francesc Freixenet, Anna Fabregas, Manel Pousa, Andrea Borison, Josep Berenguer, Joaquin Lafuente, Gonzalo Rodrigo, Antonio Paredes, Enrique Cano, Albert Recio, Yoyi Álvarez, Elisenda Muray, Antonio Silva, Natividad Castells, Salva Torres, Julio Morrás, Pep Ortiz, Tatiana Guerrero, Laila Rauet, Ada Colau, Marc Simón, Montserrat Buisán, Blanca Raidó i Carlota Basols. Destacar també la feina sostinguda del grup de treball de l'informe en Nou Barris: Jordi Foix, Katy Barajas, Bea Cuadrillero, Montse Benito i Carolina Recio.

També a les persones amb responsabilitats institucionals que s'han ofert a aportar informació: Dr. Boi Ruíz i García – Conseller de Salut de la Generalitat de Catalunya; Dr. Carlos Losana, pediatra d'un CAP de Ciutat Vella; María Jesus Larios –adjunta del Síndic de Greuges de Catalunya; Eva Herrero – Regidora del Servei de Medi Ambient i Sostenibilitat l'Ajuntament de Terrassa; Àngels Canals i Lluís Batlle – Institut Municipal de Serveis Socials; Pilar Vallès –Directora de Serveis a les Persones i al Territori del Districte de Ciutat Vella, Ajuntament de Barcelona; Ramon Petit – Serveis Socials de l'Ajuntament de Barcelona; Antoni Mateu – Secretari de Salut Pública de la Generalitat de Catalunya; Isidre Martínez - Director Tècnic del Consell Català de la Producció Agrària Ecològica del Departement d'Agricultura, Ramaderia i Pesca de la Generalitat de Catalunya; Enrique Cano - Serveis Socials del Districte de Nou Barris; Isabel Marquès- Sindicatura Municipal de Greuges. Agraïm molt especialment els testimonis d'en Jordi, anònim, Encarnación Contreras i Lina Poyatos.

En segon lloc, agrair la feina de l'equip de transcriptors i transcriptores voluntaris: Alba Gil, Ageda Blasco, Agustín D'Onia, Anna Batet, Eulàlia Castelló, Federico Dureiko, Ico Ruano, Joana Pineda, Laia Encinas Marquès, María Novella, Marc Brugulat, Marina Domènech, Marta Flaqué, Mikel Pau Casado, Núria Comas, Platera, Sònia Lòpez, Usue Belandia i Xavier Álvarez, així com a Domingo Mohedano en la gravació dels vídeos.

També destacar el suport de la Mònica Monroy i a l'Ana Juanatey en la redacció del primer capítol i de la María Dalli pel capítol de dret a l'alimentació. VSF-Justicia Alimentaria Global ha contribuït al capítol de compra pública i en Xavier Montagut de la Xarxa de Consum Solidari al dedicat al malbaratament d'aliments. La revisió del professor Marco Aparicio de la Universitat de Girona i la feina de compilació i revisió realitzada per la Irene Escorihuela. Un agraïment especial a Sofia Monsalve que molt amablement va acceptar fer el pròleg d'aquest informe.

Agrair també la col·laboració de totes les organitzacions que han participat en aquest procés col·lectiu i que s'han esmentat ja en la introducció, la valuosa aportació a través de la seva experiència i coneixement han alimentat substantivament aquest procés.

Per acabar, també donar les gràcies al suport rebut en el procés de Goteo per: Domingo Mohedano, Alvaro Mendieta, Beth I.A, Victori Rodilla Bolaño, Paloma Begué, Andreu Domenech, Feliu Madaluna Canadell, Sara Mingorria, Pili Castellà, Sonia Gardes, Beatriz Rios, Mikel Lluvia Blanco, Neus Garriga, Mikel Pau Casado Buesa, Eulàlia Castelló i Barjau, Gala Espi, Izaskun Egia Goienetxea, Jose Luis Espada, Ariadna Pomar, Carlos Losana, Aide Arevalo, Arturo

Landeros Suarez, Connexió de Recursos per a l'Acció Comunitària, Pau Panyelles, Ioana Pop, Carles Sedó Luzuriaga, Josep Ramos Garcia, Ramon Serna Ros, Mireia, Agueda Mera, Lluís Güell, Antonio Sedo, Carmen Sedo, Diego Duran Serrano, Laia Haurie, Gonzalo Sedo, Flors Colomina, Guillem González Echermann, Katerin Blasco, Carmen Luzuriaga, Marina Domènech Colomina, Oxfam Intermón a Catalunya, Joana Perez, Montse Artés.

GLOSSARI

AAVV	Associacions de veïns
ASAC	Aliança per a la Soberania Alimentària a Catalunya
ASiA	Associació de Salut i Agroecologia
AMPA	Associació de Mares i Pares d'Alumnes
CAP	Centre d'Assistència Primària
CE	Constitució Espanyola
CEAPA	Cofederació Espanyola d'Associacions de Pares d'Alumnes
CECOT	Confederació Empresarial Comarcal de Terrassa
CEDAC	Consell d'Empreses Distribuidores d'Alimentació a Catalunya
CES	Consell Econòmic i Social
COAG	Coordinadora d'Organitzacions d'Agricultors i Ramaders
CRC	Convenció sobre els Drets del Nen
DAR	Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi natural
DESC	Drets Econòmics, Socials i Culturals
DIDH	Dret Internacional dels Drets Humans
DISA	Distribució Solidària d'Aliments
DUDH	Declaració Universal dels Drets Humans
EdPAC	Educació per a l'Acció Crítica
EPA	Enquesta de Població Activa
EPU	Examen Periòdic Universal
ESFA	Espai Social i de Formació d'Arquitectura
FAO	Organització de les Nacions Unides per a l'Alimentació i l'Agricultura
FAVB	Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona
FEGA	Fons Espanyol de Garantia Agrària
FESBAL	Federació Espanyola de Bancs dels Aliments
FIAN	Food First Information and Action Network
FMI	Fons Monetari Internacional
GIDHS	Grup d'Investigació en Drets Humans i Sostenibilitat
GPENAT	Grup per a la Protecció d'Espais Naturals a Terrassa
ICASS	Institut Català de Assistència i Serveis Socials
ICS	Institut Català de Salut
IDESCAT	Institut d'Estadística de Catalunya
IERMB	Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona
INE	Institut Nacional d'Estadística
MARM	Ministeri d'Agricultura, Alimentació i Mediambient
OCU	Organització de Consumidors i Usuaris
OGs	Observacions Generals
ONU	Organització de Nacions Unides

OMC	Organització Mundial del Comerç
PAC	Política Agrària Comú de la Unió Europea
PAH	Plataforma d'Afectats per la Hipoteca
PIB	Producte Interior Brut
PIDESC	Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals
PIRMI	Programa Interdepartamental de la Renda Mínima d'Inserció
PMA	Programa Mundial d'Aliments
PNUD	Programa de les Nacions Unides pel Desenvolupament
POIBA	Prevenció de la Obesitat Infantil a Barcelona
RFD	Renda Familiar Disponible
RMI	Renda Mínima d'Inserció
SAU	Superficie Agrària Útil
TC	Tribunal Constitucional
TEEB	The Economics of Ecosystems and Biodiversity
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VUT	Habitatges d'Ús Turístic
XCS	Xarxa de Consum Solidari

BIBLIOGRAFIA I ALTRES FONTS

AGÈNCIA DE SALUT PÚBLICA DE BARCELONA, *INFORME DEL DISTRICTE DE CIUTAT VELLA 2012*.
-Informe del Districte de Nou Barris 2012.
-Informe del Districte de Ciutat Vella 2012.

AMARTYA, S., *Poverty and Famines: An Essay on Entitlements and Deprivation*, Oxford: Clarendon Press, 1981.

AMNISTIA INTERNACIONAL, *Informe sombra al Comité DESC en su 48 período de sesiones,* maig 2012.

AÑÓN, M. J., "El derecho a no padecer hambre y el derecho a una alimentación adecuada: dos caras de la misma moneda", a *Derechos Sociales. Instrucciones de Uso,* Ed. Fontamara, México, 2003.

APARICIO, M., "Los derechos sociales en la Constitución española: algunas líneas para su emancipación'', a *Defender y repensar los derechos sociales en tiempo de crisis,* VALIÑO, V. (coord.), Observatori DESC, Barcelona, 2009, 51-60, pg. 58.

APARICIO, M., PISARELLO, G., "Los derechos humanos y sus garantías: nociones básicas", pg. 143, a BONET, J., SÁNCHEZ. V. M., (Coord.) *Los derechos humanos en el siglo XXI: Continuidad y cambios,* Huygens, 2008.

AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Distribución Territorial de la Renta Familiar Disponible por cápita de Barcelona*, Gabinet Tècnic de Programació, Gerència Adjunta de Projectes Estratègics de l'Ajuntament de Barcelona, 2012.
- *Pla per a la Inclusió Social de Barcelona 2012-2015*, Àrea de Qualitat de Vida, Igualtat i Esports, 2013.
- *La población extranjera en Barcelona.* Informe 2014.
- *Pla per a la Inclusió Social de Barcelona 2012-2015*.

BADAL, M., BINIMELIS, R., GAMBOA, G., HERAS, M., TENDERO, G., *Arran de Terra. Indicadors participatius de sobirania alimentària a Catalunya*, IEEEP-Entrepobles, maig 2010.

BAQUERO, C., *Renta de inserción con "Trampa"*, El País, 18/05/2014.

BARBASH R, HUNSBERGER S, ALCIATI MH. *Physical activity, weight control, and breast cancer risk and survival: clinical trial rationale and design considerations*. *Journal of the National Cancer Institute,* 2009

BONAL, X., VERGER, A., *La agenda de la política educativa en Cataluña: un análisis de las opciones de gobierno (2011-13)*, Fundació Bofill, 2014.

BLANCHAR, C., *La brecha social se agiganta en Catalunya*, El País, 8/05/2014.
- *Las mujeres ya son el sustento de casi la mitad de los hogares*, El País, Madrid, 13/06/2013.

CENTRE D'ESTUDIS I RECERCA SINDICALS (CERES-CCOO), *Informe sobre l'evolució de les desigualtats socials a Catalunya*. Barcelona, 2014.

CERRILLO, A. *Casi todo el pienso animal español lleva soja transgénica*. La Vanguardia, 9/05/2006.

COMELLAS, J., *Aquí hi ha gana! Debat sobre la marginació social a Barcelona*. Ed. Afers, 1995.

COMISSIÓ EUROPEA., *DG Agriculture and Rural Development. CAP post-2013: key graphs and figures. Evolution of agricultural income as a share of average income in the economy,* Novembre, 2010.

CONSORCI D'EDUCACIÓ DE BARCELONA, *Informe Convocatòria d'Ajuts Menjador, curs 2013-2014.*

DIARI 20 MINUTS, *S'encaixen per sobre de l'IPC els principals serveis*, 30/12/2010

DE SCHUTTER, O., *Governments should use public purse to 'buy justice' in food systems*, Relator Especial de Nacions Unides, maig 2014.

EL PAÍS, *Parroquias contra el hambre*, 23/02/2013.

ELDIARIO.ES, *El Gobierno cifra en 33.000 millones el recorte en pensiones,* 16/09/2013.

ELDIARIO.ES, *Els veïns reclamen a l'alcalde Trias l'abolició de tots els pisos turístics de la Barceloneta,* 24/08/2014

EL DIARIO.ES, *La Barceloneta arrossega el suport d'altres barris fins a les portes de l'Ajuntament*, 30/08/2014

ELOLA, J., RINCÓN, R., CASTEDO, A., *El hambre se cuela en el colegio,* El País, 15/06/2013

FAO, *Cuadernos de trabajo sobre el derecho a la alimentación*, núm 1, 2 y 3, 2013.
- *Directrices voluntarias en apoyo de la realización progresiva del derecho a una alimentación adecuada en el contexto de la seguridad alimentaria nacional,* Roma, novembre de 2004.
- *El derecho a la alimentación: Cómo hacerlo realidad,* Roma, 2013.

FIAN, *Vigilando la acción estatal contra el hambre,* FIAN Intrnacional, Heidelberg, 2007.

FRANÇA, J., *Els veïns reclamen a l'alcalde Trias l'abolició de tots els pisos turístics de la Barceloneta*, El Diario.es 24/08/2014
- *La Barceloneta arrossega el suport d'altres barris fins a les portes de l'Ajuntament*, El Diario.es, 30/08/2014

GENERALITAT DE CATALUNYA, Departament de Sanitat, *Pla Integral per a la promoció de la salut mitjançant l'activitat física i l'alimentació saludable, 2006.*

GOLAY, C., ÖZDEN, M., *El derecho a la alimentación.Un derecho humano fundamental estipulado por la ONU y reconocido por los tratados regionales y por numerosas constituciones nacionales*, Centro Europa-Tercer Mundo (CETIM), 2004.

GONZÁLEZ, E., *La Unió Europea i la crisi alimentària*, Observatori DESC, 2011.

GUTIÉRREZ, E., *Nueva pobreza y renta mínima de inserción*, Taula d'Entitats del Tercer Sector, Dossier Catalunya Social, núm. 35, 2014.

GUTIÉRREZ, M., *Las becas comedor no llegan a las familias de la nueva pobreza,* a la Vanguardia de 20/05/2014.

INSTITUT D'ECONOMIA ECOLÒGICA I ECOLOGIA POLÍTICA / ENTREPOBLES, *Arran de Terra. Indicadors participatius de sobirania alimentària a Catalunya*, Barcelona, 2010.

LA VANGUARDIA, *El riesgo de pobreza extrema en Catalunya se dobla desde la crisis y afecta al 7,3%*, 12/06/2013.

LA VANGUARDIA, *Terrassa abre el primer restaurante que permite pagar con tiempo e implicación,* 22/03/2013

LUNDQVIST, J., DE FRAITURE, C., MOLDEN, D., *Saving Water: From Field to Fork: Curbing Losses and Wastage in the Food Chain* (SIWI Policy Brief) Stockholm: SIWI, 2008.

100

MAKHLOUF, M., “Cap a on vas, Barceloneta?”, a *Revista Carrer de la Federación de Asociaciones de Vecinos de Barcelona*, núm. 133.

MINISTERIO DE MEDIO AMBIENTE Y MEDIO RURAL Y MARINO. *Fondo Español de Garantía Agraria: Consulta de beneficiarios de las ayudas de la PAC*, 2010

MONTAGUT, X., VIVAS, E., *Supermercados, no gracias. Grandes cadenas de distribución: impactos y alternativas*. Antrazyt, Ed. Icaria, 2007

OBSERVATORIO DE DERECHO A LA ALIMENTACIÓN Y NUTRICIÓN, *Diez años de las Directrices del Derecho a la alimentación: logros, inquietudes y luchas,* 2014.

ONU, *Informe Conjunto al Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales con motivo del examen del 5º informe periódico de España,* Ginebra, 48 período de sesiones maig 2012.
- *Objetivos de Desarrollo del Milenio. Informe 2014*, ONU, Ginebra, 2014.
- *Obsevación General Núm. 12* Comité DESC, 1999.
- A/HRC/17/34, Relator Especial sobre Pobreza Extrema y Derechos Humanos, Sepúlveda, M., 17th Session of the Human Rights Council. 17/03/2011.

PÉREZ OROZCO, A., Cap.4.- “De vidas vivibles y producción imposible”, *No dejes el Futuro en sus manos. Cooperación Solidaria ante la crisis del capitalismo global*, Entrepobles, 2012.

PIN, G., “Tot va començar amb una festa privada”, en *Revista Carrer de la Federación de Asociaciones de Vecinos a Barcelona*, núm. 133.

SAURA, J., *El derecho humano a la alimentación y su exigibilidad jurídica*, Revista Jurídica de los Derechos Sociales LEX Social, Vol. 3, núm. 1/2013.

SEGURA, N., SOLE O., *L'escola bressol, afectada per les retalladles a Vilaweb*, 16/10/2012.

SÍNDIC DE GREUGES DE BARCELONA, *Informe al Plenari del Consell Municipal,* 2013.
- *Informe sobre la malnutrició infantil a Catalunya,* 2013.

SUST, T., *El Gobierno asesta el hachazo final a la ley de dependencia*, El Periódico, 2/05/2013.

TAFALLA, M., *L'alimentació com a dret humà: les seves implicacions*, Col·lecció 2ª convocatòria Premi de Recerca en Drets Humans, núm. 2, pg. 40.

TAULA DE TREBALL D’ALIMENTACIÓ ESCOLAR ECOLÒGICA, *¡A comer! Manual para la introducción de alimentos ecológicos y de proximidad en las escuelas,* 2010.

TEEB, *The Economics of Ecosystems and Biodiversity Ecological and Economic Foundations*, Pushpam Kumar, Earthscan, Londres-Washington, 2010.

TRULLEN, J., *L'impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya*. IERMB, Barcelona, 2013.

UE, COMISSIÓ EUROPEA, *DG Agriculture and Rural Development. CAP post-2013: key graphs and figures. Evolution of agricultural income as a share of average income in the economy,* novembre 2010.

VSF-JUSTICIA ALIMENTARIA GLOBAL, *Compra pública en sistemas alimentarios locales. Impactos sociales, ambientales y económicos*, 2013.
- *Una Política Agraria Común para el 1%*, 2012.

ANNEXES

ENTREVISTES A PERSONES I ORGANITZACIONS

1	Albert Sales	Investigador Universitat Pompeu Fabra
2	Pere Rosell	Educador Social / EdPAC
3	María Mas	AAVV Casc Antic
4	Eduard Sala	Obra Social Sta Lluisa de Marillach
5	Mercè Darnell	Càritas
6	Anna Balaguer	Fundació Roure
7	Jaume Saura	Professor Universitat de Barcelona
8	Mariona Ferrer	Investigadora Universitat Pompeu Fabra
9	José Adelantado	Professor Universitat Autonoma de Barcelona
10	Eduard Vicente	Fundació FUTUR
11	Jesus Martinez	Nutrició sense Fronteres
12	Clara Homs	Nutrició sense Fronteres
13	Juan Martínez	Càtedra Unesco de Sostenibilitat-UPC
14	Jordi Foix	Cooperativa de consum responsable Userda9
15	Manuel Cubero	AAVV Ciutat Meridiana
16	Filiberto Bravo	AAVV Ciutat Meridiana
17	Gonzalo Rodrigo	AAVV Guineueta
18	Josep Berenguer	Banc d'Aliments DISA / AAVV Porta
19	Amparo Iturriaga	AAVV Roquetes / Pla Comunitari Roquetes
20	Salva Torres	Associació 500x20
21	Julio Morrás	Projecte Porta'm a l'hort
22	Felipe Herrera	Pla Comunitari Roquetes
23	Pep Ortiz	AAVV Can Peguera / Projecte Menjador Social
24	Anónima	Menjador social Fundació Futur Ciutat Vella
25	Laila Rauet	Menjador social Fundació Roure Ciutat Vella
26	Ada Colau	Plataforma d'Afectats per la Hipoteca / Observatori DESC
27	Marc Simon	Director Àrea Social Fundació la Caixa
28	Blanca Raidó Quintana	Creu Roja
29	Carlota Basols Mas.	Creu Roja
30	Anna Fabregas	Fundació Pare Manel / Grup Montanyès
31	Manel Pousa	Fundació Pare Manel / Grup Montanyès
32	Lourdes Ponce	Nou Barris Acull
33	Andrea Borison	Nou Barris Acull
34	Joaquin Lafuente	Banc d'Aliments DISA
35	Albert Recio	AAVV de Prosperitat
36	Yoyi Álvarez	Ateneu Popular de Nou Barris
37	Antonio Silva	AAVV Turó de la Peira
38	Antonio Paredes	AAVV Guinaueta
39	Guillermo	Usuari
40	Jordi Casanova	Usuari

41	Encarnación Contreras	Usuària
42	Lina Poyatos	Usuària
43	Daniel Raventós	Professor Universitat de Barcelona / Xarxa Renda Bàsica

ENTREVISTES INSTITUCIONALS

44	Carlos Losana	Pediatra - CAP Ciutat Vella
45	María Jesús Larios	Adjunta per a la defensa dels drets dels nens - Síndic de Greuges
46	Boi Ruiz i García	Conseller de Salut de la Generalitat de Catalunya
47	Eva Herrero	Regidora Medi Ambient - Ajuntament Terrassa
48	Àngels Canals	Gerent del IMSS - Inst. Municipal de Serveis Socials
49	Lluis Batlle	Cap del Dpt de SS Bàsics - Inst. Municipal de Serveis Socials
50	Pilar Vallès	Direcció de Serveis a les Persones i al Territori - Dist Ciutat Vella
51	Ramón Petit	Programa Horts Comunitaris de Ca n'Anglada - Serveis Socials de l'Ajuntament
52	Jordi Peix	Fundació Banc d'Aliments – Vicepresident primer
53	Antoni Mateu	Secretari de Salut Pública - Departament de Salut
54	Isidre Martinez	Responsable de producció agrària ecològica - Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca. Alimentació i Medi Natural
55	Enrique Cano	Serveis Socials Districte de Nou Barris
56	Isabel Marquès	Sindicatura Municipal de Greuges - Terrassa
57	Pere Molina Bosch	Comissió de Drets Humans - Il·lustre Col·legi d'Advocats de Terrassa
58	Joana Mesonero	CAP Salut Roquetes
59	Elisenda Muray	CSMA Salut Mental
60	Francesc Freixanet	Director Escola Pública Antaviana
61	Noemi Rocabert	Directora Escola Pública Mestre Morera
62	Natividad Castells	CAP Salut Chafarinas

104

Amb el suport de: